

BETIM MUÇO

novela e tregime

**MALL
PER
NJEEREZ**

854-32
M/58

8SH-32

193

BETIM
MUÇO

MALL
PËR
NJERËZ

Novela
e
tregime

BIBLIOTEKA E BRETANIS

SHKOLLËS

№ 44632

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

GUR NJË

— novelë —

■

Asnjëherë nuk e morëm vesh kush e tha i pari atë gjë tronditëse. Rrethanat erdhën të tilla që më pas u interesuam mjaft për zanafillën e saj. Si erdhi te ne, kush e solli, kur u përhap? Po kjo s'ishte e kollajtë. Fijet ndërpriteshin e ngatërroheshin dhe mbetëj ajo që na tronditi aq shumë e na vuri aq vjet në mendime.

Atë kohë në institut flitej shumë për një qar-kullim të kuadrove. Thoshin se hartohëj dhe një listë me të paaftë, që s'ishin në gjendje të ndiqnin ritmet e punës kërkimore — shkencore e të ndihmonin prodhimin ashtu siç duhej. Po këto ishin gjëra të zakonshme, me të cilat ne ishim

mësuar. Dhe ja, pikërisht në këtë valë, pa u ndier e pa u kuptuar, u përhap e zuri vend në jetën e institutit tonë ai lajm që na rrëqethi e na bëri të mbajmë tjetër qëndrim ndaj Hito Dakullës. Në fillim gjithçka thuhej vesh më vesh. Çdo bisedë për të fillonte me habi dhe mbaronte me keqardhje. Ishte e tmerrshme! Nuk dinim në kishte vuajtur Hito Dakulla nga ndonjë sëmundje. Dhe ja, tani... A thua ta kishte marrë vesh ai? Me siguri nuk duhej t'ia kishin thënë. Dhe në të vërtetë, si mund të thuhej kaq kollaj kjo gjë? A mund të punonte më njeriu i shkretë paskëtaj? Jo, ai, me siguri, nuk e dinte. E vërenim me kujdes Hito Dakullën kur shkonte i kërrusur në anë të korridorit, me çantën nën sqetull. Nuk qeshte si më parë. E si mund të qeshte?... Ndodhte që ndonjë nga ne linte punën dhe me sytë nga dritarja thoshte: «Ja, po vjen Hitoja!» Dhe ne ngriheshim, u afroheshim xhamave e shikonim të gjithë bashkë atë ecje, që na dukej aq e mundimshme, të Hito Dakullës. «Ja keni vënë re ngjyrën e lëkurës? — thoshte Lani. — Shikojani me vëmendje. Kjo është shenja e parë. Njeriun e përfshin një zbehtësi e jashtëzakonshme, një lloj çngjyrosjeje që duket sikur shkon drejt transparencës së plotë... Unë i di mirë këto gjëra se m'i ka thënë im kushëri që është specializuar posaçërisht në Vjenë.»

Mbeteshim gojëhapur ku dëgjonim këto. Po si ishte e mundur vallë?! T'i vijë njeriut të shkretë kështu papritur e pakujtuar?!... Dhe përsëri e për-

sëri vështronim me kujdes e marifet Hiton për të vërtetuar fjalët që thoshte Lani. Vërtet, ashtu ishte. Tani Hito Dakulla na dukej i mpakur e i rënë si kurrë ndonjëherë. Flokët i ngjanin të rralluar e të dobët, sikur mund t'i binin nga koka edhe po t'u fryje, kurse zëri sikur i ishte ngjirur e kishte marrë një nuancë të re, që s'ia kishim ndier më parë. Bisedat zienin. Si do t'i vente filli atij njeriu? Ç'mund të bënte mjekësia?... Ndoshta ishte konstatuar shpejt si rast, ndoshta shërohej, ndoshta... Por jo. Lajmi solli lajmin dhe pikërisht në këtë kohë u tha se mjekët ishin dorëzuar dhe e kishin lënë Hito Dakullën në dorë të natyrës. Tani fjala kishte marrë dhenë. Bajo Nerënxa tha se e shoqja e Hitos kishte tërhequr lekët nga librezja e kursimit, kurse një shitëse e lagjes së tyre hapi lajmin se e kishin porositur për copë të zezë. Tani në institut s'mbeti njeri pa e ditur. Ata të sektorëve më të largët na pyesnin ne që ishim më pranë zyrës së Hitos. E ç't'u thoshim ne veç atyre që diheshin? Gratë nduknin faqet dhe kafshonin buzët duke pëshpëritur nëpër dhëmbë atë fjalën mëshiruese: «I shkreti!» Ndoshta i vetmi që s'e dinte tani këtë mynxyrë ishte vetë Hito Dakulla. Ai sillej ashtu si më parë. I qetë, i pandjeshëm, pak i shoqërueshëm e që shihte punën e vet. Veçse gjithkush nga ne, çdo ditë që shkonte, i vinte re ndonjë shenjë të re, që bëhej përnjëherësh objekt bisede. Dikush tha se Hito Dakulla pshorëinte më shpesh tani, me një rënkim të thellë kraharori që sikur i dilte nga fundi i shpirtit. Mos vallë

e dinte?.. Jo, jo, në asnjë mënyrë. Nuk kishte se si ta dinte. Dhe, bile, ne të gjithë duhej të tregoheshim shumë të matur e të kujdesshëm, që ai ta merrte vesh sa më vonë atë gjë.

Këto bisedonim në intervalet mes punëve, në kafe, në zyra e në korridore dhe këto biseda ishte e natyrshme që na i fashitnin për ca çaste buzëqeshjet e na bënë të tundnim kokat me dhimbje. Pastaj llafi nxirrte llafin dhe sekush përmendte ndonjë rast të tillë që dinte a që kishte dëgjuar. Por për ato ne flisnim si për njerëz që s'i njihnim e që s'kishin të bënë me ne, kurse Hito Dakullën e kishim përditë në mes tonë dhe fatkeqësia e tij na bënte të kujtonim se sa i pamëshirshëm është ndonjëherë fati, sa mizor e i paevitueshëm. Se ja, në vënd të Hitos mund të ishte njëri, një tjetër, a një tjetër nga ne...

Sigurisht që Hito Dakulla u hoq nga lista e të paaftëve. Ishte absurde të mendoje të kundërtën. Edhe më zemërgurët u tërhoqën e lëshuan pe. Fundi i fundit, ai ishte përpjekur me sa kishte mundur për atë institut. Kishte qenë nga themeluesit e tij. Edhe i ri tashmë nuk ishte, pesë — gjashtë vjet i mbeteshin të dilte në pension, (atë pensionshkretin që, me sa dukej, s'do

ta gëzonte kurrë!) Pastaj... në këtë gjendje që ndodhej ai tani... Ishte e kuptueshme... A ishte ai për të filluar një punë të re? As që bëhej fjalë. Në mbledhjet që u bënë askush nga ne nuk e ngacmoi emrin e tij. E si mund ta ngacmonim ne?! A nuk mjaftonte ai ngacmim mizor i natyrës, ai short i lig që atij i kishte rënë për hise (dhe përsëri mendonim që në vend të tij mund të kishte qenë secili prej nesh!), ajo sëmundje ndaj së cilës njeriu ishte i pafuqishëm? Vetëm emrin t'i zije në gojë, të dridhej qimja e flokut gjer thellë në rrënjë. Dhe jo më pastaj të mendoje se ajo kishte bërë fole te ti, përhapej e përhapej tinzare, e pandier dhe bëhej gati të shtrinte në tërë trupin ato që çdokush i përfytyronte si ca tentakula të frikshme oktapodi.

Po ku vallë e kishte atë Hito Dakulla? Në mëlçi, në zorrë, në stomak? Lani ngulte këmbë se e kishte në mushkëri. Të tjerë e kundërshtonin. Po ta kishte në mushkëri, thoshin ata, do të kishte mbaruar me kohë, se në mushkëri ajo marrka formë galopante. Me siguri, thoshin, do ta ketë në organet e tretjes. Nuk e shihni si është dobësuar e i varen rrobat në trup?... Edhe kafet i ka rralluar, e keni vënë re? Po Lani nuk tërhiqej. Ai sillte si argument frymëmarrjen e shpeshtuar e të zëshme të Hito Dakullës dhe një kollë që ia kishim rdiar ca më shpesh këto kohët e fundit. Dhe, sigurisht, ai i përfundonte fjalët e tij duke iu referuar kushëririt të tij

specialist. Kur qëllonte që i dëgjonte të gjitha këto, Bajo Nerënxa vetëm heshtte e tundte kokën me një okë mërzi. Po më, mor Bajo, i thoshim ne, po ti si mendon? Po Bajo Nerënxa ncukte përsëri buzët e thoshte: «Eh, i varfri Hito! Kudo ta ketë, ky behar nuk e zë». Dhe tundte kokën me sytë gjysmë të mbyllur. I ulte sytë dhe drejtori ynë sa herë që binte fjala për Hito Dakullën. Me marifet ai u interesua që Hitoja të lehtësohej pakëz nga puna. Dhe bëri shumë mirë. Disa ditë rresht ne vetëm për këtë flisnim. Secili nga ne, po të ishte në vendin e tij, kështu do të vepronte. Drejtori i kuptonte këto gjëra. Ishte njerëzor. Fundja, me aq sa i kishte mbetur atij fatkeqi, sado punë të bënte, boll ishte për të.

■

Erdhi pranvera. Një mëngjes e pamë Hito Dakullën, ashtu të kërrusur e me çantën nën sqetull, të mbante këmbët pranë hyrjes së institutit dhe të zgjaste dorën drejt luleve që kishin buisur aty në lehet e lulishtes. Qëndroi ca çaste ashtu, me dorën që na u duk se i dridhej, mbi kokat e luleve, që ai fillad mëngjesi ua lakonte kërcejtë e gjelbër e të mbushur me lëng. Na u dhimbs sa s'thuhet atë çast të gjithëve sa e shihnim. Nja dy gra nuk i mbajtën lotët. Dhe

ishte pikërisht ai mëngjes kur morëm vesh se Hito Dakulla e dinte mynxyrën e tij. Pra, e dinte se ç'e priste. As këtë nuk e kuptuam se si erdhi te ne. Nga e mori vesh ai? Kush ia tha? Mjekët, apo njerëzit e familjes? Nuk ishte e mundur. Dikush thoshte se ai e kishte kuptuar nga sjellja e të afërmeve. Një tjetër shkoi më tej. Duke dyshuar se diçka ka, Hito Dakulla qenkësh hequr si i vëllai dhe kishte pyetur në spital për analizat e tij. Një mjek stazhier nuk e paskësh njohur dhe ia paskësh thënë të gjitha: kështu e kështu. Ja si shpjegohej ai mallëngjimi i tij për ato lule të para pranvere. Hito Dakulla sikur po ndahej nga to, sikur po u thoshte se nuk do t'i shihte më kurrë, kurrë. Ky lajm ngjalli një valë të re diskutimesh. Pra ai e dinte ç'e priste. Dhe prapë nuk e jepte veter. Njëlloj si më parë. Kjo ishte për t'u çuditur. Ndieje të të ngjitej në grykë, veç keqardhjes, një diçka tjetër, krenari, vlerësim, respekt për atë njeri që, fundja, ishte shoku ynë. Se nuk ishte kaq e kollajtë që ta dije atë fat dhe t'i bëje ballë aq qetë. Ndonjë tjetër do ta braktiste punën fare e do të zhytej në dëshpërim. Kishim dëgjuar për njerëz që në raste të tilla ishin dhënë pas pijes që të harronin gjithçka, të tjerë ishin bërë mizantropë e s'donin të shihnin njeri me sy, u ngjallej urrejtja për botën gjithë e mbylleshin në vet-vete; të tjerë akoma shkonin edhe më tej, gjer në vetëvrasje. Kurse Hito Dakulla asnjë nga

këto nuk bëri. Njëlloj si më parë. Ai që kishim njohur. Kurrë nuk e ngriti zërin e s'u bë nervoz. Dhe të mendoje që, sido që të sillej, do të kishte të drejtë. Po, po, kishte të drejtë të ulërinte mu aty në mes të korridorit dhe askujt nga ne të mos i vinte çudi. Të thërriste: «A, ç'më çani kokën, o njerëz! Shkoni në djall me gjithë punërat tuaja! Nuk e dini ç'po heq unë në këtë të shkretën veten time?!» ... Por ai hiç. Kjo e rriti edhe më figurën e tij në sytë tanë. Por a mjaftonte kjo? Ç'mund të bënim tjetër për të? Si mund t'ia lehtësorim sadopak vuajtjet?.. Meqë tani ai e dinte, na binte edhe neve për detyrë që ta kurajonim me sa mundeshim, të mos e ndiente dhe aq dhembjen, vetminë që shkaktonte zakonisht një sëmundje e tillë në ato ditë të fundit që i kishim mbetur. Mbanim vesh kur kalonte ai në korridor, aty anës murit, i qetë e i pandjeshëm, ashtu si gjithë jetën e tij. Kur dikush arrinte ta pyeste se si ndihej sot, atij i formohej në buzë një qeshje e mundimshme dhe e dëshpëruar, tundte lehtë kokën dhe dora i lëvizte sikur përcillte diçka. Atëherë të pushtonte një valë mallëngjimi e keqardhjeje dhe ishte e pamundur të mos përpiqeshe të kujtoje ku ishin virtytet e atij njeriu, sado të padukshme që të ishin ato. Përpiqeshim të gjenim si kishte vepruar ai në një rast apo në tjetrin dhe ia zbukuronim me sa mundnim situatat e jetuara. E ç'mund të bënim tjetër veçse, të paktën, ta mbanim mend

për mirë atë Hito të shkretë, kur dihej që një ditë nuk do ta kishim më në mes tonë. Vetëm kaq. Ishte vërtet e vështirë që biseda të tilla me të të bëheshin hapur. Jo vetëm me të, me këdo kështu duhej të ishte. Sepse nuk ishte fjala për një dhëmballë apo për një dhimbje koke, për të cilën tjetrit mund t'i thoshe: «E, të iku? ... Pi një aspirinë!» ... E vetmja që i kishte thënë një fjalë më shumë se ne të tjerët, ishte Kumja, pastruesja jonë. Ajo, duke përfituar edhe nga mosha e thyer, një ditë, kur po i pastronte zyrën, duke e parë me sy të dhe-mbshur, i kishte thënë me atë të folurën e saj: «A t'dhem fort, o Hitë vëllai?» Dhe Hito Dakulla kishte vënë buzëqeshjen e tij standarde dhe kishte tundur kokën duke pohuar i për-cjellë nga pëshpërimat e Kumes që bënte «Qy-qja, qyqja!» si me vete.

Ndërkaq, Bajo Nerënxa, mik shtëpie me Hito Dakullën, sillte lajme të nxirosura: Ka ditë, thoshte, që nuk e hapin televizorin tek ata në darkë. Hitoja mbyllet në odë e s'del fare që aty. Atje ia shpien dhe bukën që, thuajse, nuk e zë fare me dorë. Domino s'lot më, thoshte. Se unë, thoshte, kam vite që loz domino me Hiton. Linte kokën për këtë të shkretë lodër. Apo s'kishte gjetur ca gurë të bukur fildishi dhe u kishte bërë një kuti që kishte qejf ta shihje! ...Tani nuk do t'i shohë me sy. Nuk i lozet. Ka hak, i varfri!... Ne mblidhnim buzët dhe tundnim kokat. Ah, gjersa kishte hequr

dorë edhe nga pasioni i dominosë, dobësi që ia dinim të gjithë, sepse shumë nga krahasimet me këtë lodër i bënte, atëherë me siguri Hito Dakulla... Dhe mbanim vesh ç'do të na thoshte tjetër Bajo Nerënxa. Ç'është e vërteta, këtë Bajo Nerënxën nuk e kishim pasur qejf kurrë. Fuste hundët e përzihej në çdo gjë, edhe kur s'i takonte hiç. Kur donim që diçka ta merrte vesh drejtori ynë, e thoshim atë në sy të Bajo Nerënxës dhe ishim më të sigurt sesa t'ia kishim nisur drejtorit me postë. A, këtë punë e bënte mirë ai. Po do ti që në këto rrethana edhe ky, Bajo Nerënxa, zbuloi përpara nesh një bonsens të paparë gjer atëherë e që s'ia njihte njeri! Nga sëmundja e Hito Dakullës ai fitoi një tjetër vlerë dhe, duke qenë se ishte më konfidenti me të, kishte mundësi që të përcillte tek ai keqardhjen tonë, gatishmërinë për ta ndihmuar me sa mundeshim, si dhe për të sjellë gjithashtu te ne atë durim stoik e atë kurajë të atij njeriu që po na habiste. Sepse në vështirësitë e komunikimit të drejtpërdrejtë me Hito Dakullën, shkaktuar prej llojit të sëmundjes dhe fatit që e priste atë, ky, Bajo Nerënxa, ishte i vetmi ndërmjetës. Veç kësaj, nuk duhej harruar edhe roli që ai duhej të luante e që ç'është e vërteta i shmangej kurdoherë me modesti në biseda, për t'i ndenjtur pranë e për t'i dhënë zemër Hitos, si shoku e miku më i afërt.

■

Kaloi një tjetër pranverë. Ne vazhdonim të habiteshim me qëndrimin e Hito Dakullës. Sepse s'e dëgjoi njeri tërë ato kohë të ankohej, të shante fatin, të bëhej brutal e i pasjellshëm. Mos do të thoshte gjë pastrimi e rregullimi që u bëri disa ditë me radhë Hitoja sirtarëve të tij?... Mos vallë kishte ndier diçka? Apo do ta linte punën e do të tërhiqej në shtëpi me aq sa i kishte mbetur? E ndoqëm me ankth e vëmendje atë sistemim e rregullim të dosjeve të tij në raft e në sirtarë. Sa i kujdesshëm që ishte! Gjithmonë kështu kishte qenë. Çdo gjë e vinte në vendin e vet. Ja, kjo ishte një fushë ku kolegun tonë mund ta lavdëronim me të vërtetë pa na u dukur aspak se e tepronim.

Në një nga këto ditë Hito Dakulla i tha njërit prej nesh se, po të donte, mund ta ndërronte me të zyrën. Hitoja e mbante mend se, kur ishte bërë ndërtesa e re, ky shoku ynë kishte pëlqyer pikërisht atë zyrë, e cila kishte më shumë pamje dhe ishte më e ngrohtë në dimër. Shoku, sigurisht, nuk pranoi. Ç'është ajo, Hito!, kishte thënë ai, as që bëhet fjalë! Po Hito Dakulla kishte buzëqeshur përsëri ashtu si përvojshëm dhe kishte ikur kokulur, duke thënë se, sidoqoftë, nuk do të priste shumë, pasi do t'ia lironte zyrën. Disa herë e shihnim atë, kur hapej e mbyllej dera e tij, përkulur mbi tryezë, tek shkruante e shkruante pa pu-

shim. Nuk e dinim çfarë shkruante dhe u bëmë kureshtarë se Hito Dakulla nuk ishte shquar kurrë për të shkruara. Po Bajo Nerënxa na tha se shkruan kujtimet e jetës së tij. Edhe në shtëpi, tha, këto shkruan. Na erdhi mirë. Le të harrohej pas kujtimeve. E ç'i kishte mbetur tjetër atij? Kjo gjë i ra në vesh edhe drejtorit dhe thoshin që ai me shumë takt ia paskësh hedhur fjalën Hito Dakullës që, po të donte, të linte çdo punë e të shkruante historikun e institutit tonë. Kjo do të ishte një gjë vërtet e mrekullueshme. Ç'ide fantastike i paskësh vajtur në mend drejtorit! Ja, edhe kur Hitoja të mos ishte më midis nesh, me atë historik të shkruar prej tij do të kishim si ta kujtonim kolegun tonë, i cili me sëmundjen dhe vuajtjet e veta kishte hyrë kaq shumë në jetën e secilit prej nesh.

Sidoqoftë, kur kalonim pranë zyrës së tij, i prisnim bisedat e të qeshurat dhe shkronim ashtu të heshtur e pa fjalë. Bile, kishte që thoshin se është më mirë për Hiton të mos ia përmendnim fare atë që ka, sepse atij, me sa dukej, nuk ia kishte qejfi të trajtohej si i veçantë dhe s'donte ta zinte në gojë sëmundjen. Një ditë, bile, një nga të rrallat ditë kur Hito Dakulla hyri në dhomën e vogël me tri tryeza të larta të kafes, në katin e parë të institutit, ndodhi diçka që na e përforcoi edhe më mendimin e sipërm. Ylvijes, banakieres sonë hokatare, iu pre gazi në buzë e dora iu drodh në

dorezën e ekspresit, sapo pa Hiton. Ajo u bëri shenjë atyre që ishin te banaku dhe ata u hapën. Lani, që u ndodh aty, u tërhoq e ia la përnjëherë vendin Hitos. Dëshironi kafe, shoku Hito? — e pyeti me një merak të madh në sy Ylvija. Po Hito. Dakulla u vrenjt. Vumë re se sa u trondit ai. Pse ma le radhën? — ngriti sytë ai nga Lani dhe të gjithë i ndiem pshe-rëtimën e thellë. Po Lani u trondit edhe më shumë se ai. Duke iu marrë goja, shpjegoi se ia la radhën, sepse ishte më i vjetër se ai në moshë, në institut... Ah, po të jetë për këtë, atëherë mirë, pëshpëriti prapë Hito Dakulla dhe ne ndiem përsëri atë zhurmë që na dukej se bënte ajri tek hynte në mushkëritë e tij që vuanin aq shumë. Rasti në kafe u diskutua gjatë. Pse reagoi ashtu Hito Dakulla? Kishte dy mendime. Njëri thoshte se ishte e qartë: ai fyhej, po të privilegjohej nga të tjerët vetëm e vetëm pse vuante nga kjo sëmundje. Mendimi tjetër ishte ky: Hito Dakulla u fye sepse kujtoi se ne kishim frikë se mos na ngjiste atë prej së cilës vuante. Ndoshta kjo e dyta ishte më e vërtetë, sepse nuk shkoi shumë dhe Bajo Nerënxa hapi lajmin se ajo që ka Hito Dakulla nuk është ngjitetëse. Nga kjo ishim ne që e ndiem tani veten të fyer sepse, ç'është e vërteta, s'na kishte shkuar fare ndër mend kjo gjë. Bile, prapë për hir të së vërtetës, pas kësaj bisede, pati që u trembën e me marifet zunë t'i rrinin larg Hito Dakullës.

Po mos vallë kishte ndonjë shpresë për kolegun tonë? A nuk do të thoshte diçka fakti që ai po rronte ende? Dhe diskutonim mjaft nëse ishte arritur në botë diçka kundër kësaj sëmundjeje që vetëm kur e kujtoje të zbehte perspektivën e jetës. Sigurisht, më i informuari këtu nga ne të gjithë ishte Lani, kushëriri i të cilit ishte mjek i specializuar në Vjenë. Ai i gjirit shërohet pothuajse tërësisht, thoshte Lani. Po ç'hyn gjiri këtu? thoshim ne. Ç'punë ka Hitoja me gjinjtë?!... E di që s'ka punë me ta, mbrohej Lani, por unë e thashë për njohuri. Dhe pastaj, po për njohuri, ai zinte e fliste për AIDS — in, atë sëmundjen e re që po haptej gjithmonë e më shumë në botë. Mor, po lëre atë, i hidhej ndonjë nga ne, kësaj së Hitos si i bëhet halli pa... Po, me sa dukej, asnjë derman nuk i bëhej dot. Të gjitha i paskësh provuar Hito Dakulla. Edhe kur dikush, i shtyrë nga dëshira e mirë, e këshillonte e përpiquej ta bënte të provonte atë apo këtë gjë, të pinte lëngun e zier të dëllinjës apo benzolin e avionëve, të hante plëndësa pulash apo mjaltë hojesh e të tjera si këto, e ndiente të pafryt përpjekjen e tij sapo në mimikën e Hito Dakullës zinte vend ajo shprehje e zakonshme, që tashmë e njihnin të gjithë, ajo shprehje që, edhe pse e pafjalë, dukej sikur ulërinte plot duf: «Lërmëni, more shokë! Lërmëni, se asgjë s'i bën derman së keqes sime!»

S'kaloi shumë dhe u hap lajmi se drejtori paskësh biseduar me Hito Dakullën që të interesohej për ta çuar në ndonjë klinikë jashtë shtetit. Hito Dakulla s'paskësh pranuar. Ka thënë se ka besim në mjekësinë tonë dhe te mjekët tanë të talentuar dhe se në s'bëfshin dot gjë ata, nuk ka mjek në botë që të bëjë. Pastaj kishte thënë se i dhimbset paraja e shtetit për ta shpenzuar kështu kot, për një gjë që shanset janë njëqind për qind kundër tij. Kjo shkaktoi një valë të re admirimi për kolegun tonë. Ata që kishin stigmatizuar e marrë nëpër gojë aftësitë e tij të dyshimta heshtën e s'u ndien më. Se dhe këtë nuk e kishim dëgjuar: t'i thoshe njeriut hajde të të shpiem jashtë shtetit, e ai të mos pranonte! Jo. Gjithsesi kjo fliste për një njeri me karakter të hekurt. Ah, more, që s'më dëgjon, psherëtinte Bajo Nerënxa. Kur i thotë koka «jo» dhe «jo e «jo» thotë... Sa i jam lutur ta pranojë. Le të shkojë njëherë. Nuk i dihet... Pastaj, qoftë dhe vetëm si satisfaksion, xhanëm! Ah, po, me sa dukej, Hito Dakulla nuk ishte i satisfaksioneve. Dikush tjetër solli fjalën se nuk ishte vetëm kaq. Hito Dakulla paska rënë në kompromis me vetveten dhe i kishte thënë drejtorit se mund të pranonte të shkonte jashtë shtetit vetëm në qoftë se do të shkonte me ndonjë specializim a përvojë pune dhe, me atë rast, një udhë e dy punë,

shihte dhe atë hallin e tij të nxirosur. Nuk e morëm vesh cili nga këto variante ishte i vërtetë. Apo të dyja bashkë? Pritëm ca kohë, po Hito Dakulla nuk iku jashtë shtetit. Sidoqoftë, në sytë tanë ai u tregua burrë i vërtetë, sepse në një rast të tillë, të tjerë do të luteshin e do të mbinin te dera e atyre që e kishin në dorë këtë gjë vetëm e vetëm ta kishin atë fat. Ne ende haheshim njëri me tjetrin. Kishte që thoshin se Hito Dakulla kishte bërë mirë që s'kishte pranuar. E pse ta linte veten të bëhej pre e eksperimenteve, në qoftë se nuk kishte më shpresë për të?... Të tjerë thoshin se shpresa njeriut nuk i ikën kurrë, por mospranimi i tij është shprehje e asaj që Hito Dakulla i ka dorëzuar armët, është bërë pesimist dhe nuk pret gjë tjetër veçse vdekjen. Pse të mos shkonte, thoshin ata. S'i dihet ç'ndodh. Shkenca bën përparime me ditë. Por, në të vërtetë, neve nuk na dukej se Hito Dakulla ishte bërë pesimist. Sigurisht, ai nuk do të merrte vallen e të shkrihej në gaz, por ama ishte fakt që po sillej ashtu si gjatë gjithë jetës së tij. Veçse njerëzit janë të çuditshëm. Edhe në atë atmosferë dhe mbjeje e keqardhjeje, për të kishte që turrnin edhe fjalë absurde e të papranueshme. U tha, për shembull, se tani Hitoja vetëm te zoti shpreson. Qenkësh bërë fetar e i lutej allahut e Muhametit çdo natë para se të binte në shtrat. Sigurisht, këto ishin budallallëqe. Kushedi sa do të zemërohej ai njeri i gjerë po të merrte

vesh këto që thuheshin për të. Dhe kishte të drejtë të zemërohej. Mirë që s'e ndihmonte dot kush, po hapnim dhe të tilla gjëra që atij as i shkonin ndër mend.

Ndërsa ne ktheheshim përsëri te biseda jonë më e preferuar lidhur me atë temë. Ku mund ta kishte atë Hito Dakulla? Në ç'pjesë a ç'organ të trupit? Për këtë s'guxonte ta pyeste kush. Ku e gjen gjithë atë forcë, thoshim. Iu bënë kaq kohë. Shpirt-hekur paska qenë! Bajo Nerënxa na shikonte në sy të gjithë dhe heshte. Ç' thua, o Bajo, i thoshim. Dhe Bajoja e nxirrte fjalën sikur nxirrte floririn. «Ah, more shokë, tundte përsëri kokën, ç't'ju thotë Bajua i shkretë?! Mos pyetni hiç ku e ka e ku s'e ka. As hasmi mos e pastë, thoni! Ai i nxirosur i ka hapur ato tani dhe... Thoshte kështu Bajoja dhe hapte pëllëmbët me gishtërinjtë gdhënja-gdhënja. Dhe neve na mbeteshin sytë në ata gishtërinj të shtrembër të Bajos që sikur materializonin atë proces makabër që ndodhte në organizmin e Hito Dakullës. Pra, me sa dukej, fundi do të ishte i shpejtë. Ndoshta ndaj i kishte bërë edhe drejtori atë propozimin që s'morëm vesh si i shkoi filli më pas, ndonëse pati që thoshin se as që ishte ngritur ndonjëherë ky problem.

Tani punën e Hito Dakullës e kishin marrë vesh edhe jashtë institutit. Edhe shokët në dikaster kafshonin buzët me keqardhje. Ndërkaq, Hito Dakulla vazhdonte punën. Thoshin që po e

mbaronte historikun e institutit. Ne u ndamë në dy grupe edhe për këtë. Ca thoshin që drejtori kishte bërë mirë që e kishte ngarkuar Hiton me atë detyrë, sepse duke u marrë me të do të harronte disi hallin dhe vuajtjet e veta. Kurse ca të tjerë nisën të thoshin se kjo do të bënte efekt të keq në gjendjen shpirtërore të të sëmurit. Pa mendoni, thoshin ata... duke shkruar historikun, Hitos do t'i kujtohen për-vjetorë e ceremonira, ngjarje të gëzueshme të asaj kohe kur ai ka qenë pa asnjë cen, njeri i shëndetshëm si ne të gjithë e që as që dyshonte se ç'i ruante fati në një nga qoshet e tij të papritura. Mendoni, thoshin, sa dëm do t'i bëjë kjo gjë atij! Po fakti që Hito Dakulla punonte e s'ankohej, bile ca më tej, që po qëndronte ende në jetë jashtë çdo parashikimi, na bënte t'i bashkoheshim mendimit se shkrimi i historikut nuk ishte i dëmshëm për të. Jo. Ato teorira nuk vlenin për Hito Dakullën. Me siguri, ato ishin për njerëz qaramanë e me karakter të dobët. Kurse Hito Dakulla e kishte prerë mendjen që të rronte si trimat. Dhe shumë nga ne i entuziazmonte kjo gjë.

Pikërisht atë kohë, Vangjeli me Niko Xhumarin përfunduan një studim me interes, që u kishte ngrënë aq djersë e mund. Më kujtohet, mallëngjehej Vangjeli, se studimin e nisëm tamam ato ditë kur morëm vesh këtë fatkeqësinë e Hitos. Ky Vangjeli ishte një shpirt njeriu që s'i gjendej shoku. I dridhej buza edhe kur di-

kush fliste për vdekjen e komshiut, ndaj ai e vuante më shumë nga të gjithë atë gjendje ankthi e dhimbjesh të vazhdueshme të Hitos. Ai foli me Nikon, ranë dakord të dy dhe ia dhanë Hito Dakullës ta lexonte studimin. Nuk e dimë me ç'marifet e bënë këtë gjë. Vërtet edhe Hitoja ishte marrë njëherë e një kohë me ato probleme, por, sidoqoftë, ishte guxim nga ana e atyre të dyve, sepse në atë hall që ishte ai sot kishte plotësisht të drejtë të varte buzët e t'u thoshte se s'ua kishte ngenë atyre gjërave që tashmë ishin një botë të tërë larg mendimeve të tij. Por jo. Hito Dakulla ishte njeri i gjerë. Sëmundja po i hante trupin, por jo shpirtin. Ama dhe ata dy shokët kishin pasur tjetër gjë në mendje. Thoshin se Hito Dakulla e paskësh lexuar dhe u kishte thënë: Mirë! Keni bërë një punë të lavdërueshme! Atëherë të dy shokët ia sollën rrotull e rrotull dhe i propozuan që të vinin edhe emrin e tij në studim kur ai të botohej. Atëherë Hitoja qenkësh menduar, e paskësh marrë edhe një herë studimin dhe e kish mbajtur nja dy javë. Kishte thënë se diçka nuk shkonte në një paragraf, por ai e kishte ndrequr. Tani është më mirë, kishte thënë dhe të dy kolegët, të lumturuar nga pranimi i tij, nuk e kishin kundërshtuar hiç. Kur u botua studimi, ne i uruam të tre shokët, po Hito Dakullën veçanërisht. Fundja, kishte një jetë të tërë Hitoja që punonte në atë sektor. Edhe në s'kishte shkruar artikuj shkencorë, kjo s'do të

thoshte gjë. Se jo kujtdo i vjen ndoresh t'i shprehë ato që di e që ka brenda votes. Ndaj dhe ata pak që mblodhën buzët me mospëlqim me këtë rast, ne i pamë shtrembër e si njerëz zemërngushtë, që s'dinë çfarë duhet të çmojnë e çfarë nuk duhet të çmojnë në këtë jetë. Sepse do të ishte e dhimbshme, fyese dhe aspak dinjitoze ta trajtoje tani Hito Dakullën me metrin e zakonshëm si për çdo njeri. Kur vinte fjala për çështje të tilla si jeta dhe vdekja, përpara tyre zhvleftësoheshin shumë të tjera, që ne më parë u jepnim rëndësi më tepër se ç'duhej. Sepse Hito Dakulla ishte rindërtuar për ne tani si një figurë heroike, që e di vdekjen dhe e pret si trimat. Dhe kjo nuk ishte pak. Çfarë force dhe vullneti paska patur ky njeri, thoshim, dhe na dukeshin vogëlsira, cikërrima e broçkulla ato për të cilat kishim mbajtur ndonjëherë ndonjë qëndrim kritik, kishim thënë ndonjë fjalë apo kishim bërë ndonjë veprim ndaj tij. Ndaj, pothuaj të gjithëve na erdhi mirë kur u botua artikulli. Bajo Nerënxa u shtrëngonte duart me përgjërim Vangjelit e Niko Xhumarit, zgjaste qafën e tij të shkurtër e i puthte në faqe me zhurmë. Keni bërë një gjë të mrekullueshme thoshte. Ja, mendojeni, do t'i lexohej nekrologjia, të ziut Hito, e nuk do t'i përmendej dot një artikull i botuar. Dhe ta mendosh që ka shkrirë gjithë jetën në këtë punë, mbushte sytë me lot Bajo Nerënxa. Të gjithë u mallëngjyem.

Por e mblodhëm shpejt veten, sepse s'donim të na mbante për të dobët Hito Dakulla. Fundja edhe ne ishim shokët e tij dhe ai sado pak, por na frymëzonte me atë qëndrim.

Sa herë që vinte pranvera, na kujtohej ai gjest aq i dhembshur e njerëzor i Hito Dakullës kur ndehu dorën e përkëdheli i mallëngjyer lulet në hyrje të institutit. Bisedat tona i ktheheshin e i riktheheshin asaj teme siç bëjnë valët e detit me bregun. Thoshin që e kishte mbaruar historikun e institutit, por i ishte kthyer përsëri. Sigurisht, me atë natyrë që kishte Hito Dakulla, natyrë që ato vitet e fundit ia njohëm me të vërtetë, ai nuk mund të linte pas vetes një gjë të dobët e mediokre, që, kur ta lexonin të tjerët, të rrudhnin buzët. Donte që të kujtohej për mirë ky njeri stoik e i pabujë dhe diku kishte thënë ashtu si me gjysmë zëri se vetëm një gjë i kërkonte sëmundjes së tij, ta linte sa të mbaronte atë historik, që do të ishte dashuria e tij e fundit. Kjo ishte vërtet për t'u mallëngjyer. Secili nga ne e vinte veten në pozitën e tij. A do ta kishim vallë atë forcë e kurajë? Nuk ishte e lehtë për të pohuar. Ndoshta ai njeri ishte i një brumi të veçantë.

Qenë ca ditë që Hito Dakulla e linte më shpesh zyrën. Po shkoj në dikaster, thoshte. Dhe ikte. Sigurisht, ishte absurde t'i kërkoje të zbatonte orarin si ne të tjerët, që kishim një jetë të tërë përpara. Këtë e kuptonte dhe Muharremi, punonjësi ynë i rojës, një njeri i ashpër e që s'falte as djalin për orarin e punës. Dhe ai e bënte një sy qorr për Hiton, jo vetëm kur ikte më herët, por edhe kur vinte më vonë, mëngjeseve në institut. Duke parë çantën, pesha e së cilës e tërhiqte trupin e paktë të Hito Dakullës, kujtonim se mos ai shkonte të punonte për historikun më getë në shtëpinë e tij. Por jo. Shkonte me të vërtetë në dikaster, ashtu siç thoshte. Menduam në fillim se mos ishte fjala për atë vajtjen e tij jashtë shtetit dhe, ç'është e vërteta, na erdhi mirë. Le të shkonte një herë Hitoja! Fakti që organizmi i tij heroik s'po i dorëzohej vdekjes, ku e tërhiqte vazhdimisht ajo sëmundje e ligë, donte të thoshte diçka. Ndoshta mjekësia e ndihmonte dhe, ca ajo e ca vullneti e stoicizmi i këtij njeriu kurajoz, e mposhtnin përfundimisht atë fatkeqësi që Hito Dakulla të kthehej në jetën normale. Ndaj na erdhi mirë kur dëgjuam kështu. Por as kjo nuk kishte qenë. Djali i madh i Hito Dakullës kishte mbaruar inxhinierinë elektrike dhe ishte emëruar diku në një rreth të Veriut. Por në këto kushte tani... djali nuk kishte vajtur atje. U vërtit ca kohë kjo puna e djalit dhe shokët e dikasterit ia rregulluan atë në

një nga filialet që mbulonin ata. Aty duhej një elektronist, por u bë si u bë dhe morën atë. U gëzuam. Se ja, një ditë ai djalë do të gdhiehet jetim. Sa mirë që e kishin vënë dorën në zemër shokët e dikasterit! Kurse Hito Dakulla na çuditi përsëri me atë që bënte. Ishte vërtet prekëse që ai s'harronte në ato çastet e tij të rënda detyrën e prindit, të kryefamiljarit. Pse, të pakta ishin rastet që kishim dëgjuar kur ndonjë si Hitoja ia vinte ferrën shtëpisë e gjithçkaje tjetër?

Pas kësaj Hito Dakulla na u duk disi më ndryshe. Tani sikur buzëqeshte pa atë dozën e zakonshme të dhimbjes e të trishtimit. Shoqërohej më shpesh dhe zbritjet për në kafe i dendësoi. Pikërisht atje, tha një ditë mes tre-katër vetash ato fjalë që shpejt u përhapën në gjithë institutin: «Po më zgjat shumë ky biçim-sëz. Ma bëni hallall, se ju mbeta dhe juve në dorë si dopiogjashta.» Ylvija u përlot dhe zhurma e ekspresit ia mbuloi ndjelljen e hundëve. Kurse ne iu hodhëm Hito Dakullës e kush më parë e kush më pas i thamë se nuk i kishin hije ato budallallëqe që thoshte. Po, po, tamam budallallëqe! Ç'do të thoshte kjo? Mos kujtonte ai se na ishte mërzhitur neve sëmundja e tij e gjatë?! Atëherë ne kërkonim ta hiqnim qafe atë?! Nuk thoshte shqyrr që jetonte! Ne ishim krenarë me të. Natyrë është kjo. Se mos ia dimë të gjitha ç'fsheh në vetvete. Le të çuditëshin mjekët dhe mjekësia që ai, Hito Dakulla, qenkej ende gja-

llë... «Ah, more shokë, tundi kokën Hito Dakulla, ky shpirt ma di! Ashtu ishte vërtet. Siç thoshte ai. Por, sidoqoftë, në sjelljen e tij vumë re që kishte një tjetër optimizëm e ky na pëlqeu të gjithëve. Fakti që ai përmendi dopiogjashtën, atë element të pasionit të vjetër për dominonë, na bënte të mendonim se një tonus jetësor po ngjitej ngadalë në qenien e tij që sëmundja s'po e mposhtte dot. Mirëpo vinte Bajo Nerënxa dhe prapë na prishte gjakun duke sjellë habere për dhembjet dhe krizat që e mundonin atë në shtëpi. Mjekët përsëri ishin interesuar për rastin e tij. Emri i Hito Dakullës nisi të qarkullonte nëpër literaturën mjekësore, përfshihej në shkresa e relacione. Thoshin që një mjek i njohur e paskësh përmendur në një simpozium ndërkombëtar, kurse një tjetër po përgatiste një disertacion për të. Mjekët ishin përpjekur të shpjegojnë ngadalësimin e gjeratëhershëm të procesit, e pasi e kishin ekzaminuar edhe një herë i paskëshin caktuar një afat të ri: Hito Dakulla kishte më pak se gjashtë muaj jetë. Nëse do të mjekohej intensivisht, mund ta shtynte deri një vit. Po kolegu ynë nuk pranoi. Le të shkoj sa të shkoj, paskësh thënë, punën nuk e lë. Po e lashë, kjo që kam më hëngri sakaq! Dhe kishte goditur kraharorin me grusht. Sa e vogël na dukej vetja të gjithëve kur dëgjonim këto. Krenoheshim me Hito Dakullën. Nëpër biseda të ndryshme, secili nga ne i habiste bashkëbiseduesit duke folur për të. Nuk kishte kushdo një

Hito Dakullë atje ku punonte. Një kolegu ynë në institut... nisnim dhe tregonim fije e për pe historinë e Hito Dakullës, që çdo ditë që rronte, siç mendonim të gjithë ne, e kishte qelepër. Ndaj s'na u duk aspak e çuditshme, bile shkaktoi një valë të re entuziazmi, fakti që me rastin e tridhjetëvjetorit të institutit, me propozimin e drejtorisë, mes disa shokëve u dekorua dhe Hito Dakulla. U bë një ceremoni prekëse, ku ishte e vështirë ta mbaje veten e të mos përlo-teshe. Sepse Hito Dakulla u ngrit dhe me atë zërin e tij të butë tha se nuk e meritonte dekoratën, pasi duhej ta kishte mbaruar për këtë jubile historikun e institutit. Dhe ishte hera e parë që pamë lot në sytë e Hito Dakullës. Zërin e tij e mbuluan zërat tanë, që i thoshin se bënte gabim që fliste ashtu, se ç'ishte një historik përpara asaj historie të gjallë e heroike që ai po shkruante përditë me kurajën e tij të pamposhtur. Për një rast të tillë ishte pak dhe një dekoratë. Dhe ta mendoje se ishte dekorata e parë që merrte ky njeri! Si nuk ishin kujtuar asnjëherë për të?! Shumë u irrituan nga ky fakt. Të tjerë thanë se nuk kishte pasur ndonjë arritje. Arritje?! Sa të çuditshme dukeshin tani të gjitha këto! Sepse më parë se të ishim punonjës shkencorë, ne të gjithë ishim njerëz dhe me këto që shihnim e dëgjonim atë kohë, si njerëz zor se i venim dot pranë Hito Dakullës.

Kaluan vite. Hito Dakulla nuk po vdiste. Kishte kohë që e harronim dhe, befas, bisedat për të ndizeshin përsëri. E martoi djalin. U deh bile në dasmën e tij. U deh e u mallëngjye. E puthte drejtorin në të dyja faqet dhe i thoshte me një zë të zvergur pranë veshit që t'ia kishte kujdes djalin se jetimi po jetim mbetet, qoftë dhe i martuar. Nisi të ndante amanetet. Vangjelin e porositi të sistemonte studimet e tij që ishin në dosjet e raftit, Bajo Nerënxës i la kujtim gurët e dominosë. Kur zuri në gojë historikun ende të papërfunduar të institutit, u shkreh në vaj. Thamë se ky do të ishte fundi i tij. Disa ditë nuk erdhi në punë dhe ne e prisnim Bajo Nerënxën të na sillte mandatën. Por jo. Hito Dakulla s'e kishte të shkruar për aq. Ai erdhi vetë, pas ca ditësh, me atë çapitjen e tij të qetë, që të ngjallte keqardhje, me çantën që gjithmonë e tërhiqte paksa drejt tokës, asaj toke që ai s'po donte e s'po donte t'i shkonte i vdekur. Bisedat për të në institut u rigjallëruan. Dikush thoshte se Hito Dakulla kishte gjetur një ilaç po nuk e tregonte. Mirëpo këtë ne nuk e besonim, sepse ia dinim zemrën atij dhe ishim të sigurt se nuk ishte aq egoist, sa të mos e tregonte sekretin, në rast se ky sekret ekzistonte. Mirëpo, thoshin se ai mjeku i disertacionit i kishte zënë derën e shtëpisë dhe i lutej t'ia thoshte vetëm atij, në qoftë se me të

vërtetë kishte ndonjë të fshehtë kundër kësaj sëmundjeje, pasi me këtë ai paskësh mundësi që të merrte përnjëherësh dy grada shkencore. Atëherë ne i ktheheshim përsëri agjencisë më të sigurt: Bajo Nerënxës. Ky tundte kokën përherë mosbesues. Kureshtarët e pyesnin nëse e hapnin më televizorin në shtëpinë e Dakullajve dhe në lozte më domino Hitoja. Fakt ishte që Hito Dakulla e kishte nisur përsëri dominonë. E kishte mundur disa lojë Bajo Nerënxën ndonëse ky i fundit thoshte nën zë se e kishte lënë vetë ta mundte sepse a i bënte zemra të fitonte qoftë dhe në domino ndaj një njeriu që e kishte rrahur jeta ashtu?! Por në shtëpi Hito Dakulla u paskësh thënë të bënin qejf sa të donin e të mos bënin sehir vdekjen e tij. Kur të vdes, le të vdes, paskësh thënë. Në punë nuk ndihej, ashtu si gjithmonë. Shkruante e shkruante atë historikun e institutit që të gjithë ne mendonim se shqyrr që ishte ndodhur e që dhe ai, ndoshta, ndikonte në qëndrueshmërinë dhe jetëgjatësinë e kolegut tonë të dënuar me vdekje nga fati. Ai historik që tashmë ishte pleksur aq shumë me historikun e sëmundjes së tij mizore... Kështu po i shkonin Hito Dakullës ato ditë që, sidoqoftë, s'ishte çudi që secila nga ato të ishte për të e fundit. Por nuk qenkësh e thënë që ai të shmangej nga temat e bisedave tona. Në to ai fashitej, rrallohej, heshte, gjallërohej e buiste përsëri si gjelbërimi në pranverë. Ashtu siç përzihen në atmosferë erërat e ngro-

hta me ato polare, erdhën e u përzien në ligjërimet tona shumëvjeçare një ditë fjalët e hidhura se e gjithë sëmundja e Hito Dakullës paskësh qenë një bllof. Si ishte e mundur? Ç'ishte ky monstruozi? Kush do të ishte ai që do të mbante mbi vete një sëmundje qoftë dhe të paqenë e imagjinare?! Absurde! Po fjala bëri të vetën. Dhe bisedat u shtynë pas në thellësi. Kush e kishte nxjerrë atë llaf? Në ç'mënyrë na erdhi i pari informacion për sëmundjen e tij? Mos ishim bërë lolo e kishim shpenzuar më kot një keqardhje të pamerituar?... Jo. Nuk ishte e mundur. Vetë ai e kishte pranuar... Ishte ky një argument?... Ç'thoshte Lani, që e kishte kushëririn kryespecialist? A e njihte kushëriri i tij këtë Hito Dakullën, që po thyente të gjitha rekordet e parashikimet e mjekëve, apo mos ishte vetë ai që e kishte përmendur emrin e tij në simpoziumin ndërkombëtar?... Kështu u pleksën bisedat në institut si asnjëherë tjetër. Ca thoshin se ishte mashtrim, ca të tjerë thasetheme, kurse të tjerë, ata më besnikët e ndjenjës së keqardhjes për të, bënin thirrjet e fundit të mos i binim në qafë atij të gjori, por ta linim në hallin e vet. Fundja a mos po e mbanim ne me bukë?... Mos nuk ishte ardhur në punë? A nuk kishte punuar me aq sa mundej? Mos vallë donim që të vdiste vetëm e vetëm që të provonim që sëmundja e tij s'paskësh qenë e gënjeshtërt? Kjo ishte çnjerëzore. Si mund ta mendonim këtë?! Ndoshta, pritja e gjatë e vdekjes së tij, pa

e kuptuar as vetë, na kishte bërë të mos shkëpu-
teshim dot prej saj dhe të mos e konceptonim
dot jetën e mëtejshme të Hito Dakullës pa të
Por ç'faj kishte ai këtu? Pse nuk mendonim që
të rronte? Kështu ishte. Le të rronte, le të rro-
nte sa t'i donte qejfi Hito Dakulla! Të rronte e
të gëzonte. Jetën e tij rronte e s'ia kishte marrë
borxh njeriu. Sepse ishte e pakuptimtë që të
vdiste vetëm e vetëm për të na provuar neve se
keqardhja jonë paskësh qenë me vend... Mirëpo
sapo binte një furi, ngrihej tjetra. Pse duhej
shtruar problemi kështu? Le ta zgjidhnim një
herë që në gjenezë: ishte apo nuk ishte i sëmurë
Hito Dakulla? Lani solli lajmin se kushëriri i
tij as që e dinte fare këtë rastin e kolegut tonë.
Dhe nuk doli asnjë mjek që po përgatiste tëmën
e disertacionit me rastin e tij. As simpoziumi
ndërkombëtar s'paskësh qenë gjë. Si ishte e mu-
ndur?! Po atëherë si...? Dikush tha se Hito Da-
kulla kish vuajtur vetëm nga një kolit spastik e
asgjë tjetër. Mirëpo, hidhej tjetërkush, edhe ky
koliti spastik paskësh predispozita për t'u shn-
dërruar në atë sëmundjen e frikshme. Kështu pa-
skësh ndodhur dhe me Hiton... U bombardua me
pyetje Bajo Nerënxa, që mblidhte supet i hutuar,
u rikujtuan skenat familjare, amanetet e vetë
Hitos, kujtimet që i shkruante me aq ngut, ajo
ndarja mallëngjyese me lulet para institutit etj,
etj. Jo, nuk ishte e mundur. Kush do ta dëshiro-
nte të quhej i sëmurë pa qenë i tillë? Të privohej
nga jeta normale, të vishej me atë aureolën gji-

thsesi bezdisëse e të pakëndshme të keqardhjes në qoftë se jo edhe të mëshirës? Pastaj, si mund ta rrëzonim ne tani atë përfytyrim heroik të Hito Dakullës, që me stoicizëm të paparë, duke na habitur e shtangur gjithë atë kohë, kishte mposhtur sëmundjen më të egër të shekullit? Pse të mos pranoni të kundërtën? Atë që organizmi i tij të kishte triumfuar mbi atë zhvillim të përçudshëm qelizor e ta linte veten në ecurinë normale? Jeta ishte e madhe, e pafundme, e ndërlikuar, mahnitëse, befasuese dhe çdo gjë mund të ndodhte në të. Dhe majë kreshtave të bisedave tona, që përziheshin furishëm e kundërshtoheshin me njëra-tjetrën, ne përsëri tregonim e tregonim e tregonim e tregonim: «Kemi një koleg në institutin tonë...»

Kanë shkuar shumë vite. Tani kemi dalë në pension. Jemi gjyshër me nipër e mbesa. Ca shokë na kanë vdekur, se jeta bën të vetën. Po Hito Dakulla është akoma i gjallë. Thonë që ende punon për historikun e institutit tonë. Ndonjëherë, biseda për sëmundjen e tij ngjallet e vrullshme e pasionante si dikur. Kjo ndodh kur e shohim Hito Dakullën në klubin e pensionistëve, kur ai

MË SHIKO NË SY

Ai po kalonte nëpër repart. Makineritë cija-
tnin, fishkëllenin dhe gumëzhinin gjithandej.
Dyshemeja e ndotur me njolla vajrash e ashkla
metali ngjante si një hartë tokash të panjohura.
Mbi gjithë zhurmat e tjera u ndie një fishkëllimë
e veçantë, që të ngjethte trupin. «C — 17» — a,
mendoj ai. Ç'dreq çeliku është ky! S'ka thikë që
e pret! Karelet e makinerive lëviznin para e
mbrapa dhe trualli vibronte paprerë. Nga stenda
e varur në mur e vështronin sytë e tij, ajo fo-
tografi e zverdhur dhe me pluhur që ishte vënë
atje prej kohësh. Fotografinë ia kishin bërë pranë
tornos, në çastin kur ai kishte ngritur kokën si-
kur të pyeste ç'kërkonin. Edhe tani këtë pyetje
dukej sikur bënte. Ishte thinjur herët dhe të
gjithëve u dukej se kështu kishte qenë gjithmo-

në. Në fotografi, sytë e tij, të rënë në cepa, kishin formuar mbi hundë atë këndin e zakonshëm. «U plake, o Ali Bashari, tha ai. U plake!» Dhe, sikur ta kishte fajin fotografia që ia kujtoi këtë, mori inat me ata të bashkimeve profesionale. «Po, këta derdimenë, ç'ma lënë këtë këtu një vit të tërë! Sikur s'ka të tjerë!»

— Hë, mjeshtër... po të pëlqen vetja më duket! — u ndie pas tij një zë. Ishte Bilali i komitetit profesional.

— Mor po veten me vete e kam unë, po s'po më pëlqeni ju. Hiqeni, ore, këtë fotografi, se latë nam! Ka një vit këtu. Duke si fotografi luftime. — Tjetri qeshi me të madhe dhe i futi krahun.

— Po ti thuaj të ndërrojmë fotografinë, pa për të hequr s'e heqim dot.

— Ohu!... — hoqi nga ai krahun dhe e tundi atë përpara vetes.

— O Bilal! Do na e lësh, rehat mjeshtër ti, apo si e ke hallin?! — u hodh një punëtor aty afër.

— Hesht, more ti, dhe vështro punën!... Dhe nuk shtrëngohet ashtu mandrinoja. Ta kam thënë njëqind herë. Fute çelësin! Ja!... — Ali Bashari ia zuri duart djalit dhe ia vuri mbi çelës. — Hajde! — tha dhe i ra shpatullave. Djaloshi u skuq dhe buzëqeshi. Bilali e mori prapë mjeshtër për krahun.

— Mos ki merak, usta, se dhe kjo puna e stendës do ndreqet. Ja, na vijnë shokë të rinj tani dhe... — Ai buzëqeshi. — E more vesh për

Jorgo Hickën? Vjen prapë te ne Jorgoja. Ka marrë iniciativë. Nesër pasdite bëhet mbledhja e madhe. Do vijë edhe nga rajoni. Aty do shpallet. — Ali Bashari mbajti këmbët. Lajmi e befasoi dhe kjo u duk në mimikën e tij.

— Oo! — bëri dhe buza e poshtme, e shtrembëruar disi në atë krah nga mbante cigaren, u var edhe më, duke i zbuluar një dhëmb metalik. — Mirë që u kujtua, — tha.

— S'harrohet buka e vjetër, usta, jo! — tha Bilali mendueshëm dhe tundi kokën. Tjetri nuk foli. Po këndi i syve të tij u ngushtua edhe më dhe rrudhat në ballë iu shtuan. Bilali diçka po thoshte për mbylljen e tremujorit, por ai s'ia vuri veshin. Mbajti këmbët pranë tornos së tij dhe e pa atë pa e pasur mendjen aty. «Domethënë, po vjen, tha. Po kthehesh... Të qenka mbushur mendja më në fund... E bëre proçkën atëherë. Dhe unë t'u luta kaq shumë. Po gjene, mirë... S'të lë ky qerrata gjemb, jo!» tha dhe vuri dorën mbi makineri. «Të shpoi!» Mori frymë thellë. Njëzet e tetë vjet kishte në zanat Ali Bashari. Dhe nga këta, njëzet e dy i bëheshin me këtë tornjo. Kishte lindur fëmijët, i kishin vdekur pleqtë dhe i ishte martuar vajza e parë. Në zhurmenë e saj ai i dallonte të gjitha. Një jetë të tërë. Si në një magnetofon ishte regjistruar në atë zhurme jeta e tij. Vuri gishtin mbi buton dhe e shtypi. Motori buçiti. Ndjeu platformën t'i dridhej nën këmbë. Hapi skicëdetalin dhe kaloi gishtin e nxirë nëpër prerjen e vizatuar. Rrotulloi volan-

ntin dhe afroi thikën. Dhëmbët e mëdhenj të mandrinos, që shtrëngonin shufrën metalike, humbën në rrotullim duke lënë një vizion të pakapshëm nga syri. Në një mijë zhurma do ta njihte këtë zhurmë. E dinte kur motori nuk e përcillte mirë lëvizjen, kur centrimi s'ishte në rregull dhe kur ankohej thika nga metali. Ndonjëherë, në gjumë, i bëhej se e ndiente këtë zhurmë. Atëherë ngrihej e rrinte ndenjtur. Ndishte një duhan. E hiqte fort në errësirë dhe priste të sharat e gruas. Kur ndodhte kështu, bënte një «E mirë, de, mirë!» dhe e shtypte cigaren e pambaruar në tavllë duke e kërkuar me hamendje nëpër terr.

Thika preku metalin. Një shirit i hollë e i ndritshëm kërceu përpjetë. U përdrodh e u ndeh në ajër sikur synonte diku lart, pastaj u këput dhe spiralet e tij tringëllinë në pjatën e madhe poshtë thikës. «Pra, po vjen përsëri, o Jorgo Hicka», tha Ali Bashari me sytë të tehu i mprehtë i thikës që hynte në metal. Po ç'që kjo që t'u dha?! Pak t'u luta unë atëherë?...» Dhe ai humbi në atë zhurmë të njohur që përbënte jetën e tij. Mendimi i lëvizi nëpër ato udhëza që vetëm ai i dinte, nëpër ato udhëza tingujsh të çuditshëm, të çrregullt, të çakorduar dhe të bezdisshëm për të pamësuarin me ta. Nëpër këto udhëza gjallëroheshin kujtimet e tij, e gjithë jeta.

Kur erdhi Jorgo Hicka nga ushtria, unë kisha tetë vjet në zanat. Quresha nga të vjetrit këtu.

Atë kohë ishim në oficinë. Pastaj u zgjeruam e u shtuam. Më pëlqeu ky Jorgoja. Ishte i vëmendshëm. Çdo gjë e dëgjonte me kujdes, e shihte mbarë e prapë dhe përpiquej ta bënte mirë punën. Ia mësova zanatin. Një nga një, të gjitha. Kaq net i kemi ngrysur tok mbi këtë qerrata torno. Ishte e re kjo atë kohë. Dy copë erdhën. Një ma dhanë mua dhe një Syrjait. Hajde, të punuar që bënte kjo, hajde! S'më ndahej Jorgoja: Usta këtej, usta andej. Të kam zili ty, usta, thoshte. E do, si fëmijët këtë torno. E dua, thosha. Kam lidhur jetën. Me këtë do rrit fëmijët... Im atë ishte fshatar. Kishte një copë tokë atje në fshat. Unë këtë kam tokën time që më ka dhënë shteti. Qeshte Jorgoja kur thosha unë kështu. S'prishte qejf me njeri. Me të gjithë fjalëmbël. Mori torno më vete. Punonte. Qeni i punës ishte. Kur nuk e realizoj planin, më duket sikur më dëftojnë me gisht njerëzia, thoshte. Ishte pa qibër. Pyeste sa herë që mbetej keq. Po, do ti, dy norma bënte pothuajse përditë! Na kërkonin ca detale të rënda e të vështira. Shumë u zotuan. Edhe unë punova me to. Po Jorgoja uli kokën. Unë tani e mësova zanatin, tha. Nuk i bëj dot. Dhe vazhdonte me ato dadot standarte. Më pëlqente që nuk e mbante veten. Merri këto detalet, i thashë një ditë. Ty t'u bënë disa vjet tani. Je vetë usta. I bën. Ai uli kokën. Më lër, usta, tha. Ç'më duhen mua ato?! Aq di unë. Po një herë më erdhi Hysniu. Ç'i thua, më tha. Kujton se vërtet s'i bën dot ato ai? I bën që ç'ke me të! Si unë e si ti i

bën. Po këto duan kujdes. Hanë kohë më shumë dhe normës mezi i dilet. Me dadot ai bën dy norma dhe merr më shumë para. Pashë borderotël Vërtet, ai kishte disa muaj që merrte më shumë. Ore Jorgo, i thashë. Po për para e bën ti që s'i merr detalet e reja? Jo, tha, për nder që s'e bëj për të! Aman o usta, tha, e ku blihet zanati me para! Të punoja si ti unë, pa të paguaja e jo të më paguanin. Ishe i ëmbël, qerratái. Mjaltë e kishte fjalën. Dhe s'më linte kurrë të paguaja kafe e raki në klub. Ç'është ajo, thoshte, unë nga ti ha bukë sot! Edhe me të tjerët hovarda ishte. Po ç'bën kështu, more Jorgo? — i thosha. S'ka gjë, usta, ma kthente, se mos do bëhemi zengjinë. E ç'do mbajmë mend? Dhe zuri t'i dëgjohej fjala Jorgos në uzinë. Se u bëmë uzinë ato kohë. Erdhi një ditë dhe ma sillte rrotull e rrotull, Mor, po ku e ke, i thashë. Donte të futej në Parti dhe kërkonte një rekomandim nga unë. Ia dhashë. E qysh të mos ia jepja Jorgos? Edhe mua me Syrjanë zuri të na e hidhte me punë. Bente më shumë. Po Hysniu prapë tundte kokën me dyshim. Është qen i lekut, thoshte, e nuhat paranë. Rri, o Hysni, i thosha, mos i bjer në qafë! Dhe Hysniu më vështronte me ata sytë e tij gjysmë të mbyllur, të vrarë nga saldimi; kishte punuar vite saldator. Më vështronte dhe mblidhte buzët. Ore, Ali, thoshte, e ke shpirtin të bardhë, e s'të shkon mendja për të liga. Ah, more, kur s'e kemi zemrën në ballë e ta shihnim ç'ishte, t'ia shihnim njëri-tjetrit! Edhe ata të drejtorisë, e donin

Jorgon. Sidomos Islami, nëndrejtori. Tani ka ikur. Me atë i kishte lidhur mirë telat Jorgoja. Linte kokën për të. Ama ishte ca dallaverexhi ai Islami dhe unë s'ia zgjatja shumë. Po Jorgon e donte. Ç'vinin gazetarë e të radios e të televizorit, a... te Jorgoja i dërgonte më parë. Dhe kategorinë bëri çmos dhe ia ngriti përpara të tjerëve. Po, fundja, i takonte. Ashtu si punonte ai... Për nder që s'më vinte keq. Nuk zemërohesha pse ia bënin aq Jorgos. Sepse ai gjithmonë me dorë në zemër më rrinte. S'ma harronte kurrë.

Një ditë më erdhi në shtëpi. Ishte në të ngrysur. Hajde, Jorgo, i thashë dhe zëmë nga një gotë raki. Ma sollli rrotull. Nuk jam mirë, usta, tha. Pse, i thashë, ç'ke? Jam sëmurë, tha, spondiliartrozë. E ç'shtë kjo, i thashë. Sëmëndje e shtyllës kurrizore, tha. S'duhet të rri më këmbë. Po ne më këmbë e kemi punën, o Jorgo! E, de, aty e kam hallin, tha. Ja, tha. Ja tek e kam dhe raportin. Dhe më nxori një letër. Ç'ma dëfton, i thashë, së mos jam heqim! Kam folur me Islamin, usta, tha. Edhë me ata të tjerët në drejtori. Do iki nga tornoja. Do zë vendin e Nuries. Nuria del në pension. Qysh, ore?! — thashë dhe m'u drodh gota e rakisë në dorë. Normist të vesh?! — thashë. Po ngadalë, o usta! Ngadalë! — Tha Jorgoja. Po qysh, ore, të bëhesh ti normist! Ti je tornitori më i mirë që ka uzina! E çne, o usta Aliu! Ku dal dot unë përpara jush! — tha. Mor po neve po na mbaron çairi, thashë. Mblidhe mendjen! Po pse, nuk e di unë, o usta, tha. Zemra

më sëmbon. Ja... Po ç'të bëj? Është sëmundje e keqe kjo e flamosur. Rrija dhe e shihja. More, je në vete?! — i thashë prapë. Po ku do të vesh normist ti! E di ç'rrogë ka atje?... Me këto para që merr ti këtu... Ajo s'është as gjysma. E di, usta, e di, uli kokën Jorgoja dhe e mbajti gotën e tij në mes të pëllëmbëve. E di, tha. Po do vuaj. Ç'të bëj?... S'bëhet shaka me shëndetin. Po vazhdove kështu, më thanë doktorët, do zësh vendin. Pse, kaq keq është puna? — thashë. Keq, tha. Keq fare! Dhe tek thoshte kështu, m'u duk i vrarë e i dërrmuar. E blova njëherë me mend. Po ç'i them, thashë... Pse, unë do ta marr në qafë?! Në është sëmurë, ai e di. Dhe m'u dhimbs vërtet. Si vëllai m'u dhimbs. Dëgjo, o Jorgo, i thashë. Unë të mirën ta kam dashur gjithmonë. E di, usta, tha. Nuk lahem me ty sikur të rroj dhe një jetë tjetër... Se ato që ke bërë ti për mua... Mor po lëri ato, thashë. Asgjë s'kam bërë. Punën time kam bërë. Se te puna jonë nuk hyn vetëm kjo qerratá torno... Të tëra hyjnë... Po, nejse, e kam të ky hëlli yt, o Jorgo... Sikur ta flisnim edhe një herë me shokët? Se ja tek je e ta them: s'më vjen mirë, brë! Qysh të ikësh ti nga ne?! Po unë të ju jam prapë, usta, një uzinë është. E, mor, e, thashë. Je e s'je. E di unë atë punë... Pastaj s'më vjen mirë të dëmtohesh nga paratë. Ti more dhe kategorinë tani. Para merr. Dë vuaj, tha. Dë vuaj, ç'të bëj?! Dhe shikonte në fund të gotës së rakisë dhe mua m'u duk sa gati s'qante. Hej, bela

thashë. Nga t'u shpif kjo lanete, bre?! Hë, de! Nga m'u shpif?! — tundi kokën Jorgoja i pikëlluar. Pa dëgjo, thashë. Do të flas me inxhinierin. Do hapim atë repartin e ri me tornot e vogla. Aty do marrim punëtorë të moshuar e me ndonjë sëmurdje... Aty do të të rregullojmë edhe ty. Punon ulur atje. Ja, që nesër do ta bisedoj. Jorgoja u skuq në fytyrë. Jo, mor usta, jo, tundte kokën me sytë përdhe. Dhe shkundi kupsën e rakisë. S'bëhet ajo punë, tha. Jam keq, o usta. Ma beso! Jam sëmurdë. Edhe zhurma të bën keq shumë për këtë dreq! Oo! — bëra. Edhe zhurma? Posi, edhe zhurma, tha. Po ta flasim edhe një herë, bre! Për ty e kam, o Jorgo... E di, usta. Të falem nderit, e di që... Po ç'të bëj, tha. Ky qenka fati im. Fol dhe me inxhinierin ti, po munde. Të mos më pengojë. Se ta dëgjon fjalën ty. Po kollaj ajo punë, bre Jorgo, thashë. Unë nuk doja të na ikje, pa... E përçolla i pikëlluar. Edhe ai helm dukej.

Një javë më pas na iku Jorgoja. Filloi punën në drejtori, Normist. Atje ku tha. U çuditën shumë në repart e në uzinë. Mor po ai s'është ankuar ndonjëherë, thoshin ca. Kur na doli sëmurdë?! E po unë s'e besoja kurrë, thosh një tjetër. Që të shkonte Jorgoja normist, me atë rrogë!...

Shkoi ca kohë kështu. Një ditë, kisha mbaruar punë dhe fshija makinën. Më vjen Hysniu. Më shikonte si me ironi. E more rrogën? — tha. Jo, i thashë. Çap e merre, tha. Çap se

unë e mora. Po të pres të hedhim nga një gotë. Mirë, thashë. Ja, erdhja. Dhe fshiva duart me leckë. Po ç'ke kështu, i thashë. Se si më shikon! Hiç, tha, hiç. Po çap e merr rrogën. Hej drejt. Hysni! — mendova dhe shkova në llogari. Kur ç'të shoh!... Rrogat i ndante Jorgoja.

Urdhëro, usta, tha. Ta kam hequr mënjanë. Dhe më numëroi paratë. Ç'të bësh, tha kur më pa që isha i habitur. Ma ngarkuan dhe këtë detyrë. Po Nuria nuk e ka pasur këtë, thashë. Nuk e kishte vërtet, po... Mblodhi supet. Dil ndonjëherë nga ne, usta, dil, më tha pastaj. Edhe ti dil, thashë. Dhe shkova. Hë, tha Hysni, i more?... Me gëzim të madh do t'i hash këto para, se i more nga duart e Jorgos, o Ali, tha dhe më shihte me ata sytë gjysmë të mbyllur, pas të cilëve s'dihej ç'mendonte. E ç'thua?! — thashë. Me djersën time i kam. E di, mor, e di, tha. Me djersë i ke dhe të lumshin duart! Po si kanë të gjithë me djersë, ama. E kuptove tani pse iku Jorgoja nga ne? E ç'flet? — thashë. Ai qe semurë. Posi, posi, tha. Ia pe emrin në atë raportin mjekësor vëllait të nëndrejtor Islamit? Është doktor ai... Eh, more Ali. Ja që e kishte bërë hesap mirë ky Jorgoja... S'rrinte ai me rrogën e normistit. Tani ndan pagat e punëtorëve. Jemi pesëqind punëtorë. Nga një dhjetëlekësh ti lënë, i bëhen pesë mijë. E more vesh tani? Si ti lënë? — thashë. Unë asnjë lek s'i lë. Atë ka detyrë. Mor po ti mirë bën, po prapë i lënë. Ka që marrin mbi normë, marrin shtesa e ku di

unë. Gëzohen. S'pyesin për pesë e për dhjetë. Kështu është kjo punë. Pinim dhe bënim ç'bënim e prapë aty na shpinte muhabeti. E zuri një çikë Hysniun. E shpura përkrahu në shtëpi. Ah, more Ali, thoshte. Ti je i ndershëm! Je i ndershëm! Shumë njerëzve duhet t'u vinte turp nga ti. Turp, posi! Hesht, i thosha, hesht! Dhe e hiqja nga krahu. Por, ama, shumë gjëra nuk i sheh ti, jo. Nuk i sheh, o Ali. Nuk është mirë, kjo, o vëlla. Se të vete dëm ndershmëria. Dhe më hiqte krahun Hysniut dhe e fuste nën timin, sikur donte të më mbante ai mua. Ja, kështu më tha. Të vete dëm ndershmëria, më tha. S'më harrohet ai llaf.

Me Jorgon shiheshim vetëm kur merrja rrogën. Si je tani? — i thashë njëherë. Je më mirë? Çka, tha, mirë jam... Ti e di, o usta, tha dhe tundi dorën. Ja, ashtu! Po dhembje ke? Çfarë? Dhembje, i thashë. A ke dhembje? Më pa si me habi, por u përmend. Ah, jo, jo. Më zë nganjëherë, po... ulur jam tani,... dhe u kuq në fytyrë. Ah, more Hysni, more Hysni, m'u kujtua. Shejtani vetë je! Jo, mor, jo. Nuk je shejtan. Burrë i mirë je! Ah!

U bënë gjashtë vjet që atë kohë. Dëgjoja shumë fjalë për Jorgon. E ka bërë shtëpinë, thoshin, që të lot mendja. Nuk them, të gjithë i ndreqëm shtëpitë, rritëm fëmijët e... Po Jorgoja veçan të tjerëve. Mori një shtëpi tjetër, më të mirë. Vuri dhe telefon. Qysh e rregulloi,

punë për të. Thoshin se qeraste shumë, prishte para të madhe. Po mua nuk më besohej. As tani s'më besohet. Po, sidoqoftë, u ftoha me të. Isha matur dy-tri herë t'ia hapja një muhabet shtruar, po s'më vinte për mbarë. Ai, po një-lloj me mua. Bëhej copë. Po të më shihte në klub dhe: «Bali! Kafen e usta Aliut dhe një konjak i kam unë!». — thërriste. Këto kohë nuk e kam parë. Tani rroget na i ndajnë me reparte dhe s'më shpie puna andej nga zyrat e drejtorisë. Atij Islamit i dolën shumë dallavere. Edhe për Jorgon u fol.

Po, po, edhe për ty, o Jorgo, u fol. Dhe tani paske marrë iniciativë, ë? Do vish prapë këtu ndër ne. Hajde! Mirë se të vish! Punëtor i mirë ke qenë dhe të do puna. Po mos e ke me hile, o Jorgo?... Apo të shpoi gjembi i vjetër? Po të jetë kështu, mirë. Të shpon ky qerrata gjemb, të shpon. Nuk të lë. Hajde, o Jorgo, pa do t'i bisedojmë të gjitha. Se, ke parë ti?... Vrisja mendjen një ditë; si i ke sytë ti, o Jorgo. Për nder që s'e dija. Mor po dhashë e mora. Hiç. Kurrë s't'i kam parë sytë tamam. M'i ke fshehur sytë ti, Jorgo. Gjithmonë përdhe sytë ti. Eh!... Pthu! Ja, e sheh ç'më bëre?! Dy orë punë më vajti dëm. Shih si e preva këtë. Hapu, dhë, të futem! U plak Ali Bashari, do thonë. Ja, po bën skarco. Pthu!... Gjeç belanë, o Jorgo! Ma more mendjen me punët e tua dhe ja tani ç'më bëre...

Në muret e dhomës fekste drita e ekranit televiziv. Ali Bashari rrinte mbështetur në nim. Gruaja hynte e dilte. Djali rregullonte biçikletën në ballkon.

— Lëre atë dhe hajde brenda! — tha Ali Bashari. — U err e do vrasësh ndonjë dorë. Lëre, se e ndreqim nesër bashkë. E diel është. — Djali u fut brenda dhe la veglat në sirtar.

— Po Jorgoja filloi prapë te ju? — pyeti gruaja. Ali Bashari shoi duhanin në tavllë dhe shfryu një tym të madh e të rëndë.

— Po bën javën që nisi, — tha.

— Po atë sikur e bënë hero fare, — ktheu kokën djali. — Fundja ai iku dhe u kthye tani. Po ju që s'ikët, po ndenjët aty në torno?!

— Rri, o Bujar, për kokën tënde! — shtrembëroi fytyrën i ati. — Mirë që e kuptoi dhe erdhi prapë.

— E mori gazeta, e nxorën në televizor, sikur... — tha me inat djali.

— Po mbase është më mirë tani. Sëmundja nuk e ka ngacmuar dhe e ka bërë me mendje të vije, — tha Aliu, sikur t'i mbushte mendjen vetes. — Oo! Njeriu është i ngatërruar, mor bir! — tundi kokën ai.

— Po ne e ngatërrojmë më shumë.

— Mirë, po mbaro atë shkollë ti, që ta shkokolepsim tok këtë punë, — ia bëri si me mospërfillje Ali Bashari. Ndezi një duhan tje-

tër. E shoqja po vinte darkën në tryezë. Burri lëvizi në kanape. Jorgo Hicka kishte nisur punë të hënën. Në mbledhje, nismën e tij e ngritën shumë. Edhe dy të tjerë kërkuan, pas tij, të shkonin nga zyra në prodhim. Foli edhe Jorgoja. Fliste ulët, me zërin pak të dredhur. Sikur vjen nga kurbeti, tha dikush. Mbase në kurbet ka qenë, ia ktheu një tjetër dhe disa aty qeshën. Po prapë, kishte folur mirë Jorgoja. Ishte i vetmi për ato fjalë. Amani, more shokë, tha. Më besoni se më dilte gjumi dhe dëgjoja tornon sikur e kisha nën krevat. Më djegin duart për një copë hekur. Atij të deleguarit të rajonit i pëlqyen shumë këto fjalë. E ngriti në qiell Jorgon. Shembullin e Jorgo Hickës, tha, do ta ndjekin dhe të tjerë. I gjithë rajoni do ta përkrahë këtë nismë revolucionare. Po atë darkë Jorgoja erdhi tek Ali Bashari. Nuk nxori raki Aliu. Rrinte dhe e dëgjonte i vrenjtur. Usta, thoshte Jorgoja, më vjen turp prej teje. Ti më the kaq herë atë kohë. Po unë u tremba aq shumë nga ajo drej sëmundje, sa... Të trembin mjekët. Ta bëjnë gogol, s'është për t'i dëgjuar. Të më falësh, usta, që ta prisha atë herë. Kishe të drejtë. Gjithmonë ke pasur të drejtë dhe, sa herë s'të kam dëgjuar ty, unë... Pa tani ika që andej. Shpëtova. T'i ha tamam me djersë ato që do marr. Ah, more usta, ta dish ti... Le që ngatërrohesh atje me lloj-lloj palopunësh. Ja, ti e di Islamit. Desh më ngatërroi dhe mua në ato të tijat... Po e shoh që të

ka mbetur hatri nga unë ty, usta. Të ka mbetur, e shoh unë. Ali Bashari s'ia kishte zgjatur shumë muhabetin. Mirë, o Jorgo, tha ai. Erdhe prapë. Puno tani, atë bëj... Më po për punë... mos i paça fëmijët që... shtrëngonte duart te njëra-tjetra me sytë përdhe Jorgo Hicka.

Ali Bashari mbajti vesh.

— Shisht! — vuri gishtin në buzë ai dhe i la mënjanë ato që mendonte. Në ekranin televiziv folësi po komunikonte një vendim të Këshillit të Ministrave për favorizimin e disa profesioneve të vështira si metalurg, tornitor, etj... Djali ia librin, vështroi në ekran dhe pastaj nga i ati, që mbante vesh. Rritej paga e këtyre profesioneve me dhjetë për qind dhe ulej pesë vjet moshë e pensionit.

— Uu. — ia bëri gruaja. — Ç'është kjo këshitu?! — Asaj i qeshte fytyra. — Domethënë mot dilke në pension ti, shoku Ali, ë? — pa ajo nga i shoqi. — E sa të vete ty tani? — Po burri ishte nxirë në fytyrë.

— Kush? — tha.

— Rroga, dé! — bëri gruaja. Por Ali Bashari sikur s'e kishte mendjen fare aty. I ra ballit me pëllëmbë. U ngrit e shoi cigaren në tavllë duke e shtypur si të donte t'i merrte shpirtin.

— Sa the? — bëri prapë gruaja.

— Ik, moj, me gjithë rrogë! — shfryu Ali Bashari. — Hajde, budalla, hajde! Hajde, sylesh, hajde! — pëshpëriti ai nëpër dhëmbë duke tu-

ndur kokën me ritmin e fjalëve. E shoqja fshinte pa vëmendje duart në përparëse dhe u pa në sy me të birin. — Ku m'i ke vënë ato këpucët? Pa bjëri këtu! — erdhi rrotull i shoqi.

— Ç'pate kështu?... Po kjo është për gëzim, — u përpoq të thoshte gruaja.

— Bjer këpucët, të thashë! — ngriti zërin ai. Buza e poshtme iu var dhe dhëmbi metalik shkëlqeu. Futi këpucët në këmbë. Hodhi xhaketën krahëve dhe përplasi derën e jashtme.

Me një frymë e bëri Ali Bashari udhën gjer të Hysniu.

— Më vajti mendja që do vije, — tha ky. — Thashë të prisja dhe ca dhe do të nisesha vetë. — U panë në sy dhe ndenjën një hop. — Po hajde! Hyr! — e ftoi Hysniu.

— Jo. Vishu ti dhe dalim.

— Ku do të vemi?

— E di unë ku do vemi! — Hysniu pa fytyrën e murrëtyer të tjetrit. Po iu var buza këtij Ali Basharit, mës i dil përpara, mendoj ai. Bënë një dyqind metra udhë pa folur një fjalë.

— E ku më shpie kështu, o Ali, në këtë orë?... Kisha raki në shtëpi unë dhe...

— Nuk të shpie për raki, jo. Se më duhesh esëll. Do t'i vemi atij Jōrgo Hickës. Ta urojmë, dë! Ta urojmë për punën e re që nisi. Apo nuk e them mirë?... Se nuk e kemi uruar, dë! Edhe për këtë vendimin ta urojmë, posi! — Ali Bashari i nxirrte fjalët me çërka pështymë.

— Dhëpër është. Tamam dhëpër. Ku e mo-

ri vesh, xhanëm?! — tundi kokën me nënqeshje Hysniu. — O Ali, po mos është më mirë ta bëjmë këtë muhabet në repart, në organizatë? Apo...

— E bëjmë atje ne, posi, e bëjmë. Po kjo është tjetër. T'ia them unë nja dy fjalë atij. T'ia them, se i kam në grykë. Ja këtu i kam. I kam dhënë rekomandimin, bre Hysni! Që të hyjë në Partii. Komunist, more, mer vesh ti apo jo? O Hysni! Dëgjon ti, ç'them unë? — Ali Bashari merrte frymë me zor.

— Dëgjoj, o vëlla, dëgjoj, po mos thirr kështu! — foli me të butë Hysniu dhe e zuri nga krahu.

— Jo... se më ke thënë një herë një fjalë, ti, Hysni. Më ke thënë një fjalë që sa të vdes nuk e harroj...

— Ee!... Lërna tani, sa i kemi thënë njëri-tjetrit ne... — Hysniu i zgjati një cigare dhe i pengoi vrullin shokut. Ky shfryu dhe bëri përpara kokulur. Nuk folën. Te shkallët e Jorgos, Ali Bashari u kollit dhe kroi zërin.

— Dëgjo, Ali! — mbajti këmbët Hysniu. U përpoq aty në gjysmëterr të shihte sytë e tjetrit.

— E, mirë, de, mirë, se e di, — bëri Ali Bashari dhe i ra ziles. Dora i dridhej, Hysniu flaku cigaren poshtë shkallëve. Jorgo Hicka shqeu sytë kur i pa. Ashtu i hutuar, i ftoi brenda. Kthehte kokën, shihte rrotull, i thirri së shoqes. I tha të sillte rakinë.

— Nuk erdhëm për raki, jo, — tha Ali Bashari ashtu më këmbë, te dera e odës. — Më ke

dehur sot. Pa raki më ke dehur. Po dëgjo këtu, o Jorgo Hicka! Për ç'do të të them unë, të ngresh sytë e të më shohësh në sy! — Dhe, ashtu i furishëm, i dha një të shtyrë derës që u mbyll me zhurmë. — More vesh apo jo? Në sy të më shohësh! Ke tërë jetën që ma hedh me ata sytë në shesh. — Jorgo Hicka kishte ngrirë duke parë atë fytyrë të shpërfytyruar burri. Dhe sytë prapë s'i rrinin dot në të. I shkisin anash sikur nuk zinin dot vend.

— Us...s...ta! — deshi të thoshte, po fjala i mbeti në grykë. Nëpër trup i shkoi një e dridhur ethesh. Në shtëpi u ndie heshtja. Hysniu e uli Ali Basharin dhe u ul edhe vetë. Kurse Jorgo Hicka rrinte në këmbë si i harruar.

— Pa ulu, o Jorgo! — tha Hysniu. — Pa ulu një çikël! — Dhe vështroi se si po digjte gishtërinjtë me shkrepëse Ali Bashari duke ndezur cigaren në buzën e varur. — Erdhëm të të themi nja dy fjalë se kemi ngrënë bukë kaq vite bashkë.

GARË ME BIÇIKLETA

Drejtori i Televizionit lëvizi perden dhe vësh-troi shiun që binte jashtë. Ishte një mot i mugët, ku s'dallohej ora; një nga ato kohë ku paradi-tja dhe pasditja ngjajnë si binjake. Pikat e shi-ut binin në parvaz të dritares dhe kërcenin në qelq, ku vareshin e linin vazhda të çrregullta. Një makinë kaloi me shpejtësi në rrugë dhe dy vajza u larguan me vrap duke iu ruaj-tur çërkave. Ai pa si në një film pa zë zemërimin gazmor të vajzave që i thirrën shoferit dhe i treguan me gisht kokën.

Po drejtori nuk e kishte mendjen te të gjitha këto. Futi duart në xhep dhe u kthye. Pas tij, perdja ra përsëri dhe zuri vendin e vet. Ai u af-rua në tryezë. U ul. Vuri duart mbi xhamin e zi që pasqyronte si në mjegull të gjitha oren-

ditë e zyrës. Rrotulloi lapsin që kishte përpara. Pastaj hapi sirtarin. Kërkoj nëpër të dhe gjeti paketën e cigareve. Mori një nga ato dhe e vuri në buzë. Tek e ndizte, llogariti kohën që e kishte lënë. Sa kishte? Tetë muaj?... Jo, gjashtë. E kishte lënë kur kishte qenë në përrurimin e ujës-jellësit të madh. S'e kuptoi as vetë si e la. Po sepse, u bë shoku Sitki. Ti e pi shumë, i kishte thënë ai dhe, e kishte parë me dashamirësi. Unë e lashë. A nuk e lë dhe ti?... Le të vihemi në garë kush do ta mbajë më shumë pa pirë. Ah, shoku Sitki, kishte qeshur drejtori, po gjersa keni këtë mëndje, pra, që do ta nisni prapë, s'keni gjë në vijë, s'e lini dot. Sidoqoftë, ta provojmë, tha shoku Sitki. Dhe që atë ditë e kishte lënë dhe ai.

Tymi lëvizi në hapësirën e dhomës dhe, duke parë pështjellimin e tij të çuditshëm, drejtori solli ndër mend fytyrën e Artur Lenës. Ku ishte ai tani?... E përfytyroi ashtu, të hedhur e dinamik, tek nisej në ndonjë shërbim, i fliste njërit, i kthehte përgjigje një tjetri, rregullonte në makinë kamerën dhe aparaturat e tjera, jepte një porosi, qeshte, fliste me zë të lartë... Në të vërtetë, Artur Lena ishte, pa dyshim, kameramani më i mirë që kishin. Dhe ja tani... pikërisht ai... Sytë e drejtorit shkuan te telefoni dhe atij iu bë sikur ai aparat, që ngjante me një kokë të bukur qënu-shi veshëvarur, fliste përsëri. Ja... mes gjithë atyre halleve e problemeve që kishte (dhe ai shkoi nëpër mend të çrregullta e si t'i vinin disa nga

Ku drejtin e gjetën Arturin ta shpinin për atë emision?... Emisionet e fëmijëve nuk i mbulojnë ai... Atëherë pse të... Lëvizi përsëri me nervozizëm... Të thërriste Nazmiun dhe ta bisedonte një herë me të? Apo të dëgjonte më parë vetë atë, Arturin?... I dhembti koka. Me siguri e kam nga duhani, që s'e kisha pirë kaq kohë, tha. Ose edhe nga kjo mesele. E shtypi bishtin e cigares në tavllë dhe ndjeu në gisht lagështinë e filtrit të njomur, të zverdhur. Ndërroi mendim. Shtypi butonin dhe ngriti sytë nga dera.

— Urdhëroni! — buzëqeshi Silva te kuadrati i hapur i derës.

— Më sill materialet e atij emisionit të pardjeshëm për garat sportive të fëmijëve. Të gjitha, edhe kasetën! — Silva u mat të pyeste diçka, por, kur pa fytyrën e vrenjtur të drejtorit, tundti kokën dhe tërhoqi derën pas vetes.

Pak çaste më vonë drejtori futi videokasetën në folezën e aparatit. Shtypi butonat. Në ekranin e vendosur në qoshe të dhomës valëzuan fashat shumëngjyrëshe. Figura u stabilizua. Ai e lëvizi regjistrimin dhe gjeti atë që kërkonte. Ja ku ishte... Një tufë fëmijë të vegjël ngitnin biçikletat e tyre me tri rrota në një pistë stadiumi. Përparëset e tyre dëborë të bardha e bënë më të zezë pistën ku bëhej gara. Spikeri fliste për veprimtaritë e fëmijëve me rastin e 1 qershorit. Këta ishin fëmijë të kopshtit 67 të kryeqytetit. Kamera tregonte gëzimin dhe emocionet e fëmijëve... Ja, njëri në një plan të afërt kishte fryrë

ato), i dilte kjo proçkë që kishte bërë Artur Lena. Po, po, tamam proçkë. Dhe pikërisht tani. Kur ata sa po përfundonin së transmetuari një cikël emisionesh që ishin pëlqyer mjaft nga teleshikuesit. Gjysmë ore më parë, kur kishte ngritur receptorin dhe kishte marrë vesh se po fliste shoku Sitki, buzëqeshi dhe priti që ai ta përgëzonte për ato emisione. Por jo... Kishte kohë që s'e kishte dëgjuar eprorin e tij të lartë të fliste me atë ton. Zakonisht, ai ishte njeri i qetë, i përmbajtur dhe gati çdo gjë që thoshte, bile edhe vërejtjet i shoqëronte me një buzëqeshje. Kurse tani... Drejtori bënte «po, po» si me vete dhe kishte përshtypjen sikur dëgjuesi i telefonit po e digjte aty pranë veshit.

U kollit dhe tymi i duhanit i doli me gulçe. Zgjati dorën dhe rrëmbeu përsëri receptorin. Shtypi numrat.

— Alo, drejtori jam... Nuk ka ardhur akoma? Po ku është?... Po Nazmiu nuk di gjë?... Nëse është në Tiranë, gjejeni dhe të vijë menjëherë tek unë. Të lërë çdo punë. Jo Nazmiu... Arturi të thashë, merr vesh ti, apo jo?... — Dhe e përplasi dorezën. U ngrit përsëri nga vendi. Lëvizi nëpër dhomë. Jashtë shiu binte i qetë dhe i hollë si pe. Vizimet e tij në hapësirë era i kthente herë në njërin krah e herë në tjetrin si një dekor të lëvizshëm. Përpara godinës po nisej një nga autobusët e regjistrimit. Ai u kujtua se në Shkodër bëhej festivali i këngës për fëmijë. Kur kujtoi fëmijët, iu vrenjt edhe më mendimi.

bulçitë dhe përpiqej të dilte në krye. Pastaj biçikletat në finish. Përsëri ai fëmijë që ishte dukur pak më parë tregohej në biçikletën e tij. «I pari në këtë garë të bukur doli Ritvan Garuli», thoshte folësi. «Ah, ja...» bëri drejtori sapo dëgjoi mbiemrin. E ktheu përsëri regjistrimin. Figurat lëvizën mbrapsht dhe zëri i folësit i deformuar, bëri ca si mjaullima. Në finish kamera ishte përqendruar vetëm tek ai fëmijë dhe s'shihëj se kush e kishte kaluar i pari vijën. E ktheu disa herë regjistrimin. Kur bënë kështu, zëri i folësit, i përshpjetuar, dukej sikur përqeshte njeri. Përsëri fëmijët që rendnin me biçikleta. Me siguri ky buçkani do të ishte ai... Ktheu shpinën dhe iu afrua dritares. Kot, fare kot, pëshpëriti ai. Ja si mund t'i ndodhë njeriut? Po pse ta kishte bërë këtë? Pse? Ç'përfitim kishte nga kjo?... Shiu vrundullonte në hapësirën e përhimtë dhe s'i jepte përgjigje. Regjistrimi në aparat kishte mbaruar. Ekрани i kaltër mizëronte dhe një zukatje e lehtë mbushte dhomën.

Trokiti dera dhe hyri Nazmiu.

— Oh, — tha drejtori, — ç'u bëre? Pa hajde ta pleqërojmë një herë këtë punë se... — dhe sytë i vajtën përsëri te telefoni. — Akoma s'ka ardhur ai? — Ky Nazmiu ishte burrë i qetë e i shtruar. Hoqi një karrige dhe u ul.

— Kam faj dhe unë, — tha, — nuk e pashë emisionin.

— O, e ç'do bëje ta shihje?... Ja, e pashë unë.

tani. Asgjë s'kuptohet. Është mos të shkon mendja që...

— Po ndoshta dhe ai s'e ka ditur.

— Të jetë ashtu?... — Drejtori bëri një shprehje lehtësimi. Zgjati dorën te paketa dhe vuri një cigare në buzë. Nazmiu e vështroi si me habi.

— Edhe mundet... Sidoqoftë, ai është i shkathtët... Nuk i shpëton gjë kollaj...

— Hej, bela! — bëri drejtori dhe u ngrit. — Po tekstin vetë e bëri ai?

— Vetë... Ishte sëmurë redaktori i emisionit dhe... A thua të mos e ketë ditur se ky është nipi i shokut Sitki? — Tjetri s'foli. Tymi i duhanit dredhoi drejt tavanit.

— Ç'e nise kot? — tha Nazmiu. Drejtori tundi dorën dhe psherëtiu.

— Çudi, — tha, — nuk më duket njëri i tillë ky Arturi që... Thua t'i ketë qëlluar kot kjo gjë?... — Nazmiu mblodhi supet. — Pse e bëri ai këtë emision?

— E kërkoi vetë. Berti ishte nisur për futbollin në Berat dhe...

— Nëse e ka bërë me kast, pse duhej ta bënte, xhanëm? — e ndërpreu drejtori si pa e pasur mendjen.

— Mori vetë shoku Sitki?

— Po... Nuk përmbahej. Më erdhi nipi duke qarë, tha. Dhe më tha se e tallnin shokët se atë e ka nxjerrë të parin në garën e biçikletave gjyshi i tij. Në të vërtetë, në këtë garë s'kishte dalë

ai i pari. — Drejtori ndjeu të nervozohet tek thoshte këto. U ngrit dhe ecejaku përgjatë tavolinës së tij.

Artur Lena hyri kur ai po bisedonte me dikë në telefon. Në atë vend që la dera e hapur pakëz, u duk trupi i tij i hollë e i gjatë, ajo fytyra ezmere me buzëqeshjen e përhershme dhe flokët e shkurtër të argjenduar nga thinjat që atij, prapëseprapë, i shkonin. Drejtori bëri shenjë të futej. Artur Lena mbylli derën dhe u afrua. Përkuli pakëz trupin dhe vuri krahët e gjatë mbi shpinën e njërës nga karriget e rreshtuara buzë tavolinës.

Drejtori uli dorezën e telefonit. Sytë e tij mbetën një hop në buzëqeshjen e tjetrit. Pastaj vështroi piklat e ujëta mbetur mbi xhakaventon e tij.

— Ku ishe ti? — sha ashpër.

— Me Rolandin isha, ju e dini që... — vazhdoi të buzëqeshte Artur Lena. — Nëse ka ndonjë gjë... s'prish punë, nisem që tani. — Drejtori e pa me vërejtje.

— Pa ulu! — tha ai. — Ulu. — Vetë u ngrit dhe shkoi pranë aparatit televiziv. Shtypi butonin. Artur Lena buzëqeshi edhe më kur pa figurën në ekran.

— Ah... garat e biçikletave! — tha ai. — Ma mori mendja. E di ç'doni të thoni... Keni shumë të drejtë, shumë, shumë... Po këto kushte ndriçimi kishte, shoku drejtor. Duhej me ngut dhe... Po ju keni të drejtë se...

— Nuk e kam fjalën për cilësinë e regjistrimit, — tha drejtori dhe e pa me vëmendje.

Kur Artur Lena humbi pas derës së mbyllur, drejtori mori frymë disi më i lehtësuar. Jo. Kjo ishte e qartë. Një rastësi dhe aq. Fundja, gjithkush gabon. Rëndësi kishte që ai s'e kishte pasur me qëllim këtë gjë. Dhe iu kujtua ajo shprehja pa të keq e Artur Lenës tek hapte duart e mblidhte pafajësisht supet.

Shiu jashtë ishte mekur. Hapësira po terej e po merrte ndriçim. Le, po nisa dhe duhanin kot së koti, tha drejtori me vete. Dhe buzëqeshi. Shkoi pranë telefonit. Solli ndër mend fjalët që do të thoshte dhe shtypi butonat e numrave. Sinjali telefonik kumboi butë në dhomë.

— Shoku Sitki?... Po, unë jam. Më falni që ju shqetësoj dhe të na falni dhe për atë shqetësimin tjetër. Ka ndodhur fare rastësisht, shoku Sitki... e bisedova dhe... Është thjesht një rastësi. Po të dëshironi, e dërgojmë kameramanin në kopshtin e nipit që t'i sqarojë vetë fëmijët se si ndodhi kjo. Por ai nuk kishte fare dijeni për nipin tuaj dhe... Si?... Si urdhëroni, Artur Lena është... E kemi nga më të mirët, ju e dini që... Jo, jo, unë u binda që... Isha shumë i shqetësuar. Nisa dhe duhanin sot nga kjo... e mbani mend që e lamë së bashku?... Po tani u binda se... Çudi si qëlloi! U shqetësuar dhe ju në familje... Por ja që ndodhka... Si? — Fytyra e drejtorit u zbeh papritur. Doreza e telefonit iu drodh në dorë. Ai pëshpëriti diçka fjalë mbyturazi. — Më

bit! Urdhëroni e uluni, se ja, mbaruam ne! «Ose kur ai Ladi, Landi, apo diçka tjetër këtu afër, i bënte shpejt llogarinë ndonjë tryeze vetëm për t'i hapur vend shokut Zabit... Kurse sot, bosh. Zabit Elezi u kollit lehtë. Ah, ja një dorë e ngrihur andej nga fundi. Pa shih, Platon Mersini. Ah, Platon, Platon, tha Zabit Elezi. Është pak llafazan, po, sidoqoftë, është shok i mirë, me merita, me punë. Buzëqeshi dhe u nis për atje.

— Po hajde, hajde, mor shoku Zabit! Hajde, se më ngriu dora si polic trafiku.

— Ha, ha, ha! Qerrata që je, o Platon, qerrata i madh! Ha, ha, ha, — qeshi gjerësisht Zabit Elezi. — More, mos e kanë ftohur shumë këtë ajrin sot? — Ai kopsiti xhakëtën dhe u rehatua në karrige. — Ç'qenka kaq bosh kështu? — Vështroi rreth e rrotull.

— Edhe unë u habita. — Platon Mersini i bëri shenjë kamerierit. Ladi, Landi, apo diçka aty afër, u drejtua atje me hap të shpejtë.

— Djalë i mirë ky, — tha Zabit Elezi kur kamerieri ktheu shpinën pasi mori porosinë. — Si e ka, Ladi apo Landi?

— E ka Latif.

— Ohu... paskam qenë larg, — qeshi Zabit Elezi. — ... Latif! Sikur nuk i shkon ky emër këtij djali. — Pastaj mendoi emrin e tij dhe u skuq. Vështroi në fytyrë tjetrin. Jo. Platon Mersini pinte i qetë cigaren e tij, të dredhur me një makinë të bukur.

— Ku e paske gjetur këtë? — Zabit Elezi e mori në dorë. — E bukur qenka!

— Të pëlqen?... E shkëmbejmë me çakmakun tënd? Si thua?

— Rri, o Platon, rri, për kokën tënde! — Zabiti nxori nga xhepi çakmakun me muzikë. E shkrepiti. «Pi — pi — pi — pi — pi — pi — pi!» bëri çakmaku. «Ah, Bethoven. Bethoven!» — tha Zabit Elezi me vete dhe sytë i qeshën. Sevdalli i madh pas këtij çakmaku ky Platoni. — Ti e di që dhurata nuk shkëmbehet, — shtoi pastaj me zë.

— E, mo, se gjen tjetër. Sa shkojnë jashtë aty te ju!

— O! Pse, ç'jam unë! U marr taksën kë-shtu?! Qerrata Platon! — Qeshën të dy.

— Po ç'kemi andej nga dikasteri, o Zabit? — tha Platon Mersini. — Mirë venë punët?

— Mirë, mirë, pse të mos venë mirë?... Po andej nga ju?

— Ore, meqë ra fjala për këto vajtjet jashtë, *apropos* siç thotë frëngu, kë keni vënë për këtë rrugën e OMS — it? — Platoni e nderi cigaren me çakmakun me muzikë. Zabit Elezi e pa me buzëqeshje.

— Pse, ke ndonjë tëndin ti?... Ë? — Ai tundi kokën si me qortim.

— Jo, mor, kot, fare kot thashë... është dhe një nga tanët në këtë grup, ndaj thashë.

— E di, e di, — tundi kokën Zabit Elezi. — Është Niko Mirasi; djalë i zoti Nikoja, i zoti po-

si... Ne kemi dy. Është Profesori; është dhe një... dale, mor, se e harrova. Ah, po, Fatos Arezi, një djalë i ri. As për fytyrë s'e njoh. E kam thirrur të vijë nesër.

— Fatos Arezi?... Vërtet Fatos Arezi? — Platon Mersini vuri duart mbi tryezë. Tjetri e pa me vëmendje, me një buzëqeshje që po i shkruhej në fytyrë. Tëng, tëng, trokëlliu gishtërinjtë mbi mbulesën e tryezës Platon Mersini.

— Pse, e njihke ti?

— As që e përfytyroj kush është, vetëm që... — tëng, tëng, bënë gishtat mbi tryezë.

— Jo, se të bëri mjaft përshtypje, ndaj... — Zabit Elezi e pa me një vështrim profesional sikur të donte të thithte nga tjetri edhe atë që fjalët nuk e shprehnin dot.

— A është djali i Dhimitër Arezit ky?

— Nuk e di.

— I tij është, s'kam asnjë dyshim. — Tëng, tëng!

— E çë pastaj?... Unë kam parë dosjen. Asgjë nuk ka.

— Ah, mor i dashur Zabit, i dashur Zabit! Ha, ha, ha! — u mbështet pas, në karrige, Platon Mersini. — Më vjen çudi. Është vërtet për t'u çuditur! Djali i Dhimitër Arezit të...

— Po pse, mor burrë?... Di ndonjë gjë ti?

— Unë?... Jo, çne... ashtu kot. Po le ta lëmë këtë. Ku do të shkosh me leje sivjet? — Platon Mersini vuri përsëri parakrahët mbi tryezë. Za-

bit Elezi u përpoq ta shihte në thellësi të syve. Po sytë e Platonit shkisinin si dy pika zhive aty pas xhamave transparentë të syzeve. Ai ngriti filxhanin e kafes që sapo solli kamerier Latifi dhe xhamat iu veshën me një cipë të lehtë avulli të kondensuar. Platon Mersini hoqi syzet dhe i fshiu me një copë kadife që e mbante në xhep.

— Bah! Sa mirë që na e paskan bërë këtë kafe, more shoku Zabit. — Tëng, tëng!

— Ore Platon! Po pse i lë gjërat përgjysmë? Jemi shokë, a ç'jemi?! — Zabit Elezi nuk e kishte ngarë ende kafën. — E njeh ti këtë Dhimitër Arezin?

— E njoh pak... në kohëra të shkuara. Po shih ky! Ha, ha, ha! Vigjilenca e njeriut kompetent! Për ideal që nuk e kisha për ndonjë gjë. Kot, or, kot,... ashtu m'u duk, si e papritur... — Zabit Elezi i mbajti dhe një hop sytë mbi syzet e tjetrit. Pastaj ngriti filxhanin dhe rrufiti kafën.

— Se këto punët tona, ti e di si janë këto...

— E di, or, posi. More, more vesh për Andon Nishkun?

— Lëvizl?

— Jo, çne! Infarkt. Dësh vdiq. E kanë në reanimacion. Pse, do ta lëviznin gjë?

— Mos, more! Po kur kështu? Kur i ndodhi?

— Më të gdhirë e diela.

— Këtë të diel?... Duhet t'i vemi.

— Aty s'të lënë... po mos i themi Kiços, drejtorit, të na futë.

Ata folën për lejet dhe pushimet verore.

Është hapur një kamp i ri në Sarandë. Thonë që është mirë shumë atje. Ti nuk i ndahesh Durrësit. Jo, mor, po jam mësuar aty. Po Pogradeci? Bah! S'e pëlqej liqenin. Ah, more, do det ti, det! Me dallgë. Ha, ha! Ikim? Ikim.

Pagoi secili kafet e veta dhe u ngritën.

— Po kjo udha e OMS — it, është e mirë kjo... — E vështroi Platonin Zabit Elezi. — Këtë djalin e ka propozuar vetë Profesori. Ai e çmon shumë.

— Ashtu?!... — Platon Mersini futi në xhep gesen e duhanit dhe veglën që e dridhte. — Mor po do ta harrosh ndonjëherë këtë çakmak dhe do të më mbetet peng, për nder.

Ah, qerrata Platon! — mendoi Zabit Elezi. Sa i thellë që është. Pus, pus! Ata u ndanë te shatërvani. Zabiti Elezi ia mbajti tjetrit një hop dorën. Megjithatë nuk e tha atë që donte të thoshte. Në syzet e Platon Mersinit vetëtiu dielli.

2.

Eh, është e vështirë të punosh me njerëz. Probleme të ngatërruara. Një mendje përpiqet t'i zbulojë dhe të tjera rrahin si e si t'i fshehin, t'i mbulojnë, t'i bëjnë sikur s'janë hiç. Ankohen ca që kanë nga një copë ndërmarrje në përgjegjësi. Kot ankohen. Le të më shpien mua, Zabit Elezin, në një të tillë dhe do të shohim. Ama, për drurë

e për hekura! Shtrëngoji njerëzit të bëjnë planin dhe kaq. Ah, po në këto punët tona s'ka plan, por duhet të jesh me dymbëdhjetë palë sy. Këtë si t'ia bësh? Ja, pa shih! Hajde e merre vesh Platon Mersinin! Pus është, pus i vërtetë. Ah, po ka një hundë ai që... Gjë s'i shpëton. E ka vërtetuar kaq herë. Është dhëlpër... Me siguri e njihite këtë Dhimitër Arezin me dhëmbë e dhëmballë, po nuk donte ta thoshte. I matur, i matur! Po mirë, o derëzi, po jemi shokë. Se mos e kam të më bësh mua ndonjë nder?! Për punën e kam, për shtetin. Se ja, dosjen e ka në rregull ky djalosh. Janë thënë fjalë të mira, këtu, sa... ambasador e çon kur të duash. E po ja... ndaj them se duhen dymbëdhjetë palë sy. Dymbëdhjetë palë sy e dymbëdhjetë palë veshë. Të shohësh në dosje e përtej dosjes. Posi. Se fshihen gjërat, humbasin gjërat udhëve. Edhe ja, na dalin njerëzit qelibar pastaj. Po ç'të ketë ky i ati, xhanëm? Anëtar partie i vitit 1944. E mirë, mirë. Se ky mik, me këta dyzet vjet, kushedi ç'historira ka me vete. Se janë dyzet vjet, të shkretën. E shkel diku, s'ka mundësi të dalësh pa lagur... Mor po si nuk e njoh, xhanëm, unë këtë Dhimitër Arezin?... Pa dale. Po sikur të pyes Nuhiun?... Nuhiu ka punuar atje. Ai me siguri e njeh. Po, po. Ç'numër ka Nuhiu?... Ku më fshihet gjithnjë, ky i shkretë numëror? Sikur ma fsheh njeri me dorë... Ja, ja tek është... Ashtu? Mirë, po pa ta pleqërojmë edhe një herë. E pse të pyes Nuhiun? Apo s'është dhe ca llafazan ai.

Bëhet alarm. Fillojnë llafet. E ç'më duhet mua kjo punë? Jo, jo, s'ke punë të pyesësh njeri. Pse të pyes? Që ka një kleçkë ky Dhimitër Arezi? Ka, posi. Ndryshe s'kishte pse të habitej ashtu Platoni. Ah, Platon, Platon! Qerrata njeri që është! Apo s'ka rreth të gjerë. Ndjaj i di të gjitha... Ja si është kjo punë: ke dy bostanë, kalon bahçevani dhe të thotë: zgjidh këtë se është i mirë, ky tjetri s'bën. Tani ky bahçevani s'është brenda bostanit edhe mund të gabojë. Mirëpo ti s'ke pse të mos e dëgjosh. Mundësitë për të zgjedhur njërin apo tjetrin janë të barabarta, *fifti-fifti* si i thonë. Po fjala që u tha, ia heq ca mundësi njërit dhe ia shton tjetrit. Ja, kështu. Dhe unë s'kam pse ta zgjat. Është Profesori, është dhe ky djaloshi, është dhe një rezervë. Heqim këtë dhe vëmë rezervën. Ç'të keqe ka? Rezerva pse është? Për të zëvendësuar. Ja... pa ta shohim të gjithë praktikën. Të thotë gjë Profesori? E pse të thotë?... Edhe rezervën ai e ka propozuar. Pa dale, kush është rezerva? Dalan Oseku. Bukuri! Hë, e njoh këtë Dalanin, e njoh. Djalë i mirë. Eë, ndaj vërtitej këtej ai këto kohë dhe më tha për ato fletët e kampit. Ja, kështu jemi në rregull. Edhe Dalani ma di për nder. Është djalë i shkathët. Pehlivan! I ka shokë ata të fakultetit. Ndoshta bën ndonjë gjë dhe për këtë myteberin tim mot. Se me këto mend që ka ky... matematikën s'e merr dot kurrrë. Ashtuuu. Ja dhe kjo punë u bë. Tani e meritojmë një cigare të mirë. Bah, ç'aromë kanë këto

të jashtmet! Ah, Bethoven, Bethoven! Mirë e ke pasur ti, o vëlla! Vu muzikë ti! Apo s'qe shurdh fare, thonë. Po mua që më zien koka këtu...

Dalan Oseku të shkojë. Dhe unë jam brenda, dhe fjalëve u vë fre.

3.

Si është kjo puna e motit, mendoi Zabit Elezi. Kur zë vapa, të duket sikur s'do ketë fund kurrë dhe thua ku je, o dimër. Kurse tani që fillon e të ther të ftohtët, e kujton me mallëngjim atë dje-rsë që të nxjerr korriku e gushti. E, megjithatë, çudia më e madhe e natyrës është dhe mbetet njeriu. Me këtë mendim filozofik, Zabit Elezi shtyu derën e lokalit. Pa orën. Fiks. Ah, ja dhe Platon Mersini. I përpiktë, i përpiktë. Zabit Elezi u afrua me buzëqeshje duke vënë re majtas e djathtas tryezat.

— Sa i përpiktë që je, mor shoku Platon!

— Varet nga rëndësia e personit që pret, mo-re shoku Zabit! Urdhëroni, uluni!

— Po këta, ç'bëjnë këta? Pse s'i ndezin këto aletet e ngrohjes që kanë? Ç'presin? Ç'janë këto data fikse, nuk shohin se pllakosi dimri? — Zabit Elezi shfryu me inat dhe shkopsiti pardësynë.

— Pa, pa, si i sertë që je! Ty të të bënin drejtor këtu!

— Mor po... e dija unë si... Nejse, porosite?

— Jo... tani erdha dhe unë.

— Ky djali qenka?... Si e ka ky, more? Ladi a Landi?

— E ka Latif, — buzëqeshi Platon Mersini.
— Një nga njerëzit që s'u përshtatet pamja me emrin.

— Qerrata Platon që je! Nejse... më fal që të mundova dhe të falem nderit që erdhe.

— Ç'është kjo, more shoku Zabit?! — Platon Mersini hapi qesen e duhanit.

— Jo, merre një këtu. Janë të mira.

— Oh... këto po. Qenka rritur pjaca!

— Në të rrallë. Urdhëro ndize! Dhe mos ma kthe më!

— Vërtet? Ou! — fytyra e tjetrit vetëtiu nga gazi i papritur. Ai përkëdheli me gishta çakmakun. E shkrepiti. «Pi — pi — pi, — pi — pi — pi — pi», tingëlloi muzika. — Shumë falem nderit, Zabit! Ta paça borxh. Po mos mbetesh ti pa gjë?... Dëgjo, se...

— Do gjej ndonjë tjetër. S'prish punë!... Meqë u sevballise ti pas tij... — Dora e Zabit Elezit preku në xhepin e pardësysë çakmakun e ri. Pastaj e lëshoi të binte në fund të xhepit.

— Dhe unë thashë... përse të më thërresë ky Zabiti?... — Të dy nxorën me gufmë tymin e duhanit.

— Jo, mor, kjo s'është gjë... Në fakt, të desha për një punë, Platon.

— Pa hë!

— Dëgjo, mban mend që bëmë një muha-

bet për atë Fatos Arezin këtu e ca muaj të shkuar?... Ishte puna për atë rrugën e OMS — it.

— Sikur... sikur s'e mbaj mend, s'më kujtohet ky emër, — tjetri rrudhi ballin dhe gjyzlykët i hodhën një fashë refleksi nën sy.

— Djali i Dhimitër Arezit, ti e njihje...

— Dhimitër Arezin?... Nuk e di, dëgjuar e kam, po...

— Si?... Po ti?... — Zabit Elezi e vështroi tjetrin me vëmendje, po nuk vuri re asgjë të shtirur e artificiale në shprehjen e tij. Mor po kaq i çuditshëm të jetë ky njeri, vallë? E po edhe kaq s'bën, de! Ai u vrenjt.

— Dëgjo, Platon! Bashkë jemi shokë dhe unë s'e kam hallin për vete. Ti më kupton. Puna është se Profesori e ka propozuar këtë djalë për ta zëvendësuar atë në drejtimin e sektorit.

— Nuk po të kuptoj... E pastaj?... Ç'të keqe ka?... Mund të jetë djalë i zoti. Ore, shoku Zabit, s'ke besim te të rinjtë ti kështu? — Platon Mezini buzëqeshi dhe i tundi dorën kamerierit, që erdhi me të shpejtë dhe mori porosinë.

— More, ç'thua?!... Po ti shfaqe një dyshim për këtë djalë?

— Unë dyshim?!... Kur kështu?

— Po të thashë, pra. Ishte fjala për atë shkuarjen jashtë shtetit me ftesën e OMS — it Ti the që...

— Oo... po, po... ha, ha, ha! Më kujtohet, o, o... posi, posi! — qeshi Platon Mersini. Syzet iu

drodhën mbi hundë. Ai i hoqi dhe i fshiu xhamat e tyre dhe sytë e rrudhur i qeshnin ende. Tjetri e pa me çudi. — Po kot ishte ajo, mor shoku Zabit, kot fare.

— Si kot?!

— Po ja... doja që të shkonte vëllai i baxhanakut tim. Është goxha djalë. Hë, mo, se e njeh ti, Dalan Oseku, i thonë. Ai ishte rezervë për atë rrugë. I sheh këto syze?... E, ai m'i pruri. Bëjnë shumë këto të shkreta! — Platon Mersini qeshi pësëri. — Dhe unë thashë se...

Zabit Elezi e vështronte pa gjetur fjalë të thoshte. Cigarja e tij e mbështetur në tavllë u dogj e tëra me hirin e bardhë si të ngrirë në të.

— Domethënë s'ka ndonjë gjë i ati i këtij djali?

— E ku di gjë unë, o Zabit! Pse, të thashë gjë për të?

— Jo, po ti... sidoqoftë shprehe një dyshim, apo jo? — Tjetri vazhdonte të qeshte me pazua. Ai ndezi një cigare tjetër: Në dorën e tij këndoi çakmaku. Pa, pa, ç'është ky Platon Mersini, tha Zabit Elezi. Dhelpër është! Pa shih, ç'shaka që bën! Ku i vete mendja! Nejse! Çakmakun bëra mirë që ja dhashë. — Po pse, more Platon?... Ç'ishte kjo?... Ti pse nuk ma the direkt... për, për Dalanin?

— Ah, more shoku Zabit, kaq parimor sa je ti, e ka vështirë i ziu njeri. — Nën xhamat e syzeve sytë e Platonit e panë të qeshur.

— E po tani, për punën kështu duhet, o Pla-

ton vëllai... O, o, ç'më habite! Domethënë të mos ketë gjë ky i ati i këtij djalit?... Tani unë dhe mund të pyes për të, xhanëm... Domethënë ti me Dalanin... Si nuk e dija? — Mendja e Zabit Elezit lëvizi nëpër ca plane të ardhshme. Platon Mersini e shkrepri përsëri çakmakun, po këte herë Zabit Elezit nuk iu kujtua më Bethoveni me atë muzikën e tij vu e vu dhe me atë shurdhërinë e tij.

VROJTUESI I FEJZËS

Punoja atë kohë për temën time të disertacionit. Isha i përpirë i tëri prej saj dhe ndieja të tillë kënaqësi, saqë më dukeshin sikur orët dhe ditët iknin më shpejt se ç'duhej. Më rrinte mendja vetëm tek ajo. E dija që s'po bëja ndonjë gjë të veçantë a të shquar. Ishte një punë e zakonshme, që i duhej Institutit tonë të Klimatologjisë, një zbatim i disa metodave bashkëkohore në matjet e stacioneve tona të vrojtimit. E megjithatë, kënaqësia fshihej aty, në atë zhirim të vazhdueshëm drejt asaj që dikush tjetër, sigurisht, e dinte dhe e dinte mirë, por që s'e dija unë dhe drejt së cilës përpiqesha të shkoja me mendjen time, me përpjekjet e mia.

Pas seancash të gjata pune, kur fikja ordinatorin dhe largohesha me sytë e vrarë nga drita

e gjelbër e ekranit të tij, po i afrohesha fundit. Dhe pikërisht atë kohë erdha ballë një vështirësie që s'e prisja. Tema ime përfshinte të dhënat disavjeçare të temperaturës, reshjeve dhe lagështisë së ajrit për zonën verilindore të vendit. Dhe ja, më dilte që të dhënat e stacionit të Fejzës nuk rakordonin me të dhënat e stacioneve të tjera. Sigurisht, çdo stacion vrojtimi ka veçoritë e veta klimatologjike që ndryshojnë nga pika në pikë, por këtu s'ishte fjala për ndryshime të vogla dhe graduale. Kur hartografova përfundimet e marra nga ordinatori, atëherë u vu re në Fejzë një çrregullim i pashpjegueshëm. I kontroll-ova dhe një herë të dhënat. E çuditshme. Fejza ndodhej vetëm njëzet kilometra në vijë ajrore me stacionin tjetër më të afërt, por të dhënat e saj ndryshonin me një diferencë që s'ta mbushte mendjen. Të ishin gabim? Por fjala ishte jo për disa ditë, po për një kohë të gjatë, më shumë se një vit. E bisedova këtë me kolegët e mi. Hamiti, më i vjetri prej nesh, mblodhi buzët.

— Me të vërtetë ka diçka që nuk shkon këtu. Kur e vure re? — tha.

— Dje, — thashë. — Kur i futa të dhënat, nuk kuptova gjë. Nga përfundimet thashë se...

— Fejza është?

— Po, — thashë. Ai tundi kokën. Atë kokë me flokë të shkurtër por të fortë si gjembaçë dhe të pazbardhur nga mosha.

— Hëm! — bëri. — Fejza nuk është stacion qendror, ndaj s'na kanë rënë në sy këto matje.

— Vuri gishtin dhe e kaloi përsëri mbi to. — Joo, — tha dhe përpoqi buzët. — Diçka nuk shkon. Këto s'janë të rregullta. Pa dale... Kush është në Fejzë tani? — U ngrit dhe mori nga rafti regjistrat. I shfletoi me radhë pa u ngutur. Këtë Hamitin e donim të gjithë ne më të rinjtë. Sepse asnjëri prej nesh nuk mbante mend, qëkurse kishte ardhur në Institut, që ai ta trajtonte si mësuesi nxënësin. Nuk sillej kurrë si njeriu që i di të gjitha. Ato që s'i dinte, i thoshhte, bile unë e mësova të punonte me ordinatorin dhe e ndihmoja kur donte të programonte ndonjë problem në të.

— Ka qenë njëfarë Bim Kukli. E mbaj mend këtë. Këtë tjetrin nuk e njoh. Ky ka nja dy vjet punë dhe s'më ka rënë rasti të dal në ato anë. Pyet njëherë Tushin, — tha ai. — Tushi i merr të dhënat nga kjo zonë.

Ja tregova dhe Tushit.

— Ah, Fejza... — tha Tushi. — Më duket se kemi rënë rehat tapi me atë që kanë caktuar. Aja që kanë qenë më parë mezi dinin shkrim e këndim. Ky që është tani, duket me shkollë e me kulturë. — Shfletova relacionet që i ishin kërkuar e që dërgonte ai. «Simbas kërkesës që na keni bamun, jam tuj ju përgjegjë, me aq sa ma pret kjo mendja ime e varfër në një zanat që s'është imi...» Ja zgjata Tushit dhe qeshëm të dy.

— E quajnë Hykë Targjini, — tha. — Të dhënat i dërgon në kohë, është i rregullt. Vetëm që edhe unë çuditëm kur lexoj mënyrën si na

drejtohet neve. Kurse për të dhënat që thua ti, s'di ç'të them... — Ai mblodhi supet tek fuste relacionet në vendin e tyre.

U mendova. Ç'të bëja?... Po ta përjashtoja fare stacionin e Fajzës nga studimi, kjo do të më prishte punë. Fejza kishte rëndësi për atë zonë, sepse ndanë saj niste një masiv i madh malor. Me telefon kjo punë nuk zgjidhej. Kontrollorët që etalononin herë pas here aparaturat, thoshin se Fejza ishte në rregull.

— E di ç'ke? — tha në mëngjes Hamiti me atë mënyrën e tij karakteristike që çdo gjë, të rëndësishme ose jo, ta thoshte njëlloj. — Hipu këmbëve dhe shko, hidhu në Fejzë. Edhe freskon mendjen, se je ngulur keq këto kohë... Hë, djalë!

Ç'është e vërteta, s'ma kishte qejfi të shkoja. Në një kohë tjetër do të dëshiroja shumë të më binte të nisesha për atje. Po tani s'doja të ndërpritja atë vrull që më kishte pushtuar për ta mbaruar temën. Se ja që edhe në këto punët e shkencës paska një frymëzim që të hedh përpara e të shumëfishon forcat. Mirëpo zgjidhje tjetër nuk kisha. U nisa një të hënë. I hipa trenit në mëngjes herët dhe zbrita në Milot. Pastaj ndërrova disa makina të rastit dhe bëra dy orë udhë në këmbë. Fejza i kishte shtëpitë larg e larg. Pyeta për stacionin dhe ma treguan.

— A do ta hiqni, a? — pyeti ai që më dëfteu shtegun për atje.

— Cilin?

— Atë... Hykën. — Tha emrin dhe uli kokën.

— Jo, — thashë. — Pse?!

— Kot, — tha, — kot, — Dhe mblodhi supet e buzët. — E sa e paguani atë? — shtoi.

— Një shpërblim mujor japim, — thashë.

— Ma të zotin se pa... se Hykën nuk gjeni kund. — Diçka iu ngatërrua nëpër dhëmbë.

Vazhdoja të buzëqeshja dhe e pashë me vërejtje atë njeri me xhaketë kadife të përdorur shumë që kishte zakon ta mbante dorën pranë gojës kur fliste sikur frikësohej se mos i shpëtonte ndonjë gjë që s'duhej e me atë dorë ta kapte si zogun në fluturim. Pastaj më humbi nga sytë. Ndoqa shtegun që më tha ai. Dhe pas pak dallova gardhin me tel që rrethonte aparaturat e vendosura në kafazët mbi këmbalecët e lyer me bojë të bardhë. Qëndrova një çast dhe u mbusha me frymë. Fletët e pemëve shushurin. Lart fillonte pisha. Dhe unë mendova ashtu kot se s'kisha bërë keq që kisha dalë një herë andej, qoftë për të çlodhur mendjen nga ajo punë e pandërprerë që më kishte gllabëruar. Punën aty e kisha dhe tani pak gjë ishte për t'u bërë. Duhej shkruar materiali, duhej... Kur po mendoja këto, sytë më zunë burrin me xhaketë kadife që lëvizi përpara një shtëpie të vogël gjysmë të rrënuar aty pranë gardhit. Lëvizi dhe humbi përtej, ku thyhej kodra. U afrova. Një burrë i gjatë, me mollëzat e kërcyera dhe ca sy të ftohtë që sikur ruheshin nga çdo gjë përçark, më pa dhe më doli përpara.

— Urdhnoni, zotni! — tha me gjysmë zëri. Unë i dhashë dorën dhe buzëqesha. Nuk m'u duk si dorë pune dora e tij.

— Çfarë zotni?! — thashë. Tregova kush isha e ç'detyrë kryeja në Institut. Ai uli sytë për-dhe. Më priu me dorë drejt një tryeze druri me këmbët ngulur në atë dhe të fortë e të kuqërremtë. Tryeza kishte një mbulesë të trashë dërrase dhe kishte shtrembëruar njërin krah. Pranë qenë dy stola dhe ata të ngulur. U ula dhe vështrova përqark.

— Ju jeni Hykë Targjini? — thashë. — Apo jo?

— Si urdhnoni, unë jam, — tha dhe duart e gjata i zbritën poshtë kofshëve. Mbante një këmishë doku pa jakë, të mbërthyer gjer sipër dhe një jelek leshi, vrimat e kopsave të të cilit ishin hapur shumë dhe ai ngrinte dorën orë e çast t'i mbërthente. Rrinte në këmbë përpara meje dhe, kur unë s'i kisha sytë në të, sytë e tij më hetonin me një kureshtje të maskuar.

— Po uluni dhe ju, — thashë, sepse më bezdisi ai pozicioni i tij. U ul në cep të stolit tjetër. Pak çaste biseduam për fshatin dhe krahinën. Them biseduam por në të vërtetë isha vetëm unë ai që flisja. Ai thoshte ndonjë fjalë nëpër dhëmbë dhe pohonte ndonjë tjetër me kokë. Mollëzat eshtake i spikatinin në relievin e fytyrës si dy kodra, në thellësi të të cilave fshihe-shin sytë, të ftohtë, të pakuptueshëm, të çuditur, të trembur, të huaj. Më habitën ata sy. E pyeta

për njerëzit që kish, po nuk ma zgjati. Me mendje thashë se atij njeriu do t'i kishte ndodhur ndonjë fatkeqësi ato kohë, po mua s'po më vinte për mbarë ta pyesja. Ia tregova pse kisha vajtur. Ai m'i shmangu sytë.

— Dua t'i shoh vetë të gjitha aparatet. — thashë. — Pastaj do të më tregosh ti si i bën matjet dhe si i hedh ato në regjistër.

Nuk foli. Hyri në atë kthinën e tij duke tërhequr derën pas vetes. Doli me ca çelësa në duar. Lëviza aty ku isha ulur. Ishte nga sikleti i ndenjës apo nga sjellja e atij njeriu? Nuk kërkoja kushedi çfarë prej tij. Kushedi si e kishte hallin, si i kishte ardhur jeta! Ndoshta s'ma kishte ngenë mua atë ditë. Me sa dukej rronte aty, i vetmuar... Por, sidoqoftë, një fjalë më të ngrohtë e prisja. Sepse kurrë s'më kishte ndodhur kështu. Diku në veten time ndjeva fyerjen, të cilën u përpoqa ta mbaj e mos ta shpreh. Çelësat tringëllinë në dorën e tij.

— Urdhnoni! — tha dhe u nis drejt stacionit. Hapi deriçkën e gardhit. U ngrita dhe i shkova pas. Sheshi aty ishte me zhavorr. Nën këmbët tona kërcitën guriçkat. Ai hapi kafazet me grilat e ajrimit të lyera me bojë vaji. Kontrollova me kujdes barometrin, pashë mos kishin defekte termometrat dhe e zbërtheva të tërin lagështimatësin, se zakonisht atij i dëmtohet qimja dhe del nga përdorimi. Jo. Të gjitha ishin në rregull. I vështrova dhe një herë pa u ngutur e me kujdes. Ndjeva të djegur në hundë.

— Hykë, — thashë, — bëji leximet dhe m'i thuj! — Nuk foli. U afrua ngadalë te çdo aparat dhe shënoi shifrat në një copë letër e me një laps që i humbiste mes gishtave. Erdhi pas pak.

— Urdhno! — tha. Ishin të sakta. Po ato shifra që kisha lexuar unë. Pashë dhe një herë matësin e reshjeve. Kazani ishte i pluhurosur.

— Pastroje këtë herë pas here, — thashë. — Mos e lër të zërë pluhur. — E ndjeva që ia thashë kot ato fjalë. Por ai prapë nuk foli. I kërkova regjistrin e tij. Ma solli. Nxora nga çanta kopjet e të dhënave të Fejzës që kisha marrë në Institut dhe nisa t'i ballafaqoja. Nuk e kisha mendjen tërësisht aty. Ndieja diçka jo të këndshme në veten time.

Të dhënat korrespondonin. Ishin të njëjtat. Shtyva fletët mënjanë. Dhe pas asaj dite me udhë të lodhshme, ishte çasti i parë që vërtet e ndjeva veten të bezdisur. Nxora paketën dhe ndeza një cigare. Ajo fyerje që më regëtinte diku në shpirt, bëri që të mos ia zgjatja cigaret vrojtuesit. E nxora tymin me forcë dhe pashë atë.

— Ç'thua ti, Hykë, — thashë. — Pse të jenë këto të dhëna? — E pashë ngultas. — Po hajde, o burrë, hajde! — thashë jo pa inat. — Hajde të bisedojmë, se unë për punë kam ardhur! — Dhe i tregova stolin. Figura e tij e gjatë lëvizti. U ul.

— Hë, — bëra. — Ç'thua ti?

— Kurrinja, — tha. — S'kam çka me thanë...
Po ju jeni me shkollë të naltë e tash po e gjeni.
— Sytë e tij u fshehën në vetvete. Dallova një
nuancë ironie në ato që tha. Dhe në cep të bu-
zës iu shfaq një shprehje që s'ia kisha vënë re
më parë.

— Ashtu? — thashë si kot. Thitha cigaren.
Vështrova përsëri nga stacioni dhe sytë më qën-
druan në një kafaz të veçuar. E mblodha me
mendje që të nisesha sapo të mbaroja cigaren.

— Po aty ç'ke? — thashë.

— Ku?... Ah! Kurrinja. Bosh asht, — tha
dhe duart i lëvizën nga gjunjët. I ndjeva një
shqetësim. U ngrita dhe shkova andej. Edhe ai
u ngrit. Po më ruante me një alarm që ia befi
në krejt qenien e tij dhe i ndryshoi mimikën.

— Ju thashë që s'ka asgjë, — bëri dhe në
fjalë ndërkaq u vu re shtrëngimi i frymëma-
rrjes. Zgjata dorën të hapja kapakun. Ishte pa
çelës. Të them të drejtën po e bëja këtë fare kot.
Nuk shpresoja kurrsesi të gjeja tek ai kafaz shka-
kun e matjeve të dyshimta. Ndoshta ky ishte një
veprim i kotë, i shkaktuar nga ajo fyerje që
ende lëvrinte tek unë, kur pashë që një gjë e
tillë disi po e shqetësonte atë njeri. Mentësua
kuisi. Mbeta ashtu me dorën te kapaku dhe hiri
i cigares m'u shkund në këmishë.

— Mos e prek! — thirri burri kur pa që dora
ime lëvizi. Zëri i tij mori tjetër nuancë. Ek, ek,
ek! bëri jehona dhe u shua lart, ku ngjitej mali.
Në kafaz ishte një statuetë e Jesuit e mbërthyer

në kryq. Ai më shtyu dhe e rrëmbeu atë. Ishte aq e pakontrolluar furia e tij, saqë statueta i shpëtoi nga duart dhe u thye disa copërash në zhavorr. Burri ra në gjunjë. Buzët e tij pëshpëritnin si në jerm. Bëri kryq disa herë me dorën e dridhur. E gjithë kjo ndodhi shumë shpejt. Akoma s'kisha shkundur hirin e duhanit nga këmisha. U përkula dhe mora në duar një copë të statuetës. Dhe fytyra e Jesuit m'u duk, befas, e ngjashme me të atij njeriu. Ndjeva që u çlirova nga ajo fyerja e mëparshme. Nuk i dhashë asnjë shpjegim vetes e as e diskutova këtë gjë. Vetëm seç ndjeva. Hykë Targjini më kishte kthyer shpinën.

— Ah, — thashë, — ju qenkeni besimtar. — Dhe e rrita dozën e shpotisë. — Sa mirë! Edhe me zotin, edhe me shkencën! — dhe tregova me dorë aparaturat. Supet e tij u drodhën. U kthye dhe gati m'u hodh në fyt.

— Po, — tha, — jam. Nuk ma merrni dot atë. Të tana m'i morët, qelën, nderin, jetën... por atë s'ma merrni dot. Kurrë! Kurrë! Rrë rrrë, rrrë! bëri si një korb i llahtarisur jehona. Më pikluan cërkat e pështymës së tij dhe vura dorën në faqe.

— Ngadalë, — thashë. — Mbaje veten! — Dhe vetullat m'u vrenjtën. — Ai shfrynte. Nofulla i kishte dalë përpara e i dridhej.

— Ani pse i keni mbushë malet me antena e hekura gjithfarësoj dhe i keni groposë gjithkund shtëpitë e zotit. Po ai asht gjallë, e një ditë ka për

t'jua shkrumbue mishin me rrufenë e tij. — E shihja me habi atë njeri, të përfshirë në një ekstazë të çuditshme feje, tek lëvizte duart me vrull, shqip-tonte copëra fjalësh, bënte kryq, blasfemonte me duf, duke ftuar kundër meje e kundër atyre aparateve që rrinin indiferente aty pranë meje, kundër gjithë hapësirës që hapej tejte, zemërimin e atij zoti të harruar nga të gjithë.

— Paskeni qenë prift, — thashë kur ai u lodh e heshti. Veshët më ushtonin nga fjalët e tij. Më erdhi të vija buzën në gaz. Një ish — prift, vrojtues i stacionit hidrometeorologjik. Me siguri në institut këtë s'e dinte njeri. Ndryshe do të ishte hapur ndonjë barceletë.

— Këtë i kërkon ato të dhana. Vetë i kam dhanë ashtu. Me ju ngatërrue ju në atë shkencën tuj që asht kundër zotit e kishës. Tash s'ke ku me i gjetë ma! Ah! Si mund tjetër me u hakmarrë me ju?! — Dhe ra në gjunjë pa fuqi e mblodhi me duar copërat e statuetës së thyer. Ja si qenkësh puna. Prifti ishte hakmarrë me shkencën!

— Mos! — thashë. — Mos bëj kështu! Çohu! A nuk mund ta shohësh jetën ndryshe? Është një kokëfortësi absurde ky ngulmim i panevojshëm në një besim të zhvleftësuar. Çohu! — Nuk e di pse m'u dhimbës atë çast ai njeri dhe ato fjalë ia thashë krejt sinqerisht. Ngriti kokën dhe më shikonte me urrejtje. Thellë në zgavra, cipa e syve ndriti dhe një valë e re fjalësh u bë gati t'i shpërthente nga kraharori. Shikoja atë qenie

mjerane që dridhej dhe kuptoja dhembjen e madhe të tij. Sepse asgjë rreth e rrotull nuk ishte më e tij dhe ai nuk dinte më si ta bënte të tijën. Po vallë i kishte njeri faj për këtë? Vite të tëra kishte gënjyer veten e të tjerë përreth duke i ftuar drejt diçkaje ireale, absurde e të gënjesh-tërt. E vështrova dhe sytë e mendjes ma bënë atë njeri me veshje e zezë të priftit, me atë veshje që i ndehej gjer në fund të këmbëve dhe me një kryq të madh në duar që ma zgjaste mua e më urdhëronte me ulërimë: «Puthe! Puthe! Në gjunjë përpara tij!»

U ktheva dhe futa ç'kisha nxjerrë nga çanta. Dita po thyhej. Duhej të zbritja në qendër të fshatit dhe aty pastaj të shihja si do të bëja. Një mendje më thoshte të nisesha se mbase gjeja ndonjë makinë dhe flija atë natë në qytezën e minatorëve. Hyka ishte ngritur. Lëvizi me sytë përdhe.

— A i doni çelësat? — tha. — Me siguri jam i pushuem. — Mes flokëve të thinjur, të qullur me djersë, i dukej lëkura e kokës, një lëkurë e kuqe, si e sëmurë.

— Jo, — thashë, — mbaji çelësat. Këtë punë ta ka dhënë pushteti. S'të heq unë prej saj. Për ty do të vendosë tjetërkush. — E vështrova me vëmendje. Ende ishin në të gjurmët e atij shpërthimi të mëparshëm. — Sidoqoftë, — thashë, — kjo që ke bërë, është e poshtër, por edhe absurde. Është si të frysh me gojë kundër erës e të besosh se ia ndalove vrullin. Nuk ke bërë mi-

rë kjo dihet. Se ti për këto të dhëna shpërblehesh. — Ai rrihte pa lëvizur, me tufën e çelësave që i varej në gishtërinjtë eshtakë. Përsëri e pashë me veladonin e zi, duke pëshpëritur formulat e shenjta e duke disenjuar në hapësirë me gishtërinjtë e mbledhur konturet e njohura të kryqit. Donte të më thoshte diçka, por ngurroi e u fsheh pas asaj maske të shpërftyruar. E përshëndeta dhe zbrita shtegun. M'u duk sikur çelësat i ranë nga duart. Kur u ndodha poshtë, ngrita kokën dhe e pashë në qëndronte atje ku e pata lënë. Nuk lëvizte.

Atë natë më mori në shtëpi një mësues i fshatit. Po errej.

— Nuk ke ku ikën nëpër natë, — tha ai. Ndenjëm gjer vonë e biseduam për lloj-lloj gjërash. I thashë që kisha vajtur për të kontrolluar disa matje që më duheshin.

— E di, — tha, — keni Hykën këtu. — Dhe buzëqeshi. — Prapë me qiellin merret padre Hyka. E pashë një ditë në postë dhe m'u qesh. Njëherë e një kohë ai i dërgonte relacione Ipeshkvisë së Shkodrës e tani ia nis relacionet Institutit të Klimatologjisë. Po tani nuk besoj se gënjën më. — Buzëqesha dhe unë dhe mendova me vete.

— Këtu ka qenë prift? — pyeta.

— Jo. Në një fshat pranë. — Ai tregoi me dorë. — Është njeri i mbyllur. Besimtarë s'i kanë mbetur, veç Zef Kërculës.

— E njoh, — thashë. — Një me xhaketë ka-dife.

— Ou! — bëri. — Vërtet e njihke!

— Më fol për këtë Hykën, — thashë.

— Fshatarët nuk flasin keq për të. Kur vdiq Bim Kukli, këshilli e solli këtu në vend të tij. Ka më shumë se një vit. Nuk përzihet me njeri. Isha një herë tek ai. Çova nxënësit të shihnin stacionin. Nuk ma zgjati fjalën, ndonëse njihesha më parë me të. Kur u prishën kishat, unë isha në komisionin që kontrolloi librat e tij.

— Ka kulturë? — thashë.

— Këta priftërinjtë tanë i kanë mbajtur për njerëz me kulturë të gjerë, por s'ka qenë gjithmonë kështu. Shpesh kanë pasur një kulturë të ngushtë fetare dhe duke qenë se përqark tyre ishte injoranca, dukeshin mbi të tjerët.

— Ka njeri të afërm?

— Jo. Nuk u martua. Tani duhet të jetë nja pesëdhjetë e më shumë vjeç. — Pastaj ai tundi dorën sikur të përcillte atë bisedë dhe u interesua për punën në Institut. I foli. Flisja mekanikisht, sepse mendjen e kisha përsëri atje, tek ai njeri, tek ai prift i tjetërsuar, te mllefi dhe hakmarrja e tij absurde me të dhënat e stacionit. Edhe kur rashë të flija, imazhi i tij s'më hiqej. Mendova gjatë rreth asaj jete ku ai ende s'ishte përshtatur e s'mund ta jetonte si jetë të vërtetë, rreth atij ngushëllimi shpirtëror që gje-nte në ndërlidhjen fiktive me qiellin dhe zotin.

Dy ditë më pas, kur erdha në Institut dhe

po kërkoja Hamitin për t'ia treguar të gjitha, ai më zuri nga krahu dhe s'më la të hapja gojën?

— Po si kështu? — tha. — Ishe ti atje? E more vesh? Ai Hykë Targjini paska varur veten. E kanë gjetur në litar te këmbaleci i reshjematësit. Po ai paska qenë prift, bre! E dije ti? — U skuqa në fytyrë. Heshta e nuk thashë gjë. M'u duk sikur e shihja atë burrë të gjatë që lëkundej në litar, veshur me veladonin e zi të nxjerrë nga sepeti ku ndoshta e fshihte. Lëkundej e lëkundej sikur i numëronte sekondat asaj kohe që s'u bë dot e tij.

KA VDEKUR NJË NJERI

Pritej të binte shi. Në qiellin e murrmë lëvizën me përtesë ca re të përhimë. Rrymat e ajrit endeshin në hapësirë, të çrregullta, kaotike, duke ndërruar pareshtur drejtimin. Ato shkundnin degët e pëmëve dhe kaçubet e lulishtes dhe i bënin kalimtarët të mbanin kapelet me duar.

Ai lëshoi perden. Ç'duhej të bënte tani? Do të ishte një ditë kaq e rëndë kjo. I ziu baba! Pa u ndier iku, ashtu siç jetoi pa u ndier gjithë jetën e tij. Kafshoi buzën. Erdhi gruaja dhe ju var te krahu. Sytë e saj ishin të kuq e të enjtur.

— Vish kostumin! — tha ajo. — Dhe rruhu, do vij në njerëz...

— Po... se kemi dasmë! — Ai bëri një lëvizje nervoze. — Dhe thuaj asaj çupës të mos qajë se nuk e dëgjoj dot. — Në dhomën tjetër, Etleva

qante me ngashërim në prehrin e gjyshes, që e shtrëngonte dhe i përkëdhelte flokët.

— Në aneks, një curril uji zhurmonte paprerë. Ai hapi përsëri perden. Era rrëmbente pluhur e gjethe dhe i përplaste rrëzë trotuareve. Ja... Po vinte Eli, motra e madhe. Ajo hidhte përpara trupin e saj të shëndoshë me një mundim të dukshëm dhe vinte herë pas here shaminë së sy. Ishoqi, një burrë i shkurtër e i zbardhur në tëmtha, mezi e ndiqte.

Një nga komshinjtë e zuri nga krahu.

— Andon, — tha ai, — erdhi dhe Nestori. Ta bisedojmë një çikë. Ç'do bëjmë? Si?... Ne na ke gati të gjithë. — Nestori ishte më i vogël se ai. Kafshonte buzën dhe ishte gati të shpërthehte në lot. U përqaftua me të. Andoni pëshpëriti diçka që s'u dëgjua.

— A i lajmëruat të gjithë! U bënë telegramet? — tha dikush. Andoni tundi dorën.

— E ç'duhet këto? — tha si me vete. — Të shkulen njerëzit nga anë e anës...

— Jo... duhen posi! Është turp!... Ka të afërm, ka... — Matanë u ndie ulërima e Elit. Ajo u lëshua mbi të atin e vdekur dhe shtrëngonte fytyrën pas kokës së tij. E lagu me lot. Edhe plaka qante. I shoqi i Elit e hoqi gruan me mundim dhe sytë iu njomën edhe atij.

— Andon!.. Ç'na gjeti, vëlla! — klithi grua-ja dhe iu hodh vëllait në qafë.

— Hesht! Hesht tani! Është turp!... Baba e

kishim, po... një ditë do të ndodhte kjo... Rrugëve s'e lamë, de!

— Ç'flet kështu?!... Qysh ta linin rrugëve? — mblodhi veten gruaja dhe u hoq praptazi. — Je në vete ti, more?! — Vëllai u skuq. — Fjalë për të thënë janë këto?! — Vëllai e pa me inat. Ai kroi me kollitje grykën.

— Mbaje veten!... Të dhimbset shumë ty! Ndaj... Je në shtëpinë time këtu. Dëgjon?

— Korba! Ç'është kjo? — bëri Eli dhe nduku faqet me duar.

— Hajde, bijë! — tha e ëma dhe e mori mënjane. — Mos ia vër re! Vdekje është. Ka siklet edhe ai.

Plaku dukej sikur flinte. Kishte mbaruar në të gdhirë dhe sytë ia gjetën hapur. Dorën e mbante në zemër sikur të tregonte shkakun e vdekjes së tij. Ky ishte infarkti i dytë, ndodhur dy vjet pas të parit, që e kishte bërë më të heshtur se ç'ish. Mbyllej në dhomë dhe lexonte. Dilte pak dhe, zakonisht, kthehej i mërzhitur nga takimet me shokët e vjetër. E mbesa, Etleva, ishte ajo që i jepte më shumë gëzim në shtëpi. Vdiq ashtu, me ato marrëdhënie të ftohta me të birin, marrëdhënie që nuk u mor vesh si erdhën e morën kaq keq vitet e fundit.

Shtëpia u mbush me njerëz. Gjithkush përpiquej të mos bënte zhurmë. Lëviznin nëpër shtëpi. Pëshpëritnin. Shmangnin njëri—tjetrin me kujdes duke hapur udhë nëpër korridor, dhoma

e kuzhinë. Dy-tri djem të rinjë ngjitnin e zbritnin me vrap shkallët.

— Unë e kisha baba... jetoja me të dhe... sa më vjen keq mua... Po ç'të bëjmë? E ngjallim dot?... Por edhe sentimentalizma të tepruara nuk dua. Fundja plak njeri ishte... shtatëdhjetë e kusur vjeç, — shpjegohej Andoni mes dy-tre njerëzve. E ëma tundi kokën me buzët kafshuar ndër dhëmbë dhe hoqi Elin në dhomë.

— Po ai as shtatëdhjetë s'i kishte mbushur, — pëshpëriti dikush, po një tjetër i bëri shenjë të heshte... Sollën ca karrige nga fqinjët. Komshiu përballë pyeti në donin të lironte një nga dhomat.

— Ç'është ajo?! — bëri Andoni. — Falemnderit, Llazi, po s'është nevoja... Kush do vijë?... Ja, shokët e mi dhe ndonjë... — Ai tundi dorën me bezdi. Sytë e tij nervozë lëvizën gjatë gjithë shtëpisë. Komshiu hapi duart dhe i tha diçka Nestorit, që kishte mbetur si i harruar. Po Nestori nuk e kuptoi.

— Ai ka lindur në Luftën e Vlorës... kështu më ka thënë, — përsëriti ai. — Domethënë më 1920... — Komshiu i futi krahun dhe e mori.

Nisën të vinin njerëz për ngushëllim. Andoni ndenji në krye të dhomës së vogël. Sa herë ulej e ngrihej të përshëndeste ata që vinin, sustat e kolltukut gërvinin. Erdhi dikush që kishte qënë në zyrën e varrimit dhe pyeti për orën e funeralit.

— Nuk ka më shpejt? — tha Andoni. — Me kë bisedove ti?

— Andon! — tha një nga të afërmit. — Më shpejt nuk vete, djalë! Do vijnë njerëz, ka që vijnë nga larg. S'ishte njeri pa njeri, de! Ju e dini vetë, po... — Andoni u skuq. Një tik nervor i regëtiu në faqe dhe hunda eshtake iu mpreh edhe më.

— Të rroni vetë, Andon! — ngushëllonin ata që vinin. — T'ju rrojnë të afërmit, fëmijët! Ju ardhshim për të mira!... Po si vdiq, i ziu Sokrat?... E ç'është jeta! Ja, fap dhe të shuhet kandili. Ishte i ri, bre!... Pardje e pushë. M'u duk mirë. I thashë. Qeshi... Eh, more Bexhet, tha. S'ka dyqani ç'ka vitrina. Kështu më tha. Mos paça njeri që kështu më tha... Eh! Sokrati i varfër!... Unë kam vite që e njoh... Jo, unë e njoha tani më vonë, kur doli në pension... Eh, more Andon, Andon! Baba të mirë kishit! Flori, flori!... Unë tani e mora vesh. Isha në dyqan... E lashë rradhën dhe... Po qysh?... Si iku kështu?

— Nuk u ndie fare, — përsëriste Andoni. — Pleqëri! Ishte i rënë shumë. Sidomos pas infarktut të parë... Ia bëmë të gjitha, po... Kaq e kishte, me sa duket. — Ai hapte e mbyllte duart. I vinte në gjunjë, pastaj në krahët e kolltukut.

— Eh! Baba të mirë ke pasur, o Andon! Burrë, jo shaka! — tha dikush dhe tundi kokën. — Mirë që iu ndodhe pranë dhe ti këta vjet. Se edhe ai e kishte merak.

Andoni u vrenjt. Oh, shumë merak pati, i

tha vetes, të qe për të, atje në filifistun do isha edhe sot.

Nestori pa me sytë e turbullt profilin e të vëllait. Buzët e tij ishin të thara dhe ai i njomte me gjuhë instinktivisht.

Nëpër shkallë ngjiteshin e ngjiteshin njerëz. Sollën të tjera karrige. Andoni shihte si me çudi vargun që hynte në korridor. Sapo ulej, ngrihej përsëri të takonte një tjetër. Përsëritet me njërin dhe zgjaste kokën mbi supin e tij të shihte të tjerët që vinin pas. Përsëri bisedat e zakonshme. Dhe Andoni që hapte e mbyllte duart dhe tregonte vazhdimisht.

— Eh, — tha ai, — kështu ka qenë gjithë jetën. I pandjerë. S'diti të... I kam zët njerëzit që mburren me prindërit. Babai im ashtu, babai im kështu!... Le që ç'bëri ai që të mburrem?... Njeriu, po nuk u bë i zoti vetes... Unë vetë...

— Jo, jo... nuk është ashtu! — tundi kokën një pensionist dhe nuk e zgjati më. Sytë e tij u endën si nëpër një labirint në qilimin e dhomës.

— Nuk them se... Unë e kisha baba. Më kish bërë kokën, si i thonë... Po ja që kështu ishte ai. I thosha: more baba!... Po të mos qajë fëmija, s'i jep sisë nëna... Por ai s'hapte gojë. Sepse jo të gjithë kanë luftuar, apo jo?... Nuk them që ta shfrytëzonte këtë, jo, por...

— Eh, nuk ishte nga ata ai, jo! — tha dikush dhe u mbulua nga tymi i duhanit.

— Dhe kjo e nxori në selamet, — tundi përsëri

kokën Andoni. Dy-tre veta pëshpëritën. — Hajde, o Llazi, hajde, se u lodhe në këmbë! — i tha Andoni komshiut. Ky ishte një burrë shpatullgjerë, që sikur i mblidhte ato që të mbulonte kraharorin. Ai u përkul, vuri duart te mbështetëset e kolltukut dhe i tha diçka tjetrit.

— Po pse, o Llazi? Ç'duhet kaq e madhe?... Pse të vihesh dhe ti në siklet?... Ja, këta njerëz janë dhe kaq... — Dhe Andoni zgjati qafën të shihte nga dera e hapur.

— Si kaq?... Pse, do t'i ndalojmë njerëzit të vijnë?... Hajde, Llazi! Hajde të hapim dhomën tëndë! — brofi në këmbë Nestori dhe buzët e thara iu përpoqën me njëra-tjetrën Andoni shfryu me hundë, pa zë.

— Mirë, mirë! Po mos bëj skena ti! S'dua histerizma unë, — pëshpëriti ai dhe tundi kokën me autoritet. Nestori iku dhe Llazi e ndoqi pas.

— Andon! Vjen një çikë? — bëri shenjë dikush në korridor. Burri u ngrit. Ishte i vrenjtur. Ashtu i parruar e me pantallonat e rrudhosura pas gjunjëve, dukej më i madh në moshë. — Të kërkojnë në telefon.

— Ë? — bëri Andoni si kot dhe mori dorezën e zezë të telefonit në qoshe të korridorit. — Alo! Po, unë jam... Si?... Ashtu?... — atij iu mor goja. Drejtoi trupin dhe ngriti më lart dorezën e telefonit. — Si urdhëroni!... Po, po... Adresa?... Posi, ja... lagjja... lagjja... — Koka e tij u rrotullua majtas e djathtas. — Sa është lagjja, moj?

— Cila lagje? — i tha e shoqja, që shkonte atë çast në korridor.

— Lagjja jonë, pra! — u ndërkrye ai dhe vuri pëllëmbën mbi mikrofoni. — Tetë, — iu kujtua. — Tetë. Lagja tetë, shoku... — dhe tha shpejt e shpejt adresën. — Po, si urdhëroni... Ashtu? Faleminderit shumë! Shumë faleminderit! Ditën e mirë! Ditën e mirë! — La dorezën dhe dora i mbeti një hop aty. Pastaj e hoqi me shpejtësi sikur ta digjte. U kthye dhe lëvizi sytë rreth e rrotull duke mbajtur mjekrën mes dy gishtërinjve.

— Do vijë shoku Hektor, — belbëzoi.

— Cili Hektor?... I shoqi i Izminit? — Gruaja ndreqi vijën e çorapeve të zeza.

— Çfarë Izmini, moj!... Je në vete?!... Shoku Hektor, thashë, — tha ai dhe tregoi me gisht tavanin.

— Ua! Vërtet?!... Po si kështu? — Andoni vazhdonte ta shihte gruan me habi, a thua se i dukej tjetër me atë veshje të errët të zisë. U shkund.

— Nestor!.. Spiro!... Xhaxha! — thirri ai. — Ku e kam kostumin?... Nxirre kostumin! — i tha gruas që vrapoi në dhomë.

— Si?... Kush?... Shoku Hektor? — Njerëzit pëshpëritën. — Mori sekretari i tij në telefon. Do vijë vetë shoku Hektor... Pse, e paska njohur ai Sokratin e shkretë?!... Uu! Vetë shoku Hektor!... Kur vjen?... Tani vjen?...

Andoni hyri në dhomën e gjumit. Doli përsë-

ri. Vështroi orën. U kujtua për diçka. Pa përsëri orën.

— Nestor! Priti ti njerëzit, — tha. — Duhet të rruhem. Ti e kupton. — Fërkoji mjekrën me gishtërinj. Fytyra e tij në pasqyrë iu duk e panjohur. Ndërsa shkumohej, vështronte sytë e tij inatçorë me një shprehje hutimi e pavendosmërie që i dha telefonata. Ç'njeri, tha. Dhe s'më kishte thënë kurrë që e njuh shokun Hektor. Bah! Dhe unë... unë, ta dija, s'do të më binin këmbët copë për të ardhur në Tiranë... U pre dhe gjaku bëri udhë në faqe.

Plaka tundte kokën e seç thoshte me vete në kuzhinë. Etleva dridhej herë pas here nga një lehzë e fortë dhe fshinte faqet e lagura me shpinën e dorës. Andoni mendoi diçka. U fut në dhomën e të atit. Hapi komonë. Lëvizi ca libra. Gjeti diçka dhe e pa me vëmendje. Ngriti trupin e përkulur. Thirri të shoqen.

— Ja, — tha, — ky është shoku Hektor... — Fotografia ishte zverdhur pak. Ajo ishte bërë ditët e para të çlirimit. Babai ishte krah për krah me shokun Hektor.

— Ua, ky qenka? — tha e shoqja.

— Si... si s'e paskam njohur... se këtë fotografi mbaj mend që e kam parë disa herë, — tha ai. Uniformat e partizanëve ishin të reja, uniforma oficeri.

Andoni erdhi në dhomën e mbushur me njerëz. I hapën vend. U përshëndosh me ca që sapo kishin ardhur. Fotografia e futur në një kornizë

plastike kaloi dorë më dorë dhe u vendos në tryezën e ulët në mes të dhomës. Andoni e pa.

— Eh! — tha dhe zuri tëmthat me gishtërinjtë e dorës. — Iku babai i shkretë! Edhe në këtë moshë të lënka jetim prindi, more vëllezër! Një jetë e tërë plot përpjekje e sakrifica. Dhe jo jetë si ne... Ne e gjetëm lule. — Ai tundte kokën. Edhe njerëzit tundnin kokat. Në faqen e Andonit të prerat e brisikut kishin zënë kore. Ai pa orën. U ngrit përsëri. Zëri i tij kishte tingëllim tjetër.

— E hapi dhomën Llazi? — tha. — Po tapetin? Shtroni tapetin e ri! — Në korridor lëvizën me nxit gratë.

Shoku Hektor erdhi në orën dymbëdhjetë. Fëmijët nëpër shkallë qenë të parët që lajmëruan. Makina ndaloi pa zhurmë përpara hyrjes së pallatit. Andoni takoi sekretarin që u ngjiti përpara, zbërtheu xhakëtën e kostumit të mirë, ndreqi kravatën dhe zbriti shkallët të priste shokun Hektor. Njerëzit në dhomë u ngritën në këmbë. Shoku Hektor takoi disa nga ata. Andoni bënte ca lëvizje me duar. I tregonte shokut Hektor vendin ku të ulej, i bënte shenjë dikujt në korridor. Nuk e zinte vendi.

— Ju jeni djali? — tha shoku Hektor. — I madhi?

— Po. Si urdhëroni, shoku Hektor, unë jam, si urdhëroni! — tha Andoni.

— Ju la babai — tha shoku Hektor. — T'i rroni ju! T'i rroni e ta nderoni! — Ai pyeti për

fëmijët e tjerë dhe për fëmijët e fëmijëve. Andoni përgjigjej i përkulur përpara, në cep të karriges. Me gjunjët e mbledhur dhe pëllëmbët që shtrëngonte herë pas here mes tyre.

— Sesi na duket shtëpia tani, shoku Hektor!.. Bosh na duket... Nuk them... jo tani që na erdhët ju, po... — Ai u ngatërrua në fjalë dhe sytë i shkëlqyen nga lotët. — Por ishte i ri, — tha, — të jetonte edhe ca. — Dhe fshiu sytë. Shoku Hektor tundi kokën me pikëllim.

— I ri ishte, — tha. Sytë e tij vajtën te fotografia. — E paska pasur Sokrati këtë? — tha. Buzëqeshi. Dikush u zgjat te komoja dhe mori fotografinë. Shoku Hektor e afroi. E vështroi me një buzagaz të lehtë. — E kam edhe unë këtë, — tha. — E mbaj mend edhe kur kemi dalë. — Në sy i ndriti një cipë mallëngjimi.. Andoni u skuq dhe lëvizti në karrige. Mërmëriti diçka të pakuptueshme. Vështroi sytë e Nestorit, që e shikonin si me habi. Biseda u hodh nga lufta te hidrocentrali i madh që ngrihej. Shoku Hektor foli për dobinë e tij.

— Po na pengojnë turbinat, — tha, — I vonojnë. Me dollarë në dorë i paguajmë dhe... Duhet të vijnë në fund të muajit. — U bë heshtje. Burrat pinin duhan.

— Mos nuk ju bën mirë tymi i duhanit, shoku Hektor? — tha Andoni me merak dhe qe gati të ngrihej nga vendi.

— Jo. Ç'është ajo?! — tha tjetri dhe tundi dorën si me bezdi. Vështroi përsëri fotografinë.

— Eh! — tha. — Më kishte marrë malli për Sokratin. Singerisht. Po ç'bënte? Si e kalonte kohën në pension?

— Ai na mbante gjallë shtëpinë, shoku Hektor. Lexonte shumë. — Zëri i Andonit erdhi e u hollua si një curril çezme — Dhe ju... ju s'ju hiqte nga goja, shoku Hektor... Gjithmonë na fliste, Ç'njeri kam pasur fatin të njoh, thoshte. — Zëri kaloi në një ngashërim të lehtë, që vibronte në qetësinë e dhomës. — Po nejtse!.. Të rrojë Partia, pa... — arriti të thoshte ai. Shoku Hektor u vrenjt. Vetullat e tij, që i kishin marrë të thinjur, iu bashkuan pranë syve.

— Ah, jo, mor, jo! — tha ai. — Nuk është ashtu. — Andoni u kapërcye sikur po mbytej dhe pulpa e këmbës iu drodh si tel. Njerëzit ulën kokat. — Nuk është ashtu! — përsëriti shoku Hektor. — Me Sokratin jemi grindur vite më parë, kur punonim bashkë. Që atë kohë ai... më mbante mëri. Kam pyetur për të. Por ai s'kishte nevojë për mua se ishte i zoti sa askush në punën e vet. Atëherë kishte të drejtë, por... Ishte kokëfortë. Dhe në ka njeri që i shkon kokëfortë-sia, ky është vetëm i ndershmi!

Dy — tre burra tundën kokat me miratim. Shoku Hektor u ngrit. Njerëzit lëvizën.

— Ta takojmë të shoqen, — tha ai. E thirrën nënën. Ajo doli dhe e përqafoi burrin në korridor. — Bëhu e fortë! — tha shoku Hektor. — Fëmijë ke boll. Të të rrojnë të gjithë të dashurit! — Andoni dilte herë përpara e herë pas tij. —

Kthehuni! — tha shoku Hektor. — Keni njerëz. — Ai i dha dorën Andonit. — Babait nuk i paske ngjarë dhe aq! — tha ai me zë të ulët dhe e pa me dashamirësi e qortim.

Andoni nuk diti ç't'i thoshte. E ndiente të nevojshme të justifikohet, të shpjegohej, të... Po nuk mundi të bënte asgjë.

Makina u largua duke lënë pas një tym të lehtë që u shua përnjëherësh në ajrin e lagur. Kishte nisur shiu. Andoni u kthye. Nga njoftimi i vdekjes, ngjitur në hyrje të pallatit, e vështruan sytë e qetë e të ftohtë të babait.

— Ej, kush ka vdekur aty? — pyeti dikush me zë të lartë.

— Ka vdekur ai plaku i katit të tretë, — tha një tjetër.

NJË DHEMBJE E HARRUAR

— novelë —

1.

Në qytetin e Veriut vera po i mbaronte ditët e saj. Ajo largohej përditë e më tepër tutje në horizont për t'u dukur sërish shumë muaj më pas në atë vend midis maleve. Ditët e shtatorit ndryshuan menjëherë me të mëparshmet e tyre, si të donin të tregonin pikërisht se i takonin tjetër stine. Era frynte me vrull në grykën veriore të qytetit. Kishin zënë shirat, të ftohta e kamxhikuese, kasnecë të dëborërave të hershme. E tillë ishte klima aty. Dimri shtrinte një-rën këmbë në vjeshtë e tjetrën në pranverë. Sepse ai vinte më shpejt dhe ikte gjithmonë më vonë se në qytete të tjera. Po të gjitha këto

s'ishin të reja e të jashtëzakonshme për mësuesin e letërsisë, Rustem Shimën. Ai kishte pesë vjet që jetonte aty ku, sipas fjalëve të Sherit, dentistit, numrit një të humorit të tyre, në dimër të merrte malli të shihje veshë njerëzish.

Ja, Sheri tani sapo kishte kaluar. I tundi dorën, po Rustemi i tha të ikte se do të vente më vonë. Rustem Shima ishte hasian, djalë fjalëpak, me shtat mesatar e shpatulla të gjera, me sy gri në një ngjyrë plumbi dhe flokë si të përhimë. Ai jepte letërsi në shkollën e vetme të mesme të qytetit të Veriut.

Shpirtrat njerëzorë, në njëfarë mënyre, ashtu sikurse lëngjet e ndryshme, kanë një veti të tillë që vlojnë në temperatura të ndryshme. Lëngu, kur vlon, kthehet në avull; njeriu, kur vlon, shpërthen, nxjerr në pah të gjitha ç'ka në vetvete. Dhe këto temperatura të vlimit i përcaktojnë rrethi shoqëror, tema e bisedës dhe pasionet e veçanta njerëzore. Po Rustem Shima u takonte njerëzve që e kanë të lartë këtë temperaturë vlimi, ama, kur arrijnë në të, shpërthejnë me të vërtetë dhe e ndryshojnë krejt gjendjen e tyre. Këtë mund ta vërtetonin fare mirë shokët e tij të afërt. Ata e kishin dëgjuar kaq herë kur ai fliste me pasion për artin, letërsinë, për të bukurën që e rrethon njeriun në çdo hap. Po për të gjitha këto ai donte «temperaturën» e tij. Kur ndodhte kjo, Rustem Shima pothuajse harrohej fare në ato që thoshte dhe të gjitha këto udhëtime, siç i quanin ata, në historinë e arte-

ve dhe labirintet e komplikuara të dijeve njerëzore, mbaronin me shprehjen e thënë në forma të ndryshme me më pak e më shumë fjalë, të shprehur nga njëri apo tjetri, por që kuptimi i së cilës ishte ky: Ta hajë dreqi! Pse nuk ke shkruar ndonjëherë ti, Rustë?! Atëherë Rustem Shima sikur përmendej, lëvizte nga vendi dhe, në qoftë se ishin duke pirë ndonjë gotë, thoshte se, me sa dukej, s'duhej të pinin më dhe nëse ishte mbrëmje dhe ata rrinin në dhomë rreth porit të skuqur aty në mes, thoshte se, me sa dukej, kishte ardhur ora e gjumit.

Në Hasin e thellë ai kishte një nënë që, si të gjitha nënat, bëhej merak për të, babanë invalid dhe një motër të martuar. Veç verës, që e kalonte atje, shkonte dhe tri-katër herë gjatë vitit. Lëndën e tij e jepte me pasion të veçantë. Për të ora e mësimit nuk kishte kufi zilen, ai e vazhdonte atë edhe jashtë klasës, në oborr, në rrugët e qytetit. Nxënësit e donin dhe ai rrinte shumë me ta. Ndodhte që ta kritikonin se nuk u përmbahej kriterëve të drejta pedagogjike, por ai pak bëhej merak për këtë. Shumë nga nxënësit e tij kishin nisur të bënin njëfarë emri me krijimet e tyre në gazetën e rrethit, bile edhe në Tiranë, kur shkonin për studime.

Rustem Shima ishte djalë i qetë dhe rrallë ndodhte të nxehej, bile, dhe kur nxehej të dukej se më shumë kishte inat me veten sesa me tjetrin që ia kishte shkaktuar këtë inat. Kishte një buzëqeshje karakteristike që ia ulte poshtë një-

rin cep të buzës; një vështrim të butë e të qetë që të ftonte ta merrje shtruar e me maturi. Pra, ky ishte shkurtimisht Rustem Shima, i cili qëndronte tani me një lloj hutimi në lokalin veror të kafe turizmit dhe shikonte, si të bënte ndonjë zbulim, thurjen e rrjetës plastike të karri-geve e tavolinave. Ishin nga ditët e fundit të lokalit veror. Vende-vende s'ishte tharë ende shiu i djeshëm. Mësuesi rrinte i menduar. Kishte një letër në xhep. Po nuk donte ta lexonte këtu atë. Nuk i pëlqente. Në dhomë, kur të dilte Sheri me Myfitin, do ta hapte dhe... Po prapë ky mendim nuk e qetësonte. Dhe ai e ndiente. Nuk ishte ai, i zakonshmi. A nuk ishte gëzim kjo letër? Ai ngriti vetullat sikur t'i përgjigjej vetes. E di atë nënën që i gëzohet ngritjes në këmbë të fëmijës e megjithatë e ka në majë të buzës klimhën se mos ai i rrëzohet e vritet? Ja, kështu është... Rustem Shima u përpoq ta zotëronte veten. Mori nga tryeza filxhanin e kafes me lumen e errët në fund. Anëve të brendshme të filxhanit, ishin endur lloj-lloj figurash; zgavra, gremça, rrathë, konture të çrregullta. Ai përqendroi vështrimin në të. Ku je ti, Emë? Ku je? — tha gati me zë. Dhe i erdhi të qeshte. Ç'bu-dallallëk! Ta kërkosh fatin njerëzor në një fund filxhani, dy-tre centimetra katrorë. Astrologët të paktën bënin diçka më tepër, e kërkonin atë në një qiell të tërë. Po fakti që as aty ky fat nuk gjendej, do të thoshte se njeriu është më i madh se vetë universi. Diku kishte lexuar se kur e

pyetën një piktor të njohur në shtratin e vdekjes nëse kishte parë gjatë jetës dy njerëz që të ngjnin plotësisht me njëri-tjetrin, mjeshtri u tha: «As dy hundë njerëzish nuk më ka rastisur t'i shoh njëlloj.» Vallë, ka të bëjë shumëllojshmëria, pafundësia e kombinacioneve njerëzore në atë që njeriu në vetvete është i ndërlikuar?... Ai buzëqeshi përsëri dhe mendoi se po futej më kot në qorrsokakë mendimesh. Apo e bënte këtë sepse donte t'i shmangej mendimit për të?

— Ç'thonë profecitë e fundit të filxhanit? Thonë se dashuria bën supersticioz dhe ateistin më të zellshëm. Mbi supin e tij ishte përkulur Fredi Sota, regjisori i shtëpisë së kulturës të qytetit. Kravata e bukur e tij preku supin e tjetrit dhe u lëshua mbi të si një gjuhë përqeshëse. Rustemi la filxhanin dhe e pa regjisorin me një buzëqeshje bezdie, ndërkohë që ai ende s'ia kishte hequr dorën nga krahu dhe po zgjidhte fjalët për atë që matej të thoshte.

— Ulu, — tha Rustemi. — Do pish një kafe?

— Falemnderit! E piva. Isha atje më tej... Po ti nuk më pe, se sot shikoke larg. Dashuria sheh kështu, larg, larg... deri në Tiranë. — Ai tundi dorën sikur po e niste për atje ku thoshte. — Të kuptoj, të kuptoj. Dömethënë s'paskëshin qenë më kot ato fjalë që thuheshin, ë?... Kështu duhet të jetë, përderisa ylli, superstari i qytetit tonë i dërgon letër ish-mësuesit të saj. — Në sytë e regjisorit u end e nuk u fsheh dot një dritë e

zbehtë zilie. Rustem Shima lëvizi në karrige.

— Ç'flet?! — tha ai. — Lëri këto, Fredi! Apo mos do vini në skenë Romeon, që të qenka bërë mendja dashuri sot?

— Ç'Romeo?... Ah, Rustë, Rustë! O thëngjill i vogël i mbuluar me një dorë hi! Romeo je ti, or vëlla, dhe me një Zhulietë që... — Ai mblodhi gishtërinjtë dhe i afroi te buzët. — Mirë, mirë, se do të bisedojmë... do të flasim... Këtu jemi. Ika! — Ai u largua gjithë zhurmë dhe Rustemi pa me një ndjenjë bezdie righetat e xhaketës së tij tek largohej. Vetullat iu mblodhën. Pra, e paska marrë vesh dhe ky për letrën e Emës. Dhe solli ndër mend buzëqeshjen gjysmë të fshehur të postierit, të atij Nikës së shkurtër e si të rrëgjuar. U mundua të përfytyronte se si i afrohej ky Nika njërit e tjetrit të interesuar për këtë çështje dhe si lëvizte buzët e tij të holla dhe thoshte duke parë rreth e rrotull: «Ej, a ndive?... Profesorit, Rustës, i ka çue letër cuca e gjykatësit.» Rustem Shima shkundi dorën si të donte ta humbte këtë përfytyrim. Në këtë lokal ai vinte shpesh. Kjo që e natyrshme për të si i ardhur e si beqar që ishte. Qëllonte të vinte vetëm, por më shumë me shokë. Kur, në qershor, maurantët mbaruan provimet, ai erdhi një herë në muzg këtu me Emën. Ema K. ishte nxënësja më e mirë e tij. Jo vetëm e tij. Ajo ishte nxënësja më e mirë e shkollës dhe vajza më e bukur e qytetit të Veriut. Atë ditë ai u vu në zor me të.

E dinte që do të tërhiqte vëmendjen, pasi ai qytet i vogël nuk ishte mësuar me gjëra të tilla. Por ajo kishte ngulur këmbë. «Të kam ftuar unë, profesor, tha. Fundja tani unë s'jam më nxënësja jote, apo jo? Mund ta quaj veten shoqja jote? Dakord?... Po ç'ke kështu?... Mos je konservator?» Dhe qeshte. Ai mbylli sytë kur kujtoi atë çast. «Ema! — pëshpëriti. — Ema!»... Kur mund të thuhet se njeriu është i dashuruar? Po t'i besojë Sherit, njeriu dashuronte me të vërtetë kur edhe Belush Azbia, roja i parkut sportiv të qytetit, një burrë rreth të pesëdhjetave, me një fytyrë prej gorille, me të cilin nënat trembnin fëmijët e vegjël për t'i vënë në gjumë, të dukej i bukur si artist filmi. Mirë, tha Rustemi me vete, u dashka të dal njëherë nga parku sportiv. Pa dashje ai qeshi me zë.

— Dëshët gja, mësues? — Lumja, kamerierja e lokalit, foli që nga dera e hapur që komunikonte me sallën e brendshme.

— A... jo, jo. Hajde të paguaj, Lume!

— Njitash! — Ajo mblodhi gotat në një tryezë aty pranë. Atëherë kur kishte ardhur me Emën këtu, kësaj Lumes i kishte shpëtuar një gotë dhe ishte thyer me krismë në dyshe. Gjer në atë çast Rustemi, duke ndier peshën e vështrimeve, ishte stepur dhe vërtiste qafën e gjymtyrët sikur të kishte veshur armurë çeliku e jo kostumin e tij të zakonshëm gri. Ema diçka i kishte thënë frëngjisht. Tashmë ajo e zotëronte.

mirë atë gjuhë dhe ai kishte kohë që porosiste në Tiranë libra te shokët e tij, të cilët më shumë i kërkonte për të sesa për vete. «Për hajër qoftë!» — kishte thënë aty pranë Bajazit Kajtazi, një patriot i vjetër pensionist. «Si the, baca Bajo?» «Për hajër qoftë, thashë, or profesor. Po e thashë për gotën që theu Lumja, se me thanë «për hajër» për ty, duhet me u çue në kambë, se, pasha nderin, tanë qyteti të ka në zemër, or mik! A ndigjon?» «Falemnderit, o bacë!» Rustemi ishte skuqur dhe kishte ngulur sytë te kasata që hante tërë ojna e delikatesë Ema K., sikur të donte të ftohte ndjenjat aty. «Ti gjithmonë je druajtur nga unë, i kishte thënë ajo me kokën pranë tryezës, duke e vështruar ngultazi nga poshtë lart. Edhe tani që s'më ke nxënëse dru-hesh?» Edhe ai e kishte parë në sy duke i bërë ballë furisë që rrezatonin ata sy. Kishte shtyrë pak mënjane filxhanin e kafes sikur që ai që e pengonte. «Ashtu të duket, i tha. Nuk jam druajtur nga ti. Pse e quan druajtje?» «Atëherë ç'ke kështu? Hiqe këtë mburojë që vë përpara vetes. Ty të gjithë të duan», dhe ajo ngriti kokën dhe brodhi me sy sallën. «Pse, është e çuditshme të të dua edhe unë?!... Më dëgjon, Rustem?» E shih-te në sy me guxim e kryeneçësi. Fjalët «të të dua» i shqiptoi me theks e si me inat. Ishte hera e parë që i fliste në emër. Mësuesi ishte turbulluar. Atë s'e mbante vendi dhe u vu në hall sikur fjalët që kishte thënë ajo të ishin copëra

letrash të hedhura me vrull mbi kokën e tij dhe të cilat ai s'dinte si t'i mblidhte rreth e rrotull. E zotëroi veten. «Mos fol kot, Emë, tha. Ç'ka këtu për të më dashur?» Dhe hapi pëllëmbën e mbeti ashtu, duarhapur. «Mos të erdhi keq që të fola në emër?» tha ajo. «Jo, aspak. Ti nuk je më nxënësja ime, vetë e the.» «Po ç'jam për ty?» Ajo ishte ngulmuese dhe i shkante pa ngurrim asaj që synonte. «Ku ta di unë... shoqe je.» «Vërtet?» Një çast ai ishte përmbajtur të mos zgjaste duart mbi të sajat dhe t'i shtrëngonte e t'i shtrëngonte pa fund dhe në drej të venin të gjitha. Lumturisht, këtë përmbajtje e kishte pasur gjithmonë. Ema K. kishte qenë për katër vjet nxënësja e tij. Po të gjykonte ftohtë e thjesht si mësues, ai thoshte për të se ajo ishte më tepër e shkathët sesa e zgjuar. Kishte një lirshmëri të çuditshme në marrëdhëniet me njerëzit. Ca nga familja ku ishte vajzë e vetme dhe e përkëdhelur e ca nga dhuntitë natyrore të bukurisë së saj prej femre, ajo dallohej shumë nga moshataret e veta. Rustem Shima e kishte kuptuar shpejt dobësinë e tij për Emën. K. Kur kishte qenë student, ai kishte dashuruar një kohë të gjatë një vajzë. Ajo ishte fejuar me një shokun e tij dhe kurrë nuk e mori vesh se ç'dridhje të çuditshme provokonte prania e saj në zemrën e këtij djali. Në fillim ai u përpoq ta shmangte këtë ndjenjë, që nisi ta shqetësonte seriozisht. Kërkonte ta bindte veten duke i kujtuar pozitën e tij si mësues dhe të sajën si nxënëse, përpiqej të sillej sa më i na-

tyrshëm e herë-herë edhe më ftohtë me të sesa me të tjerët. Dhe vërtet kishte kohë që e zotëronte veten, ndihej i qetë dhe i kënaqur me vullnetin e tij. Por këto çaste ishin, sidoqoftë, të shkurtra. Një gjest bënte ajo, një shikim, një nuancë të veçantë që veç një vajzë mund ta bëjë, dhe çdo përpjekje e tij shkonte kot. Dhe duhej thënë se Ema K. nuk i hidhte ujë, po benzinë atij zjarri që vetë ajo e kishte ndezur. Jo, ajo s'shkulej lehtë. Rrezatonte si radiumi dhe ky rrezatim depërtonte nëpër gjithë morinë e punëve, mendimeve, telasheve, problemeve të tjera që kishte dhe që përpiquej t'i hidhte mbi të si për ta harruar. Dhe atëherë, ashtu si pa dashje, ai bënte me mendje llogaritë e moshës së tij dhe të sajës, ëndërronte për shtëpinë e tyre dhe dhjetëra budallallëqe të tjera, siç i quante ai duke përqeshur veten. Prindërit e Emës ishin njerëz me kulturë. I ati ishte kryetar i Gjykatës së Rrethit, e ëma mjeke pediatre. Ata interesoheshin rregullisht për mbarëvajtjen e çupës në shkollë. Ose ajo u kishte folur veçanërisht për të, ose ata kishin dëgjuar ndonjë fjalë lart e poshtë, sepse ai që përpara dy vjetve e kishte vënë re mënyrën e sjelljes pakëz të veçantë të nënës së saj ndaj tij, pakëz studioze, pakëz kureshtare, po ku nuk injorohej as krenaria e fodullëku.

Kështu kishin shkuar katër vjet. Një pyetjeje të singertë, pa nënkuptime e djallëzira, Rustem Shima do t'i përgjigjej po në mënyrë të singertë, se gjithë atë kohë kur jepte mësim gëzimi i tij

dyfishohej dhe me siguri e bënte mësimin dy herë më mirë kur në klasë ishte ajo, Ema K. Puna e mësuesit ka edhe çaste të veçanta monotone ose kur vetë ai ndodh të ketë një brengë, një hall a qoftë një dhembje koke të thjeshtë. Edhe Rustem Shima s'bënte përjashtim. Por ai e dinte se në shumë nga këto raste atë e ndihmonte pa masë ajo vajzë me flokët e zez të lidhur në zverk që rrinte gjithmonë në bankën e dytë nga dritarja, me bustin të gjatë e të zhvilluar dhe me duart e shtrira drejt përpara me gishtërinjtë e lëvizshëm, ku shpesh përdridhej një stilolaps ngjyrëshegë. Kjo vajzë ishte Ema K. Sytë e saj kishin një dritë të veçantë, që i dridhte zemrën. Dhe në qoftë se ai do të fliste, komentonte, diskutonte bukur një jetë shkrimtari, një vjershë, një nocion estetik, nga prania e saj këtë do ta bënte dy herë më bukur. Për këtë nuk kishte më si ta gënjente veten. Shokët e tij që, kush më shumë e kush më pak, diçka kuptonin për këto marrëdhënie shpirtërore të tij, dinin dhe tjetrën: s'i pëlqente fare dhe i shmangej në mënyrën e tij të zakonshme, duke buzëqeshur, bisedës për të.

Dalëngadalë po afronte muzgu. Pa orën. Kishte mbaruar mësimin, kishte ngrënë atje ku hanin zakonisht të gjithë beqarët e qytetit dhe tani, siç dilte, kishte tri orë që rrinte këtu. Çohu! i tha vetes. Një njeri që përmallohet nga një letër e pahapur në xhep... u përpoq të bënte shaka. Por të bësh shaka me vetveten është gj-

thmonë e vështirë, ashtu siç është e vështirë të lozësh me vetveten. Dhe, pas kësaj, ai ndjeu përsëri turbullim dhe një lloj mërzie që s'ia gjente shkakun. Mos ishte nxituar? Mos e kishte vënë veten në një situatë të pahijshme për pozitën e tij?... Ah, jo. Mos u bëj moralist absurd, tha ai. Tek e fundit asgjë të keqe s'kam menduar. Është e drejta e çdo njeriu që... Doli në rrugë, po mendja nuk i shpitej nga ajo ç'kishte menduar. Pak ditë përpara se të nisej për Tiranë, ajo, pasi i kishte numëruar pothuajse të gjithë djemurinë e qytetit, me mësues, aktorë, inxhinierë, mjekë e agronomë, duke lënë mënjanë të rinj të tjerë, i kishte thënë: «E di ti që të gjithë këta më kanë propozuar!» «Propozuar?!» «E, pra, nuk e kupton?» Të dyja vetullat e saj, harkuar mbi sytë e bukur me atë të gjelbrën e tyre të errët, bënin një shenjë të dukshme kryelartësie. «E pastaj?... Pse ma thua këtë?» Ai kishte pritur me gjakftohtësi, me sytë gjetiu. Por ajo e preku në krah. «Mos m'i fshih sytë, — tha — nuk e kupton pse ta them?» Heshtje. «Ta them se... vetëm ti je që...» Ishte turbulluar dhe ajo. «Nuk ke asgjë për të më thënë para se të iki në Tiranë?» Ai kishte këputur një copë të thoit, të gishtit të vogël që gjithmonë e linte më të gjatë. Kishte buzëqeshur ashtu, i vetëpërmbajtur. «Kam tha, — të uroj suksese, në mësimet e kudo!» Asaj i ndriti në sy një shkëlqim i veçantë. Kafshoi lehtë cepin e buzës sikur të pendohej për

diçka dhe u kthye me vërtik. Rustem Shimës nuk i mbeti veçse të sodiste ashtu pa vëmendje këmbët e saj të bukura dhe mesin e hollë. Ky qe takimi i tij i fundit vetëm për vetëm me të.

Në rrugë frynte erë. Ai u përpoq të shtronte flokët, me të cilët era tallej, pastaj, kur e pa që kjo s'ishte e mundur, hoqi dorë dhe eci më tej. Pse ishte sjellë ashtu me të atë ditë? Pëlqente shumë gjëra tek ajo vajzë, por jo gjithçka. Ishte një kryelartësi, një lloj koketërie dhe një tallje e lehtë dhe e largët që herë-herë vihej re në sjelljen e saj dhe që atë e nervozonte në vetvete. Ç'donte të thoshte me atë që të gjithë djemtë e qytetit i paskëshin propozuar?... Pse duhej ta thoshte këtë një vajzë e mençur? Jo se gënjente. Jo. Ai e dinte që kështu ishte. Po pse duhej t'ia thoshte atij? Që ishte e bukur, kjo s'ishte meritë e saj. Për të tjerat, ajo s'e kishte provuar veten. Pse kërkonte me këmbëngulje atë fjalë prej tij? Thua të kishte menduar edhe ajo për të, të kishte ndier siç ndiente ai?... Përgjigjja e kësaj pyetjeje është këtu në xhep, tha ai dhe preku zarfin me emocion. Mos vallë e kishte tepruar ai me durimin dhe maturinë e tij? Pse s'e hiqte atë mëgojzë që u kishte vënë ndjenjave dhe t'i thoshte asaj si ishte e vërteta?... Ah, po nuk e kishte pasur aq të kollajtë përpara saj. Me letër, po. Me letër më ndryshe... Ndjeu dhembje dhe mall njëkohësisht. Një dhembje dhe një mall të pashpjegueshëm dhe të pleksur ashtu bashkë me njëri-tjetrin.

Rivlerësonte ç'i kishte ndodhur dhe përpiquej të nxirrte në pah ato gabime që i vini nga një lloj maturie e tepruar, nga një lloj vetëpërmbajtjeje që e privonte nga shumë gjëra. Një herë ajo i kishte thënë: «Pse duhet që arsyeja të dominojë mbi ndjenjën, profesor?... Ja, unë, kur më pëlqen një gjë, e bëj pa çarë kokën në bëj mirë a keq. Kurse ju... ju jeni ndryshe. Megjithatë s'më pëlqen të jem si ju.» Nuk i kujtohej ç'i kishte thënë (atë kohë ajo ishte ende maturante), po mbante mend vetëm shprehjen e saj, pakëz mosbesuese, pakëz përqeshëse e lozonjare... Ph! psherëtiu ai i lodhur nga ato që mendonte. Duhet patjetër të dal nga parku sportiv dhe të shoh Belush Azbiun, bëri shaka, këtë radhë më me sukses me vetveten. Dikush e thërriste nëpër erë. Një shytë kishte ndaluar në anë të rrugës. Ishte Hilë Mazniku.

— A je si je, o mësues?

— A je, Hilë?... Ç'kemi? Mirë punët?

— Punë boll, besa. Hajde hyp!

— Ku të hipi? Je në vete?.. Për pasëdhjetë metra?... Pastaj ti je i ngarkuar, do kthehesh djathtas!

— Mor po mos ma ki merakun mue ti... Po hyp, se, pasha nderin, jam tuj u zemëruë... — Mësuesi qeshi.

— Ik, o Hilë, tani, — tha dhe tundi dorën. Hila fiku makinën.

— Mirë, pra... atëherë po të përcjell në kambe, — Ai i futi krahun. Po Rustemi e njihte

Hilën dhe priti me buzëqeshje ku do të dilte ai. Hila hapi gojën.

— A te djali e ke hallin, o Hilë? — Ai vazhonte të buzëqeshte. Hila mbeti ashtu gojëhapur dhe të dalat e nofullave në mollëzat e faqeve iu kuqën. — Shtrengoje të mësojë më shumë. E ke përkëdhelur. Po vazhdoi ashtu si vjet, nuk i ka punët mirë. Është marturant sivjet. T'i vërë gishtin kokës. — Hila përplasi disa herë buzët pa nxjerrë fjalë.

— Paj... du me e çue në shkollën e naltë në Tiranë, o mësues! S'më tret dheu pa me e pa djalin inxhinier. — Ai u afrua edhe më. — Nëse e ke mik Hilë Maznikun... ma ndihmo djalin, o Rustë. Që... nesër ai ka hartim. E ka frikë fort atë drej. Ma thuej mue ti çka ke me u dhanë se ma rregullon sonte Liza, ajo mësuesja e re, cuca e Isufit... A e ke mik Hilë Maznikun?

— Hilë Maznikun e kam mik dhe djalin do ta ndihmoj, se kjo është detyra ime. Ama, sa për këtë që the... Zëre se s'jemi parë e s'më ke thënë gjë, o Hilë. Dhe djalin shtrengoje të mësojë, mos e ço për gështenja. Dëgjon? — Tjetri mbeti dy hapa pas.

— Më fal, o mësues!... Unë thashë se... mbase fola gabim, por...

— Ik, o Hilë. Shëndet! Djalin ta kam vetë merak. — Ai ktheu shpinën.

— Po për njat hartimin, o mësues... për nesër?

— Lëre tashti atë. E di vetë ai, u kam thënë

se ç'duhet të përgatitin, — tha mësuesi nga larg. Shoferi e pa një hop dhe tundi kokën si me vete. «Heu, heu!» ia bëri dhe tundi kokën përsëri.

Duke ngjitur shkallët, Rustem Shima mendoi se temën e hartimit do ta formulonte kështu: «Ç'është lumturia. Kur është i lumtur njeriu?...» Në dhomë ishte qetësi. Myfiti flinte. Pranë shtratis të tij, njëra këpucë kishte hipur mbi tjetrën. Në atë pak dritë që kishte ende në dhomë, ai lexoi pusullën e Sherit: *Zgjo Myfitin dhe hajdeni te Drini. Ka ditëlindjen (E pastë të fundit se na mërzi me lakra e presh!). Merr te klubi dy shishe që kam porositur unë. Sh. Rustemi buzëqeshi. Drini ishte shok i tyre, shef i tregëtisë në komitet. Vështroi orën. Kishte kohë. U ul në shtrat dhe zgjati dorën e ndezi abazhurin. E lëvizi atë që drita të binte e gjitha nga ai. Myfiti nuk ndihej. Palosi më dysh jastëkun dhe u mbështet mbi të. Nxori letrën nga xhepi dhe psherëtiu. I dashur Rustem! Ai u shtang dhe ndjeu që buzët i fërgëlluan vetiu. Domethënë... Nuk do të të shkruaj gjatë. Ti ke jetuar në Tiranë dhe e di ç'është ajo. Filluam mësimet. Kemi në grup shumë vajza tiranase që të shohin me një sy sikur të kesh ardhur nga Mozambiku. Kam shumë dëshirë t'ua vërtetoj se s'kanë asgjë më tepër se unë, përkundrazi. Mos u çudit që të drejtohem ashtu në krye të letrës. Veç familjes, i vetmi që do ta meritonte në atë qytet t'i drejtohesha ashtu, je ti. Oh, Rustem, sa të lirë e ndiej veten këtu. Më duket sikur s'ka vogëlsira, thashetheme, s'ka...*

plot e plot gjera të tjera që më mërzitnin aty. E mban mend kur shkua bashkë në lokal dhe asaj budallaqes iu thye gota nga habia? E pra, këtu nuk do të ndodhte kjo. Po prapë e ndiej se edhe këtu më mungon diçka. Nuk e di se çfarë. Banoj në konvikt tani për tani, po së shpejti do rregullohem te tezja e babait. Nuk më pëlqen konvikti. Më duket vetja si në zbor. Vjeshta e Tiranës është e mrekullueshme. Marr frymë dhe më duket sikur nuk ngopem. Leksikologjinë na e jep një shoku yt. Më tha se kishit shumë shoqëri. Ditën e parë, kur na u prezantua dhe na pyeti me radhë nga vinim e mori vesh për mua dhe më foli për ty. Të shkretit... nuk i besohej që mund të isha nga ai skaj i largët. U habit sa s'thuhet. Po ti, a mendon vallë ndonjë çikë për nxënësen tënde? Si të duket tani shkolla pa mua? Apo harrohesh pas atyre fjalëve të bukura që thua?... Ndoshta do të më shkruash. Ti flet aq bukur për flladin e shpirtit njerëzor, shprehur e mishëruar në karakteret letrare. Po pse vallë nuk e lë të lirë shpirtin tënd?... Duke lexuar ata rreshta, Rustem Shima vinte pranë mendimet e tij të përgjigjes. Në qafë, një damar i rrihte me vrull. I mbështetur mbi jastëk ai dëgjonte mirë rrahjet: bam, bam, bam! Çudi! Kish kohë që e kishte kuptuar këtë. Bile dhe ky Myfiti gjumash, që tani gërhiste lehtë, ia kishte thënë. Ema K. ishte e etur për Tiranën më shumë se ç'duhej. Ajo sikur ndiente një padurim e një ankth që të tërhiqte vemendjen e Tiranës.

Jo, tha ai. Nuk është se provincializmi është karakteristike vetëm e periferisë. Provincial mund të jesh edhe në mes të Tiranës, sikur edhe me vite të tëra të banosh aty, bile edhe në qoftë se ha akullore e pi kafe tri herë ditën te hoteli i madh. Meraku i saj është se ajo s'po bie në sy sa duhet, s'po e shohin të gjithë, s'po bien në dashuri të gjithë me të... E la letrën t'i shkiste në gjoks dhe ndjeu si iu fashit disi gëzimi që ndjeu nga fjalët e saj të para. Ema, pëshpëriti me një ndjenjë lodhjeje e malli. Por ai duhej t'i shkruante patjetër. Ndoshta ajo me të vërtetë kishte nevojë për të. Tani s'kishte më asnjë dyshim. Ç'kuptim kishte kjo qetësi e shtirur e tij dhe ai ngurim absurd? Vështroi përsëri letrën. Dhe pa qenë aspak nevoja të shkonte nga parku sportiv për të parë përçudnimin e Belush Azbiut, ai e kuptoi se e dashuronte shkruesen e asaj letre dhe do të jepte gjithçka që ajo ishte e lumtur.

2.

Dëbora kishte kohë që kishte mbuluar qytetin e Veriut. Kur rrinte disa ditë rresht, ajo e humbiste bardhësinë, përbaltej, nxihej, shëmtohej, shkrihej dhe formonte pellgje pllanga - pllanga. Pastaj binte dëbora e re dhe gjithçka bëhej përsëri e bardhë, e pastër, e shëndetshme. Në anët e rrugëve, buzë trotuareve, dëbora ngrinte dhe

reflektonte atë diell të fjetur dimri që lëvizte në qielln e përhimtë, si të donte t'i ndihte ndriçimit të tij.

Po afronte fundi i viti. Nikë postieri, duke shpërndarë letrat e kartolinat, u ankohej të gjithëve për punën e tij të lodhshme. Po qyteti i Veriut bënte jetën e vet. Ai ishte mësuar me dimrin e dëborën. Njerëzit lëviznin nga shtëpitë në punë dhe nga punët në shtëpi, në rrugë, në dyqane, në kafene. Në qytet vinin e iknin makina. Ndodhte që qafa që të sillte aty zihej për dy-tri ditë kur binte dëborë e madhe dhe, kur hapej, makinat vinin togje-togje. Atë çast, Rustemi sapo u nda me Drinin, që bëri përpjetë nga komiteti ekzekutiv. Ai grindej dhe thërriste sikur t'ia kishte fajin Rustemi, që një makinë — frigorifer, tek sillte nga Fieri gjela deti të therur, kishte mbetur në qafë. Kushedi ç'shaka do të sajojë Sheri me Drinin dhe gjelat e tij të detit mbetur atje mes dëborës, mendoi Rustemi dhe rراسi më thellë kokën në jakën e ngritur të palltos. Era frynte me hope. Mekej një çast, dukej sikur studionte terrenin nga do të lëshohej dhe ia fillonte përsëri, vu, vu. Kur bënte kështu, e merrte dëborën e rënë rishtas dhe e hidhte mbi muret e shtëpive, mbi kalimtarët, mbi pemët e futura në kallëpë akulli. Ai hyri në korridorin e shkollës dhe mbylli me të shpejtë derën pas vetes. Përplasi këmbët dhe shkundi nga flokët dhe vetullat dëborën e ngrirë. Nëpër klasa nxënësit bënë zhurmë. Ai ndjeu t'i vërshonte

në fytyrë gjaku dhe duart i dogjën nga kontakti me nxehtësinë.

— Mirëmëngjesi! — u tha ai kolegëve në sallën e mësuesve.

— Mirëmëngjesi Rustë! — Ata kalonin nëpër duar kartolinat e shpërndara mbi tryezë.

— Hajde, — tha Adelina, mësuesja e fizikës, — ka shumë për ty. — Ai u afrua dhe vështrroi me kureshtje. Njëra ishte nga një shok i tij në Peshkopi. Të tjerat nga ish-nxënës të tij, tani me studime në Tiranë apo Shkodër.

— Ke dhe këtë, Rustem, — tha Guri dhe i zgjati një zarf pa adresë dërguesi. Sytë e të gjithëve shoqëruan dorën e tij të zgjatur. Një hop tepër të shkurtër, Rustem Shima ndjeu një dobësi që rrallë e njihte në vete. Pastaj ishte përsëri ai i zakonshmi, i qeti, i përmbajturi. E mori letrën dhe grisi zarfin. Po sikur të... Ndjeu pranë stërmundimin e Pandit, mësuesit të fizikulturës, që donte të shihte me bisht të syrit dërguesin. Rustemi buzëqeshi dhe i tregoi kartolinën e futur në zarf.

— Është i gjinisë mashkullore, Pandi. Ja, shihe... Nikollë Breshta. E kemi pasur nxënës të dy. E mban mend? — Pandi u skuq dhe u hoq praptas.

— Ç'më duhet mua?... Unë... Kush?... Nikollë Breshta? A, a... po, e mbaj mend, — llomotiti më kot ai. Adelina me Norën vunë duart në gojë dhe u kukurisën të dyja me sytë andej. Ra zilja. Mësuesit morën regjistrat dhe dolën në

korridor. Rustem Shima kishte mësim tek e dhjeta B. Në klasë kishin ndezur sobën, po prapë ajo nuk e mundte dot të ftohtët. Ai bëri apelin. Pastaj i afroi nxënësit e bankave të fundit në krye duke i vënë tre nga tre në mënyrë që të ishin më pranë sobës.

— Ftohtë, ë? — tha ai dhe fërkoj pëllëmbët. Nxënësit nisën t'i tregonin kush për sasinë e dëborës që kishte rënë, kush për ngjarjet e ditëve të fundit në qafë, kush për histori të ndryshme dimri. Por ai nuk e kishte mendjen aty. Ju kujtuan fjalët e saj në letër: Si i dukej klasa tani që ajo s'ishte aty?... Jo, tha ai, unë s'jam qaraman dhe di me se ta mbush jetën time. Një klasë ku ka dhjetëra nxënës, dhjetëra jetë, dhjetëra të ardhme është kurdoherë e lumtur... U tha ta hapnin antologjinë në faqen e caktuar dhe të lexonin vjershën që do të komentonin. Nxënësit u frynë duarve dhe mbi banka fëshfërinë librat. Rustem Shima vuri përpara kartolinën e Nikollë Breshtës. Me të ai kishte një lidhje të çuditshme, ashtu si me një shok të vërtetë. Dhe ishte Nikolla, që ia kishte imponuar këtë lidhje, me atë sjelljen e tij të veçantë e si prej një të madhi. S'mund të thotë se ishte nxënës i shkëlqyer, por kushdo vinte re tek ai djalë një vullnet të jashtëzakonshëm. Ishte me shumë sedër dhe kishte një veneracion të posaçëm për ndershmërinë e drejtësinë. Rustemi mbante mend një shprehje të tijën: *Pasha të drejtën!* Ai i kishte thënë se këtë e kishte trashëguar nga

gjyshi dhe babai i tij. Rustem Shimës i mbetën sytë në një shprehje në fund të kartolinës: *Në goftë se një sokol na del sorrë kjo s'do të thotë se qielli është i varfër me sokola, profesor.* Mësuasi ndjeu një zjarrim të brendshëm. Ishte e qartë për kë e kishte fjalën nxënësi i tij. Por ai e detyroi veten të mos mendonte tani për atë vajzë që kishte fryrë si një furtunë e marrë gjithë ato kohë në mendimet e tij.

— Gati? — tha. E lexuat?... Vini re se sa shumë gjëra mund të thuhesh me kaq pak fjalë... — Ai nisi të fliste me sytë në bankën e dytë nga dritarja dhe pas pak u harrua në ato që thoshte. Nxënësit dëgjonin. Dikush kishte mbështetur mjekrën në pëllëmbën e hapur e dikush ishte nderur me vëmendje përpara. Rustem Shima nuk kishte më ftohtë. Jo prej asaj trikoje të trashë me lesh të rrahur, të thurur nga nëna e tij e që i gufohej nën xhaketë.

Kur ra zilja, ai ishte gati në të mbaruar. Çaktoi ç'duhej të mësonin, ngarkoi dy nxënës të bënin informacionin për librat e rinj të dalë në qarkullim, mori regjistrin dhe u largua. Bëri dhe dy orë të tjera pas kësaj dhe, kur mbaroi mësimin, ndjeu sikur u çarmatos plotësisht. Tani i dukej sikur i hoqën pancirin, helmetën, shpatën dhe mburojën, e lidhën në një hu dhe një heshtë e rëndë dhe e mprehtë fluturonte drejt kraharorit të tij. Heshta ishte hedhur nga Tirana. Kishte shkëmbyer me Emën disa letra gjer atëherë. Prindërit e saj nuk e panë me sy të mirë

këtë gjë. Menjëherë pas letrës së parë të saj erdhi dhe e takoi i ati, shoku Vexhi. Duhet të ruajmë figurën morale të mësuesit, i kishte thënë shoku Vexhi. Po, konkretisht, ç'më këshilloni të bëj unë në këtë rast? — kishte pyetur Rustemi. Unë ju këshilloj që vajza ime të mos ju shkruajë më letra. Mirë, për këtë ju e keni më kollaj të këshilloni vetë vajzën, po, konkretisht, nga unë ç'kërkoni? Ju... ju të m'i dorëzoni mua letrat që ju dërgon ajo... Sepse ju ia njihni kokën Emës. Ajo... Eh, është bëla me këto vajzat e sotme... Ajo për ju e ka kaq të madhe ndjenjën e mirënjohjes, saqë e konfondon, më kuptoni... nuk di t'i ndajë ndjenjat. Hm, bëri Rustem Shima tani që iu kujtua kjo bisedë.

Emë K. nuk do të vinte për Vitin e Ri. Prindërit e saj, e ëma dhe i ati ishin nisur për Tiranë dhe do ta festonin atje. Tre muaj më parë ai i dërgoi asaj atë letër të thjeshtë, të ndezur nga një frymëzim i ndershëm dashurie. Dhe donte me gjithë shpirt t'i bëhej krah asaj vajze në ato çaste kur çdo hap në jetë është përcaktues i shumë të tjerëve që vijnë më pas. Po, me sa dukej, ndjenja e tij nuk e ndihmonte dot Emën në atë fushë beteje ku ajo kërkonte të impononte egon dhe ambiciet e kota femërore. Pra, ishte e qartë, ndjenja e tij nuk qe reciproke. Vetëm kështu, forca e saj bëhej e pavlefshme. Dhe ai e shihte si po i largohej gjithmonë e më tepër Emë K., sikur i ikte e i ikte në një horizont të megjulluar nëpër ato letra që sa vinin e bëhe-

shin më të rralla. Nëpër shkrimin e saj të shpejtë, ku dukej qartë bezdia, ai e shihte atë gjithmonë shumë të zënë, tepër të preokupuar, konferenciere të grupit artistik të fakultetit, damën numër një të të gjitha mbrëmjeve të vallëzimit që bëheshin, një piktor i vardisej për t'i bërë portretin, një regjisor i kinostudios (shok i Fredi Sotës ky) i lutej për një rol kryesor në një film që do të niste. Po ciklin e fundit që kishte botuar në «Drita» një poet i njohur a e kishte parë ai?... Ema K. i thoshte në letër se vjershën e dytë ai e kishte për të dhe ajo menjëherë e kishte kuptuar. Pra, asaj i dukej tashmë se ishte epiqendra e vëmendjes së Tiranës. Tirana pyeste: Ku është Ema? Çfarë po bën Ema?.. E keni parë Emën?!... Si nuk e kupton, tha ai, si? Nuk është fjala vetëm për mua dhe interesat e mi ndaj teje... Ai mendonte kështu dhe nuk i ndiente fare gjilpërat e borës që ia hidhte era me vërtik në fytyrë. Te sheshi kryesor kishte njerëz. Ai dalloi makinën — frigorifer të Drinit dhe autobusin e udhëtarëve që e kishin kaluar natën në një qytezë minatorësh. Kishte mjaft studentë që kishin ardhur. Befas atij i doli përpara Nikollë Breshta.

— Profesor! — thirri ai. U përqaftuan dhe mësuesi i ndjeu rritjen e ish nxënësit të vet.

— Si je, profesor?

— Mirë, po ti, Nikollë? — Vuri re se djali kishte marrë një pamje tjetër. Kishte një par-

dësy të prerë bukur dhe një shall të leshtë brenda jakës së ngritur.

— Ta çova kartolinën se mendova, se ka me u zanë rruga e s'po vij dot.

— Falemnderit!... Hajde, a pimë nga një çaj?

— Do të ta jap unë një kafe a çaj, profesor!

— Ti të ma japësh kur të vij në Tiranë. Hajde! — Ata u futën në lokal. Mbi xhamat e veshur me ayull rrëshqitnin herë pas here sumbulla uji që i ndanin ata në vija të shtrëmbra. Ata folën për Tiranën, për shkollën, për mësimet.

— Më fol me emër, lëre këtë «profesor», — tha Rustem Shima.

— Mirë, pra, Rustë, — tha menjëherë djali dhe të dy qeshën. Pastaj menjëherë mendimi për atë që matej të thoshte ia bëri serioze fytyrën Nikollë Breshtës. — Nuk e di a m'i kuptove drejt ato fjalë në fund të kartolinës, po... — Rustem Shima kapërtheu gishtërinjtë me njëri-tjetrin. Këtë bisedë nuk e kishte të lehtë ta bënte me ish-nxënësin e tij. Asaj ai i shmangej edhe me shokët më të afërt.

— Dëgjo, Rustë! Sado ta njihje ti atë... nuk e njihje dot sa ç'e njihnim ne, shokët e saj. A mban mend që na ke treguar dikur për një mbretëreshë të legjendës, një grua mizore e zemërgur që u vidhte njerëzve buzëqeshje? I gënjente, i bënte të gëzoheshin dhe u vidhte buzëqeshjet, të cilat i koleksiononte në pallatin e saj. Të kujtohet?... E pra, edhe Ema K. ka diçka

prej kësaj mbretëreshe. — Rustem Shima u përpoq të buzëqeshte dhe u bë gati ta ndërpriste me ndjenjën e njeriut që s'i jep rëndësi çështjes që bisedohet, po tjetri vazhdoi: — Jo... e kam merak dhe do të ta them. Të gjithë ne të kemi dashur. Por ajo donte me çdo kusht që ti ta doje ndryshe, që ti ta deklaroje këtë dhe ajo të të konsideronte si kështjellën e fundit që dorëzohet para saj.

— Jo, — mbylli sytë përgjysmë dhe shkundi dorën mësuesi.

— Prit! Unë e di mirë që ta them... Dhe ti i shkrove asaj më në fund atë që ajo priste, letrën ku i shprehesh me zemër... Prit! Mos të të vijë zor prej meje, Rustë! Më quaj vllaun tand të vogël.

— Falemnderit, Nikollë, po... — ai vuri dorën e vet mbi të tjetrit.

— Këtë unë e di, se ajo u mburr me atë letrë. Pas kësaj, kureshtja për ty iu pakësua dhe... Ti nuk e merr me mend se sa ambicioze është në shpirt, Rustë. Ajo erdhi në Tiranë me mendimin e patundur se do ta habiste këtë qytet. Të duket absurde? Jo, hiç. Po Tirana është e madhe. Ka shumë vajza, të mençura, të bukura. Atëherë ajo u deziluzionua, e humbi arsyen dhe nisi një jetë mendjehetsh. Përpiqet të bjerë në sy, vishet, ndjek modën, bën çmos të aktivizohet në kinostudio, në Televizion, ku kërkon të paraqesë një emision për rininë... dhe, ç'është më e keqja, mësimeve ua ka varur krejt. Por asnjë

nga ne nuk i flet dot, sepse ajo rri më vete dhe i duket sikur e fyejmë duke i kujtuar qytetin e vogël ku është rritur. — Rustem Shima e shihte qetësisht në sy tjetrin, duke mbajtur me të dy duart filxhanin përpara tij.

— Pije çajin, — tha ai. — Do të të ftohet. — Djali heshti i turbulluar nga ato që tha dhe afroi te buzët filxhanin që avullonte. U kollit. Ngriti sytë dhe e pa ngultas mësuesin e tij.

— Ti i ke ditur të gjitha këto?! — pyeti ai i habitur nga qetësia me të cilën ish-in pritur fjalët që kishte thënë.

— Diçka merrja me mend, Nikollë... Po tani këtu s'është fjala për mua. Më vjen keq për atë. Nejse! — Ai tundi dorën me një gjest këmbëngulës që nuk pranonte kundërshtim. Dhe Nikollë Breshta nuk e zgjati më. U panë në sy dhe të dy e kuptuan njëherësh se ajo bisedë e shkurtër i kishte bërë tamam shokë, sikur të kishin ndenjur gjatë, shumë gjatë të dy.

— A do me nderojë këtu për natën e Vitit të Ri, Rustem? — foli Nikolla. — A po vjen nga ne? — Dhe u entuziazmua nga ky mendim. — Pasha të drejtën, babës do t'i bahet qejfi boll!

— Falemnderit... jam me shokët Nikollë. Nuk bën t'ua prish edhe atyre. Myfiti nuk shkoi në Durrës që të rrinim bashkë. — Rustemi buzëqeshi dhe hapi pëllëmbët. Ai shikoi diku jashtë duke rrotulluar në duar filxhanin e zbrazët. Nikollë Breshta pa sytë e tij. Jo, mësuesi i tij nuk e kishte të shtirur qetësinë. Ai e ndjeu këtë me in-

tuitën e njeriut që e do tjetrin. Ai ka shpirt kaq të madh, saqë e mbulon plagën, mendoj Nikolla. A mund ta plagosësh qiellin dhe të thuash se nga kjo ai do të humbasë ngjyrën?... Dhe atij i erdhi ta thoshte me zë të lartë se e donte këtë burrë që shihte sikur përpiquej të gjente diçka të humbur në ato konture malesh që dukeshin ashtu nëpër xham, të përhumbura nëpër tym-tajën e reve. Dhe të thërriste gjithashtu se Ema K. ishte më budallaqja vajzë e botës; përderisa nuk shihte se ç'zemër e madhe i ofronte dashurinë.

3.

Dimri ishte në të thyer e sipër. Shënja e parë ishin ujërat e shumta që rridhnin shpateve. Kjo do të thoshte se temperatura ishte rritur dhe dëbora kishte zënë e shkrihej. Në një nga ato ditë rrethi i alpinistëve të shkollës ishte ngjitur në Majën e Fitores, maja më e lartë e zonës. Ishin dymbëdhjetë nxënës. Me ta ishte Pandi me Rustemin dhe Myfiti me Sherin, që kishin vendosur ta provonin edhe ata një herë këtë udhëtim. Ishin ditët e para të marsit. Po dimri aty sipër ishte ende në qejf të vet. I gjithë grupi fjeti në një rrënojë guri të një stani veror. Ishte mëngjes. Po gdhinte Rustem Shima ndjeu të ftohtë nga këmbët dhe u çua mbi bë-

rryl. Fërkoj fytyrën me dorë dhe pa përreth. Rrotull zjarrit, që ishte mekur, flinin të kruspulosur, mbuluar me batanije, shokët e tij dhe nxënësit. Ai rëndoi mbi njërin krah dhe me dorën tjetër shtrëngoi kapakët e syve. Ishte mpirë. U çua me zor dhe doli jashtë në mugëtirë. Zbardhte dëbora. Akoma s'ishte bërë aq dritë sa për të parë në largësi. Era kishte heshtur e s'pipë-tinte gjë. Vetëm aty brenda në të rrallë kërciste ndonjë shkarpë e zjarrit të tulatur. Hapi krahët dhe i shtyu prapa me forcë. Në fytyrë iu vizatua kënaqësia. Futi duart në dëborë nën korickën e akullit dhe fërkoj pëllëmbët e faqet. I fërkoj fort, sa i dogjën. Nga goja i doli avulli shtëllunga-shtëllunga. Vështroi përtej, pa ditur as vetë se ç'shihte. Ngadalë-ngadalë do të vinte pranvera, do të buisnin lulet. Atëherë vetë dëbora do të dukej si një ëndërr. Por ajo, megjithatë, nuk ishte një ëndërr. Ja, ajo ka ekzistuar... Ashtu si gjithë historia e tij ata muaj... Në fillim të vitit ai mori letrën e fundit nga Ema K. Ai e kujtoi atë teksa lëshonte nga duart një copë dëborë. Por edhe ajo letër ishte një copë dëborë e futur brenda zarfit. «Gjithmonë ti më ke habitur me ngathtësinë tënde, thoshte ajo në letër. Unë kam një natyrë vivante (atij i kishte bërë përshtypje kjo fjalë), dhe do ta kisha të vështirë ta duroja këtë ngathtësi. Ti do të stonuje me prirjet dhe dëshirat e mia. Nuk ta fshih se ti më ke futur dëshirën për botë, për hapësirë, për të bukurën në përgjithësi. E megjith-

thatë diçka nuk shkon te ti. Ti, që ke në vetvetë një botë aq të gjerë e që pak njerëz ta dinë me të vërtetë, si është e mundur që të gjitha ëndrrat e tua për ne të dy i lidh vetëm me atë skaj të largët provincial! Kjo është e habitshme dhe më fyen së tepërmi. Po ndoshta im atë ka të drejtë, unë gjithmonë s'kam ditur t'i ndaj e t'i peshoj ndjenjat e mia. Kështu edhe ndaj teje. Tani e shoh që...»

Shokët e tij e morën vesh. Në fillim, duke mos ditur si të silleshin me të, zunë ta shprehnin keqardhjen. Por shpejt e kuptuan se me këtë keqardhje bëheshin qesharakë në sytë e tij. Rustemi nisi të ishte përsëri ai që kishte qënë, zot i vetes, i qetë dhe i përmbajtur, stoik e burrëror, kongjill i ndezur nën hi. Ai u tha shokëve se i kuptonte mirë, po s'kish nevojë të tregonin këtë përkujdesje për të, se nuk i kishte ndodhur hataja. Që të rrojë druri, kishte thënë ai, pritet dega e mahisur. Pse çuditeshin ata?... Megjithatë ata diskutonin shumë kur nuk ishte ai. Astriti, një shok i tyre, mjek, ngulte këmbë. «S'ka mundësi, — thoshte. — Ai nuk e ka dashur atë. Përndryshe...» Po kur ia tha këtë vetë Rustemit, ashtu siç ishte i papërmbajtur, ky e pa në sy me buzëqeshje dhe, pasi u mendua pak, i tha: «Puna është se dashurinë jo të gjithë e mendojnë njëlloj. Mua më duket se dashuria s'të, bën qorr, po të hap sytë, s'të bën egoist, po të bën të duash gjithçka të bukur e të mirë. Kur shohim një gjë që e mendojm ndryshe dhe ajo na del ndryshe,

kujt duhet t'i vëmë faj e t'i mbajmë inat për këtë gjë? Asaj apo vetes sonë?... Në fund të fundit, a ia vlen të vësh faj dhe të mbash inat?»

— Ai u kthye dhe ndjeu një të hidhur përbrenda. Po dilte Sheri. Ai nuk e kishte hequr bantanijen nga krahët.

— A, a! — bëri. — Bukur, bukur! — Shikoi përçark. — Këtu duhet t'i sjellim ca që bëjnë gabime, ca me njolla në ndërgjegje, që të pastrohen.

— Ah, jo, — tha Myfiti, që perkuli kokën dhe doli pas tij. — Ata s'duhet t'ia lëmë natyrës, sepse nuk kemi të bëjmë me edukimin e Rusoit. Vetëm në gjirin e shoqërisë... — dhe qeshi.

— Në dorën tënde, o propagandist i formave të edukimit. Dorëzohem. — Rustemi qeshi pa zë. Ai vështroi cigaren e ndezur në cep të buzës së Myfitit.

— Një, dy, tre, katër! — ndihej jehona e zërit të Pandit. Dita u hap plotësisht. U duk luginë, qyteti i tyre dhe shtrati i lumit aty pranë. Ja, atje tej larg, ishte Hasi i thellë.

— Bukur, bukur! — pëshpëriste Sheri.

— Pra, s'u bëre pishman që erdhe?

— S'e di. Në u kthefsha sagllam, do kem kohë të mendoj për këtë. Ç'lartësi është këtu?

— Nja 1000 metra, besoj. — Ata panë të tre në një kohë majën.

— Dhe sa kohë na duhet deri atje?

— Dy orë, — tha Rustemi. — Vjet kishim, bile, dhe vajza me vete. — Ai u vrenjt pa dashje

në fytyrë. Po... vjet ishte dhe ajo, Ema K. Ajo kishte ngulur këmbë që të vinin dhe një grup vajzash. Dhe sa ishte mrekulluar kur kishte arrihur majën. Ai kishte ndier në sup prekjen e dorës dhe frymën e saj të lagësht që i ngrohte qafën. «Sa i dua hapësirat, sa i dua, profesor! Do të vdisja pa to!» — i kishte pëshpëritur ajo.

— Hapësira është abstrakte, — tha Rustemi me sytë e ngulur diku larg. — E rëndësishme është që vetë njeriu ta krijojë hapësirën e tij. — Shokët e tij u panë në sy.

— Kurse unë them se më e rëndësishme është që para nisjes duhet të hamë mirë. — Sheri shkoi dorën përmbi xhup aty ku ishte vendi i barkut.

4.

Rustem Shima e mposhti vuajtjen që të shkakton një dashuri pa përgjigje. Jeta nuk qëndronte në vendnumëro. Ajo lëvizte, bënte përpara. Dhe ai tok me të. Kishte humbur një dashuri të rritur ngadalë në shpirtin e tij si një bimë delikate. Po kjo nuk ishte gjithçka. U përpoq ta harronte dhe po e harronte. U hyri përsëri ca punëve që kishte lënë përgjysmë, tërë vrull e energji, ashtu siç e kishte zakon. Nisi përsëri atë temën e tij për legjendat e krahinës. Kurrë s'e kishte njohur veten për ambicioz. As të tjerët s'e

kishin njohur për të tillë. Ai kishte mendimin se njeriu mund ta ndërtojë jetën kudo që t'i bjerë ta jetojë. Sepse ai nuk është si bima. Nuk është pasiv ndaj mjedisit, si ajo. Bimë të caktuara rrojnë dhe përshtaten në mjedise të caktuara. Po njeriu është ndryshe. Shokët e shihnin me kureshtje. Por ai prapë sikur s'kishte ndodhur farësendi. Heshtte dhe buzëqeshte me atë mënyrën e tij, duke ulur mënjane çipin e buzës. U hapën fjalë se e patën kërkuar në Tiranë, në universitet. Por ai buzëqeshte dhe mblidhte buzët. Takoi Fredi Sotën.

— Kryevepër! — thirri regjisori. — E jashtëzakonshme! — Ai thërriste duke hapur krahët. Dragonjtë në kravatën e tij shkëlqenin. Pastaj uli zërin dhe shtrëngoi me të dyja duart dorën e tjetrit. — Ec e mos thuaj pastaj se fati nuk lindka bashkë me njeriun. Ç'fat që paske, mor i dashuri im, ç'fat! — Dhe prapë në sytë e tij lëvizte ngjyra e keqardhjes egoiste. Rustemi buzëqeshte. Regjisori vazhdoi përsëri. Ai i kujtoi Ema K. I tha se atij i kishte ecur për çdo gjë, kurse vetë atij, jo. Cili ishte sekretit? Miku? Rustemi mblodhi buzët.

— Më vjen keq për ty, — tha ai ngadalë duke ngritur kokën. — Më vjen keq për ty, Fred! Të gjithëve na vjen keq për ty. Kaq punëtor... kaq me talent dhe... nuk të ecën fare. Singërisht më vjen keq për ty sa...

— Të lutem, të lutem! — protestoi tjetri. — Nuk jam bërë për t'u ardhur keq të tjerëve. —

Ai vështroi rreth e rrotull. — Për punën time, për... ç'janë këto fjalë?!...

— E po ç'ke që qahesh atëherë se ty s'të ecën dhe të tjerëve po?... Na plase me këtë: fati, fati, të ecën, s'të ecën! — Ai iku tej, me duart në xhepa, pa e zgjatur më. Dragonjtë në kravatën e regjisorit lëkundeshin. Ndonjë nga shokët, kur pa indiferencën e tij ndaj lajmit të transferimit, e këshilloi se mos bënte ndonjë budallallëk¹ e nuk pranonte të ikte. Kjo nuk ishte shaka. Do të jepte mësim në fakultet. Shokët e tij ishin të mirë dhe e donin. Po gjithsecili e kishte ndërtuar jetën sipas mënyrës së vet. Kishte nga ata që mezi prisnin të transferoheshin pranë familjeve të tyre. Por ndaj tij nuk kishin asnjë ndjenjë zilie. Ata e çmonin atë. Dhe ishin të sigurt se ai do të bënte përpara. Me këtë gëzim, më shumë me iniciativën e Sherit dhe Drinit, ata u mbledhën atë natë në dhomën e tyre, në një nga ato darkat e thjeshta, por me shumë gëzim, që organizonin herë pas here. Myfiti kishte përveshur mëngët dhe haptëkutitë e sardeleve. Në cep të buzës i varej cigarja. Hiri i shkundej mbi pulovër dhe aj, sakaq, shante me vete. Drini kërkonte muzikë në një transistor pranë dritares. Rustem Shima nuk fliste. Ai rrinte më këmbë, me duart në xhepa dhe shihte atë kuadrat mbrëmjeje që hynte nga dritarja. Qyteti nuk kishte më dëborë. Pranvera po vinte. Këtë gjë e vërtetonin mijëra ndryshime dhe lëvizje thujse të padukshme. Po mbi të gjitha ajo ënjtja e bukur e bisqeve të pemëve që fshihnin në vete

sythat. Po mbrëmjet ende ishin të freskëta dhe në shtëpi nuk rrihej pa zjarr. Ema K. kishte ardhur ato ditë. Askush nuk e kishte parë, po kështu i thanë. Pse të kishte ardhur tani? Ajo kishte provime në këtë kohë... Ishte hera e parë që kthehej që nga shtatori. Thuheshin lloj-lloj fjalësh për të. Thoshin se ua pati varur mësimeve. Shoqërohej me ca tipa snobë, gjoja të modës. Hynte e dilte në Televizion e në kinostudio, si vishej në mëngjes nuk vishej në mbrëmje, e të tjera, e të tjera. Ai përpiquej të mos dëgjonte asgjë për të, por ishte e pamundur. Megjithatë, i dukej se këto lajme i vinin nga mijëra kilometra larg.

— Astriti do të vonohet. — tha Sheri duke hyrë me shishet e verës në duar, që i mbante si një fëmijë të vogël. Ai shtyu me thembër derën dhe i la ato mbi krevat. — Mund të fillojmë, — tha. Ngriti duart lart si dirigjent. — Vini re! Zini vendet! — Ngriti pak mjekrën lart dhe pozoi. — *Gaudemus igitur!* — nisi ai fjalët e odës së vjetër të gëzimit.

— Sa bukur psallt ky djalë! — mblodhi buzët e qeshura Drini. Ishte një rit që Sheri nuk harronte kurrë ta bënte sa herë që mblidheshin kështu. Hodhën verën nëpër gota dhe i cakrruan me zhurmë.

— Gëzuar! — thanë të gjithë. E shikonin Rustemin në sy, por asnjëri nuk po mundej të formulonte urimin për të.

— I di të gjitha ç'do të më thuash! — Rustemi

zgjati dorën te goja e Sherit, që po matej me gotën lart të merrte fjalën.

— Hej dreq! Po ky ta pret frymëzimin në një mënyrë fare banale. Shiko, profesor! Sidoqoftë, para se të ikësh në Tiranë, duku t'u fut një frezë atyre dhëmbëve të tu se do të na turpërosh andej, more vesh! — Ai e rrëkëlleu gotën mes brohorimës së shokëve. Rustemi tregoi dhëmbët si të vërtetonte ato që tha dentisti. Pastaj u mblodh e mori një pamje serioze.

— Ç'flisni kështu?! — tha. E bëtë sikur ndodhi me të vërtetë. Kush ju tha që do të iki?

— E po... e kemi dhe në një shok komiteti këtu, — tregoi Sheri me gisht Drinin, që u mbyt atë çast me gllënjkën që pinte.

— Hëm, hëm! — bëri Drini.

— Hë, dé, fol! — e tundi Myfiti.

— Po ja... gjë të sigurt s'di, por e dëgjova që...

— Gëzuar! — e ndërpreu Rustem Shima. — A ju jam ankuar se më keni mërzhitur?... Jo. Apo ju jam mërzhitur unë juve që doni të më përcillni?

— Bo, bo,bo! — ngriti zërin Sheri dhe i ra ballit me pëllëmbë.

Dhoma gumëzhinte me muzikë, fjalë, thirrje dhe gëzim. Flishin herë njëri, herë tjetri, herë veç e veç e herë të gjithë bashkë. Astriti erdhi aty nga ora nëntë. E pritën me brohorima. Por ai, ndonëse buzëqeshte, me sa dukej, nuk ishte shumë

në qejf. E futën në mes. Astriti ngriti gotën dhe pa në sy Rustemin. Pastaj i hoqi sytë nga ai.

— Ç'kishe? — tha Rustemi. — Pse u vonove?

— Lëreni profesionin më human! — tha Myfiti me cigaren në cep të buzës dhe u zgjat të merrte kitarën. Astriti përqiej të buzëqeshte.

— Ore, sikur s'më dukesh mirë ti vërtet. Çfarë ke kështu? — e tundi nga krahu Sheri.

— Hiçgjë, — tha Astriti dhe ngriti gotën. — Hajde, gëzuar! — I përplasën përsëri gotat. Myfiti u ra telave të kitarës.

— S'dua këngë qaramane, — ta Drini. — O bjeri siç është për t'i rënë, ose hap radion!

— Ah, more bir!... S'ke faj ti. Muzika është për njerëz. Ti ke emër lumi, — tha Myfiti. Megjithatë e ndryshoi ritmin. Astriti u pa në sy me Rustemin. Pastaj i hoqi sytë dhe shikonte gotën që kishte, përpara.

— Vëtet, ti seç ke, — ta Rustemi. — Ndonjë rast i rëndë? — Astriti bëri një shprehje bezdie. Dukej që ngurronte për diçka.

— Ore doktor!... Mos do të na e prishësh këtë mbrëmje ceremoniale? — tundi kokën Drini.

— Po pikërisht për këtë s'desha t'jua, thoshja, ta hajë dreqi! — Astriti shkundi gotën që kishte në dorë me aq vrull, sa u mbyt dhe u kollit një copë herë. Myfiti i la akordet dhe ngriti kokën. — Isha tek Ema, — vazhdoi mjeku. — Më kërkoi e ëma me urgjencë. Ajo është vetë mjeke dhe... Nuk ishte mirë.

— Çfarë ka? — Zëri i Rustemit ishte pak si i ngjirur.

— Një ezauriment nervor, po mjaft të përparuar. — U bë heshtje. Astriti rrotullonte gotën përpara vetes.

— Mos ka mbetur në provime?

— Ajo është më e vogla. Po, me sa duket, ka dhe ndonjë gjë tjetër, ka pësuar ndonjë deziluzion, ndonjë... — Ai ngriti sytë dhe pa Rustemin. — Dëgjo, Rustem! Unë do të ta thosha më pas. M'u lut e ëma për këtë. Ema, me sa duket, të ka përmendur disa herë dhe Meri të lutet që të vesh ta takosh. Unë nuk e di nëse ti... Bëj si të dish... Ti e di vetë... — Përsëri u bë heshtje. Sheri turfulloi dhe ktheu gotën në heshtje. Askush nuk fliste. Por sytë i mbanin nga Astriti. Ky ngriti kokën.

— Do ta ndihmonte kjo atë? — tha. Astriti ngriti supet dhe mblodhi buzët me sytë mënjanë.

— Tani... nuk di si të them... — nisi ai.

— Jo! — briti Myfiti dhe hiri i cigares iu shkund në prehër. Ai e hoqi atë dhe e flaku në tavllë. E hodhi kitarën në divan dhe u ngrit në këmbë. — Nuk ke për të vajtur, — tha. — Njeriu është njeri, ta hajë dreqi! Nuk është Krisht. S'ke pse të vesh. Ajo të ka fyer ty, Rustë. Nuk është se vdes po të mos vesh ti! Unë nuk të lël! S'të kam ndërhyrë kurrë në punët e tua, po për këtë s'të lël. Pikël! — Ai tundi dorën dhe flokët e dirsur i ranë mbi sy. Rustem Shima buzëqeshi. U mendua një çast.

— Qetësohu! — tha. Dhe e uli Myfitin duke e tërhequr nga krahu. — Mirë, nuk do të shkoj.

— Drejt! — tha Sheri. — Hajde, gëzuar! Momenti i përzishëm mbaroi, vazhdojmë! Nuk do të merremi me hallet e të gjithë botës! Se, po të ishte kështu, po të mendonim sa vdesin nga uria në botë, sa vriten, sa..., nuk do na shkonte buka në grykë. Gëzuar!

— Sheriii! — tundi kokën Drini.

— Çfarë Sheri?!... Më plasët! — u nxeh dentisti dhe shpërtheu papritur. — Nuk mësuam ndonjë gjë të re. Ku ish nisur do të soste... Ku e ke hallin ti? Te Rustemi? — Ai tregoi me dorë nga shoku. — Këtij mos ia qaj hallin, jo! — Ai rrëmbëu përsëri gotën. Rustemi lëvizti nga ai pozicion. U-kthye nga Astriti.

— Po mirë, po tani... ka ndonjë rrezik, a?...

— Zakonisht këto kalohen me qetësi, pushim...

— Pra, mund të humbasë edhe vitin, domethënë... — pëshpëriti Rustemi si me vete.

— Oh! — bëri Sheri me padurim. — Kush ia pati fajin?... Superstari i qytetit të Veriut... mis Alpinia! — përdori ai fjalorin e Fredi Sotës. Rustem Shima shtrëngoi gishtërinjtë e njërës dorë në pëllëmbën e dorës tjetër.

— Edhe në kemi faj, — foli ai butë, pa parë njeri në sy.

— Ç'hyjmë ne?... Kush ne?

— Ne, mësuesit, — tha qetësisht Rustemi. — Edhe ne kemi faj. — Ai heshti një hop. — Ne i marrim ata që të vegjël dhe bëhemi për ta cice-

ronët kryesorë, që u rrëfejmë botën, hapësirat, thellësitë e vetvetes. Nuk jemi të vetmit që e bëjmë këtë, po sidoqoftë, jemi kryesorët. Bile edhe në mos qoftë kështu, duhet të jemi kryesorët. Nxënësit kalojnë nëpër duart tona dhe shkojnë më tej, në punë të ndryshme, në Tiranë me studime apo kudo që të shkojnë... me një fjalë hyjnë në jetë të pavarur. Dhe këtu verifikohet ajo që kemi mundur të bëjmë ne me ta, sa janë në gjendje ata ta përballojnë jetën ashtu siç është, të bukur, mahnitëse, por edhe të vështirë e që kurrë nuk gëlltitet si një copë tortë. Puna jonë, e mësuesve është e tillë që ne nderohemi apo skuqemi nga turpi pas vitesh të tëra e jo në çdo fund tremujori apo viti kur ndërmarrjet bëjnë bilancet e punës së tyre. Ja, pse mua s'më vjen mirë që asaj i ka ndodhur kështu. Le ta lëmë mënjane atë... — atij iu mor pakëz goja, — atë çka ndodhi mes meje e saj. Pra, dhe mua si mësues më duket, se kam faj në mënyrën se si e konceptoi ajo jetën dhe pse u nis kështu dhe jo ndryshe në udhët e saj të jetës. — Ai heshti. Të gjithë heshtnin. Secili shikonte kush gotën, kush një pirun a diçka tjetër dhe herë pas here ngrinin kokat dhe shihnin me admirim shokun e tyre. Rustem Shima kishte dalë në një shteg krejt të papritur për bisedën. Dhe të gjithë ndienin një si lehtësim dhe u vinte mirë nga kjo. Sherin s'e mbante vendi kur mbaroi Rustemi. Ai u përfshi nga një si entuziazëm.

— Mor, po unë e kam thënë gjithmonë se...

— u zgjat ai rrëmbimthi nga gota. — E kam thënë se...

— Mirë, mirë... e dimë ç'do të thuash! — buzëqeshi Rustemi. I hodhi njërin krah rreth qafës dhe me gishtërinjtë e tjetrës i zuri gojën.

— M...m...m! — mërmëriste Sheri dhe mundohej t'i hiqte dorën. Myfiti u ra fort telave të kitarës dhe ajo mbushi dhomën.

— Pa mbushini, mbushini gotat! — tha Drini. Ai u ngriti dhe zuri për gryke shishen. Astriti preku dorën e Rustemit.

— Ke të drejtë, — tha ai një mendim që po e bluante në kokë. — Ti s'ke pse të vesh atje. — Rustemi s'foli, po në buzë iu var prapë ajo buzëqeshja e tij. Tryeza përsëri u gjallërua. Tashmë aty lulëzonte jo vetëm gëzimi i parë, për të cilin ishin ulur, por edhe një tjetër gëzim, më i madh, më njerëzor, të cilin ata vetë nuk e shpjegonin dot. Dhe ardhka një kohë që njeriu paska kaq nevojë ta ndiejë këtë lloj gëzimi.

5

Toka e kishte shkundur ngarkesën e saj të bardhë dimërore dhe njerëzit, gjithashtu, hoqën veshjet e tyre të rënda me të cilat i bënëin ballë dimrit. Dielli zuri të lëvizte nëpër qiell si i ngritur nga shtrati pas një lëngimi të gjatë. Tashmë po e merrte veten dhe po shëndoshej. Rus-

tem Shima ecte ngadalë në rrugën që vinte prej spitalit të qytetit. Dielli i binte përballë dhe ai rrudhte sytë. Pranvera kishte ardhur më në fund. Ishte maj, po maji në qytetin e Veriut kishte veçoritë e tij; ishte i freskët, transparent dhe nuk të bënte kurrë të zbërtheje qoftë dhe një kopsë të vetme. Po natyra bënte të sajën. Ngado të mbyste gjelbërimi dhe ngjyrat e luleve. Duke parë lulet e reja në pemë e shkurre, atij iu ngjall në zemër një drithërimë e padeshifrueshme. Ndiente diçka si trishtim, mërzi, lodhje, diçka si gëzim, kureshtje për ditët që vinin. Të gjitha këto kishin bazën e tyre jetësore. Sidoqoftë, ky për të s'kishte qenë një dimër i zakonshëm. Ngjarja me Emën K. i kishte bërë atij një përshtypje jo të vogël. Nuk i hiqej mendja për atë ç'kishte ndodhur me të tani së fundi. Pse të arrinte ajo deri aty?... S'mund të thoshe se ishte budallaqe. Atëherë pse? ... Mendjehetë?... Ishte një kohë mjaft e shkurtër për një metamorfozë të tillë. Po vallë a ishte kjo një metamorfozë?... Apo, i verbuar nga huret e saj femërore, ai nuk e kishte vënë re, ç'të meta fshihte ajo në vetvete? Dhe atij iu kujtuan fjalët e Nikollë Breshtës. Atë e kishte çuar deri këtu etja për afirmim. Dhe, doemos, mendjehetësia. Ishte dhe ambicia, një ambicie dhe dëshirë që errësonte gjithçka tjetër, për t'u dukur, besimi i tepruar në bukurinë që ia kish falur pa kursim natyra. E çmuar së tepërmi në qytetin e saj, ajo ndjeu të përfillej jo aq sa ç'donte në Tiranën e

madhe, ku kishte shumë vajza si ajo, të bukura e inteligjente. Rruga e afirmimit të saj ishte e gabuar. E megjithatë, Rustemi, veç ndjenjës së tij të vrrarë, e mundonte më shumë mendimi që u kishte shprehur shokëve se edhe ai kishte përgjegjësi si mësues për atë që kishte ndodhur me Emën.

Po vinte një makinë. Ishte Hilë Mazniku. Ai e njohu që larg trupin e tij të thatë, nxjerrë mbi timon. Hilë Mazniku zbriste nga bjeshkët ngarkuar me trupa. Mësuesi i tundi dorën. Makina e ngadalësoi shpejtësinë dhe, kur erdhi krah tij, ndali.

— E, mësues, a po vjen? — Hila u zgjat mbi motor për nga ana e tij. Makina dridhej me kolpo.

— Jo, kam qejf të eci në këmbë. Kohë e bukur, Hilë!

— E bukur, besa. Edhe unë kisha me pasë qejf me eci në këmbë në këtë farë motit. Po atje nat. s'asht tërheqë tamam dimni. — Ai tregoi me gisht përpjetë andej nga kishte zbritur.

— Djalim e ke mirë tani, o Hilë. E sheh që, po të mësonte...

— Falemnderit, o Rustë! Më ka tregue sa je përpjekë ti për të. — Rustemi buzëqeshi dhe ngri-ti dorën për përshëndetje. — Merre një këtë! — thirri Hila mbi zhurmën e motorit dhe hodhi nga xhami i hapur një karafil të kuq, të madh. Rustemi e kapi në ajër nga bishti i gjatë.

— Falemnderit, Hilë! — Ai pa dorën e shoferit që i tundej jashtë xhamit, atje tej, ku makina he-pohej nëpër gropat e rrugës. Rustem Shimës i

mbeti një kohë të gjatë buzëqeshja në buzë, ndër-
sa vërente dhe nuhaste atë lule të bukur erëmirë.
Fjalët për transferimin e tij kishin reshtur. «E
pra, unë e dëgjova tamam, — thoshte me inat
Drini kur vinte në dhomën e tyre. — Si ka mur-
dësi? Me siguri këtë dikush e ka prishur...»
«Rustem Shimës t'ia prishin?!... Bah!» — bënte
Myfiti. «Oh, mos e thuaj, ka që e duan aq fort,
saqë s'duan ta lënë të shkojë në Tiranë. Nën-
kryetari është mik i ngushtë me shokun Vexhi...»
«Po pse t'ia prishte Vexhiu? Ç'punë i bën Gjy-
katës së Rrethit transferimi i Rustemit në Ti-
ranë?» «Ah, gjykatës jo, po vetë familjes së sho-
kut Vexhi, po. Të gjithë e dinë se ç'kanë bërë
ata për ta afruar të bijën me Rustemin pas asaj
që ndodhi dhe, kur e panë që s'u doli gjë... e
ndërruan pllakën...» Po Rustemi nuk linte të
zgjateshin këto biseda mes shokësh. Në të vërtetë,
gjër atëherë nuk e kishte menduar tamam se
ç'do të thoshte largimi në Tiranë. Herë-herë bile
e trondiste mallëngjimi i papritur i sfikaktuar nga
ky mendim. Ishte mësuar këtu. I ishin mësuar
sytë me këtë pamje, me këtë vërshim qielli herë
të murrme e herë të kaltër në këtë hapësirë që
zvogëlonin malet. Me ndërrimin e stinëve, me
trajektorën e veçantë të diellit në raport me relie-
vin poshtë tij. Ishte mësuar me njerëzit e këtu-
shëm. Kishte shumë njerëz të mirë që i donte dhe
e donin, po kishte dhe të tjerë që s'i donte dhe,
sigurisht, nuk e donin.

Ai nuhati përsëri atë lule mali. A do të mund

ta kapërcente Ema K. gjithçka që i kishte ndodhur? Ia uronte me gjithë shpirt këtë. Po më shumë s'mund të bënte. Sigurisht, sigurisht. Dittë më parë në qytet kishte ardhur një regjisor nga Tirana, shok i Fredi Sotës. Ai donte të takonte Emën K. Ishte një djalë i gjatë, i pashëm. Ai e pa atë në kafe, ulur me Fredin, kur ktheu kokën nga ai, ngaqë Fredi i kishte thënë diçka. U panë në sy dhe ajo shprehje e qetë e Rustem Shimës e bëri tjetrin t'i ulte të tijtë mbi tryezë. Thoshin, gjithashtu, se Ema K. s'kishte dashur ta takonte dhe ai ishte larguar nga qyteti një pasdite i mërzhitur dhe me mllëf. Qyteti ishte i vogël dhe i merrte vesh shpejt të gjitha. Ai ende ziente nga ngjarja me Emën K. Ky ishte një qytet me mentalitet të theksuar provincial. Tani do të kishte nga ata që fajin, për ndodhi të tilla si kjo me Emën, do t'ia hidhnin qytetërimin, shkollës, kulturës. U janë hapur shumë sytë, do të thoshin. Po kjo ishte injorancë. Pse, mos qenka më mirë ta shohësh rrugën symbyllur sesa të hapur plotësisht? Sytë duhen hapur, po nuk mjaftojnë vetëm sytë, duhet edhe mendja e shëndoshë. Dhe Rustem Shima mendoi, duke parë pemët që kishte në krah, se mund të ndodhte që një vit të prisheshin ato, të prishej gruri e gjithë të mbjellat nga kushte të jashtëzakonshme atmosferike, po s'mund të lejohej jo për një vit, po për asnjë çast që të prishej ai produkt që përfaqësonte vijueshmërinë e jetës, pandërprerjen e saj, njerëzit e rinj.

Nuk e kishte takuar Emën K. Jo se nuk i kishte vajtur mendja. Të shkonte ashtu thjesht, sikur të mos kishte ndodhur asgjë dhe t'i thoshte: «Si je, Emë?» Ishte grindur gjatë me vetveten. Por jo. Nuk mund ta bënte edhe nuk duhej ta bënte. Përpiqej ta përlligjte, ta zvogëlonte gabimin e saj ndaj tij, mëndjelehtësinë, vanitetin, gjithshka që e kishte bërë atë t'i shkaktonte aq dhëmbje e shqetësim, më kot, fare kot, për një trill e duke mos ndier ç'ndiente ai për të. Në fund të fundit, thoshte ai, njeriu është i lirë kur nuk e kërkon me zor reciprocitetin e ndjenjave. Ah, jo. Kjo është e vërtetë, por s'do të thotë se nuk duhet respektuar kjo ndjenjë te kushdo. Ajo e kishte fyer. Dhe për një fyerje të tillë, zemra s'është një cop xham nga ku fshihet lehtë një papastërti që ka rënë sipër saj.

Mendja i shkoi në verën që kishte pënpara. Do të shkonte në shtëpi. Do të zhytej në atë botë librash që të harronte gjithsesi atë dimër të vështirë e të shqetësuar. Pastaj do të nisej bjeshkës. E kishte biseduar me dy kolegë të tij nga rrethi fqinjë. Do t'u binin më këmbë fshatrave e malësive. Kishte kohë që i punonte mendja për atë temë. Legjendat si pjellë e mendësisë kombëtare dhe e rrethanave historike... Fillesën e kësaj teme e kishte kumtuar shkurt në një session shkencor të vitit të kaluar. Ishte pritur mirë... Po... Dhe Ema K. ishte në radhën e tretë, djathtas... Dhe ty t'u mor goja dy herë kur ndeshë sytë e saj, i tha ai vetes. Jo. Nuk kishte pse

— Oo, mirë që u kujtove, — tha ky. — Gjithçka në rregull. Shumë mirë! Për të lindur është ende shpejt. Do të vish ta marrësh apo ta përcjell unë gjer aty?

— Sille ti, — tha Rustemi. — Dëgjova që Sheri ka ardhur me një ekip nga ministria. Është e vërtetë?

— Jo. Çnel... Ti e di Sherin. Më parë hap lajmin, pastaj vjen. Kuadër kryeqyteti tani!... Mirë. Yllkës do t'i bëjmë edhe një analizë dhe po e bie unë. Në shtëpinë e re, ë?

Rustem Shima preku tufën e të hollave në xhëp. Pa orën. Ja, Hilë Mazniku po vinte. Kishte ngarkuar në makinë krevatin dhe sobën e re që Rustemi kishte blerë të djeshmen.

— Fiks! — tha Hilë Mazniku dhe tregoi orën duke nxjerrë trupin nga makina. — Ky këtu është? — tregoi me dorë pallatin pranë.

— Jo, më tutje, — tha Rustemi. Ai hipi në makinë dhe toku dorën me shoferin. Motori ishte i ngrohtë dhe ai e mbajti një çast dorën mbi të. — Kur do të nisesh lart? — tha.

— Njitash. Sa t'i çojmë këto... Edhe dy vjet, sa të mbarojë ai voci im, pa kemi me e ba bashkë atë rrugë. — Hilë Mazniku u lëkund në ndenjësë dhe prishi buzët me mërzi.

— Pse?

— Po inxhinier pyjesh, bre mësues! Ku kanë për ta çue veçse në Sharra?

— Po pse, keq, a?... Qenke i pakënaqur, o Hilë. A nuk doje të bëhej inxhinier? Jo...

— E desha inxhinier, po me ndërtue, dre-
qin, — tha zëulët shoferi. — Me ndërtue pallate,
shpija e ku di unë...

— Oh, ty s'të gjendet karari, o Hilë Mazniku!
— tha Rustem Shima dhe tundi dorën.

— Vërtet, o mësues, hiç s'më gjendet. Si me
ia ba? — përplasi dorën mbi timon dhe qeshi
tjetri. I ra krahëve Rustemit dhe qeshën të dy.

Pas pak, Rustemi vështroi si nxitonte makina
e Hilë Maznikut në udhën që të nxirrte nga qyte-
ti. Hapi dritaren dhe mori frymë. Përtej ishte
lumi, që ngjante si një shirit argjendi nën atë
diell të mekur, që mund ta vështroje pa rru-
dhur sytë. «Shumë po shndrit një diell e pak
po nxeh!» iu kujtua atij vargu karakteristik i
këngëve të eposit. U këthye. Ja shtëpia e tij e re.
Në pllakat e dyshemesë kishte ende gjurmë lla-
çi të tharë. Në mes të dhomës, sofa dhe kre-
vati, që sapo i ngjitën me Hilë Maznikun. Tani
duheshin karriget, tryeza... Ai numëroi me vete
një sërë orendish që i duheshin shtëpisë dhe
preku përsëri në xhep togun e të hollave. Shtëpia
ishte në verid të bukur. Këtej zgjerohej tani qy-
teti. Yllkës i pëlqente shumë këtu. «Me se do ta
mbushim?» kafshoi ajo buzën ditë më parë, me
merak, duke parë muret e zbrazëta të shtëpisë
që ende mbanin erë gëlqere. «Me libra», tha Ru-
stem Shima dhe i erdhi mirë kur ajo e përkuli
kokën lehtë dhe e la t'i binte mbi supin e tij.
Ah, po s'duhën vetëm libra! — tha tani mësuesi.
Psherëtiu. Nxori letrën e Nikollës. U ul

në të vetmen karrige, pranë derës së ballkonit, xhamin e së cilës e kishte pastruar të djeshmen Yllka. Nikolla i shkruante gjatë. Shkruante rrallë, por, siç thoshte vetë, kur nis të të shkruaj, dua të t'i them të gjitha. Fletët e letrës bënë zhurmë në duant e tij. Dhe ai ndjeu mall për atë djalosh që tashmë i kishte hije pamja e burrit.

«Vetëm një gjë nuk kuptoj.. si mund të rrih kaq kohë pa ardhur në Tiranë;» shkruante Nikolla. «Apo e ke lënë me ardhë për të mbrojtur temën? Buja e saj ka filluar të ndihet. Në fakultet flitet shumë për të. Dhe namin më të madh ia ka hapur profesor Lumani. Ti e di ç'do të thotë të pëlqejë një gjë profesor Lumani. Është ai që ka qenë. Mbahet mirë. Me kapelën «republikë», syzet dhe atë çadrën që e mban me vete në vend të shkopit edhe në ditët kur s'ka shi. Me siguri kështu e kujton dhe ti. Po ti, Rustë, nuk e merr me mend sa e ka pëlqyer ai studimin tënd. «Ja, tha, kur ka njeriu mend dhe pasion, kudo të jetë, i thotë botës. «Prit, se jam dhe unë këtu!» Kështu i thotë. «Më kërkoi adresën tënde. Nuk e di, donte të të shkruante apo si ... E pyeta, po më dha një përgjigje evazive e s'kuptova gjë. Ti e di si është Lumani me atë hutimin e tij karakteristik e të bukur. I tregova për ekspeditën tonë dhe mënyrën se si punoje ti. U bë shumë kureshtar dhe u interesua për një tog gjërash që do të t'i them kur të takohemi. Sidoqoftë, me sa kuptoj unë, ty do të të thërresin

tani shpejt për ta mbrojtur temën. Do të jesh kështu i pari Kandidat i Shkencave i atij qyteti të vogël dhe ne, ish-nxënësit e tu, do të mburremi më shumë se ç'jemi mburrur me ty. Mora vesh për shtëpinë e re. Të uroj nga zemra! Po ti s'më thoshe gjë hiç në letër. Je i çuditshëm, Rustë!., Në Tiranë tani ka nisur të ndihet vapa ... Ai tregonte të rejtat e kryeqytetit dhe me se ishte marrë ato kohë. Për temën e diplomës thoshte se nuk e kishte zgjedhur ende, por do ta bisedonin edhe një herë bashkë. ... Tani diçka tjetër. Në çdo letër nuk ke harruar të më pyesësh për Emën K. E kam vrarë mendjen për këtë. Ca kohë s'më vinte mirë. Ta merrja për dobësi. E ka nga mirësjellja, thosha, apo... Çfarë njeriu je, or mik! S'di ç'të të them!... Në fillim unë s'e shihja dot me sy atë pas asaj që ndodhi. Sigurisht, gati tre vjet janë mjaft për të harruar shumë gjëra. Ti e di që ajo tani është bërë tjetër njeri. Nuk njihet. Është tërhequr në vete. Një vit e humbi, po tani më kanë thënë se shkon mirë. Nuk e di, por unë tani, edhe pse s'ia fal për gjithë jetën atë që bëri me ty, kam nisur ta shoh me tjetër sy. Ndoshta zbriti në tokë, tani, por, megjithatë, është vonë. E dëmtoi mjaft ai «fluturim». Ti e di si janë njerëzit. Lloj-lloj. S'i harrojnë fjalët që dalin një herë. Ose, më mirë, edhe kur i harrojnë, u mбетet shija e tyre e hidhur, një imazh i turbullt që ndodh të ndryshojë mjaft me atë ç'ka ndodhur në të vërtetë. Por kjo Ema K. vërtetë nuk është më ajo e para. Është i çuditshëm transformimi i saj.

Veçse, ke parë që ka nga ata që edhe këto sjellje tani ia marrin për shtirje «Oh, Ema K. ka nisur të lozë shënjtoren!» — thoshte një tiranas i kursit tim. Është një kopuk ai që... Më erdhi t'i këputja një hundëve dhe atëherë e kuptova se inati për këtë vajzë, që dikur na fyente të gjithë ne që i kujtonim «provincën», më kishte rënë. Sidoqoftë, ky është haraçi që vazhdon të paguajë ajo për mendjëlehtësinë e vet... Se jeta, Rustë, qenka si ai muri që, për të qëndruar, nuk mjafton t'i renditësh mirë vetëm tullat mbi njëra-tjetrën, por duhet të bësh kujdes atje ku lidhet tulla e fundit me bazamentin. Atje është e keqja. E pra, ma beso, por unë në fillim interesimin për të, edhe pas asaj që ndodhi, ta mora për dobësi. Si mund të bëjë burri kështu, u thosha. Ma beso! Pasha të drejtën, që kështu mendoja, sepse më dukej se ti do t'i përuleshe asaj edhe pasi të fyeu ty atje ku çdo fyerje është e pafalshme... Por nuk ishte ashtu. Ti e fale atë, por nuk iu përule. Dhe unë e di sa përpjekje bënë njerëzit e saj që ti përsëri të hyje në lidhje me «mis alpinen» e tyre. Ti je zemërgjerë, Rustë, kjo është e gjitha. Se njeriu, çdo gjë e fiton, bëhet i ditur e i mençur, por zemërgjerë është zor të bëhesh, po nuk qe i tillë...

Rustem Shima u ngrit dhe sytë iu tretën tej nga lumi. I dukej sikur ato fjalë që lexoi po ia thoshte vetë Nikolla, me zërin e tij, aty në dhomë. Dhe ndiente kumbimin e fjalëve të tij. Oh! Zemërgjerë, tha ai! E ç'zemërgjerësi ka këtu?!

Pse, u dashka t'i doja të keqen asaj vajze? Ajo nuk më bëri dëm mua, sesa vetes së saj. Dashuria nuk imponohet. Ndoshta më mirë që më ndodhi kështu që në fillim... Por ajo edhe këtu do ta ketë të vështirë, tha ai. Gjëra të tilla ky qytet i vogël nuk i fal kollaj. Bile rastis që i shumëfishon e i amplifikon ato. Duhet forcë e kurajë për ta rinisur jetën pas një dështimi. Qoftë dhe nga naiviteti.

Ai shqoi në kthesë syprinën ngjyrë qymështi të autoambulancës. «Yllka, tha. E solli Astriti.» Dhe vrapoi shkallëve duke palosur e futur në xhep letrën e ish-nxënësit dhe shokut të tij.

7

Telegrami ishte i shkurtër. *Ju pres të dielën. Stop. Të tre. Stop. Martohem. Stop. Myfiti.* Rustem Shima buzëqeshi.

— Firmën këtu, ju lutem! — tha postieri, një djalosh i gjatë e i hollë, me një hundë si koso, e cila ndikonte dhe në trashësinë e zërit të tij.

— Ou, paska dalë në pension Nika?! — e pa me vërejtje mësuesi dhe zgjati dorën për firmën.

— Si urdhëron! E nxorën, profesor. — Ai u përkul pakëz me një ton mirëbesimi. — Bile shumë ia zgjatën, profesor. Ishte pothuajse fare

analfabet. Në një sektor të rëndësishëm siç janë telekomunikacionet ... — Postieri i ri tundi kokën si t'i besonte tjetrit ndonjë sekret. Rustem Shima buzëqeshi. Si lëviz jeta, tha ai. Ja, pesë vjet më parë, në një prag vjeshte kështu si kjo, ai kishte marrë një letër që i kishte dhënë ca çaste lumturie të paprovuar kurrë. Ajo letër i shkaktoi më pas një dimër plot trazime, plot grindje me vetveten, medime të mëdyshta dhe një dhimbje të hidhur që s'dihej nga ku pulsonte brenda vetes së tij, dhimbje që ai e dinte me sa vështirësi e mposhti. Çudi! Vetëm tani po ia pohonte vetes këtë.

— Si thatë? — u kujtua ai për postierin që s'po largohej.

— Thashë, pse nuk e shkruani bashkë me adresën kur dërgoni letra, profesor, edhe titullin tuaj Kandidat i Shkencave? Kjo do ta nderonte postën tonë.

— A thua? — bëri Rustem Shima dhe buzëqeshi duke ulur çipin e buzës. E preku tjetrin në krah dhe u largua bashkë me merdimet e tij, që s'puqeshin fare me ato të postierit në ato çaste. Djaloshi e pa nga prapa me nderim e respekt dhe mbërtheu kapakun e çantës prej lëkure.

Nisi të frynte gryka veriore. Dhe kjo do të thoshte se ditët e ngrohta kishin mbaruar për atë vit. A thua vërtet do të iki këtë herë, pyeti veten Rustem Shima dhe kaloi librat në dorën tjetër. Ishte mësuar tashmë me këtë thashethemen e herëpashershme të transferimit të tij. Të

djeshmen kishte përcjellë në Has nënën, e cila e kishte kaluar aty një pjesë të verës. Ajo i kishte thurur përsëri trikon e zakonshme si për çdo dimër, e dhjeta triko leshi e bërë prej saj për të qëkurse kishte nisur punën këtu. Si lëviz jeta! — tha përsëri. Edhe njerëzit bashkë me të. Ndoshta nganjëherë jo në atë rrjedhë që duan. Ja, shihe këtë!... Ai vështroi tej Fredi Sotën që zbriti shkallët e turizmit. Ishte kërrusur. S'kujdesej më për veten. I martuar dhe me tre fëmijë tashmë, të vinte çudi të kujtoje si kishte qenë ai njeri në rininë e vet jo të largët. Tani nuk mbahej hiç. Bile rrinte më të shumtën pa rruar dhe kishte nisur të pinte më tepër se ç'duhej. Eh, bëri Rustem Shima. Iu kujtua Myfiti. Ja, tani duhej të shkonte atje. Ndryshe Myfiti s'ia falte. Buzëqeshi me vete. Myfiti ishte beqari i fundit. Do ta bisedonte me Astritin si do të bënin për të vajtur. Me siguri atje do të vente edhe Drini, dhe ai mund t'i ndihmonte me ndonjë makinë. Drini ishte bërë i madh tani. Ishte kryetar komiteti në rrethin fqinjë... Ndërsa po mendonte këto, ndjeu se dikush e vështronte nga ana tjetër e trotuarit. Ktheu kokën. Një çast mbeti. Ishte një çast i shkurtër.

— Emë! — tha ai dhe buzëqeshi. — Si je, Emë? — dhe bëri për nga ajo. Ema K. lëvizti dy çape. Dora e saj dogji në dorën e tij. Ishte e zbehtë dhe ashtu e hequr dukej më e gjatë nga ç'i ishte dukur më parë. Ajo nuk fliste. Vetëm një përpjekje jo e lehtë për të buzëqeshur.

— S'jemi parë kaq kohë, — tha ai. — Je mirë?... Unime për diplomën! Tani jemi kolegë. — Ai fliste i qetë dhe i shpenguar dhe, tek e shihte ashtu, vajza ndjeu një regëtimë të lehtë që iu zgjerua me gulç dhe i zuri grykën. Ajo vuri dorën përpara gojës e u kollit. Rustem Shima heshti.

— Rustem, — foli Ema K. me një zë që s'iu duk i saji. — Sa kohë duhet që një njeriu të mos i vijë turp nga një njeri tjetër të cilin e ka fyer? — Gishtërinjtë e duarve të saj u kapën me njëri-tjetrin në një ngërç të papritur si të kërkonin atje përgjigjen e asaj pyetjeje.

— Oh, ajo kohë ka shkuar, Ema, — tha Rustem Shima dhe sytë e tij gri bënë atë shprehjen e njohur që ajo e njihte aq mirë. — A ke kohë! — tha ai fare natyrshëm. — Pimë diçka këtu? — Dhe bëri me dorë nga lokali. Ema K. e shoqëroi si somnambul. Ata u ngjitën në lokalin veror të kafe turizmit. Të gjithë kthyen kokat drejt tyre. Rustem Shima i tërhoqi vajzës një karrige dhe u ul edhe vetë. Ajo s'fliste. Në fytyrë i lëvizte një e kuqe si një flakë që i digjej nën cipë. Ajo shihte përdhe, në anë të bordurës së lokalit, ku ca gjethe të thata rrapi, që era i kishte hedhur gjer aty, luhateshin me një zhurmë të lehtë. U dëgjua një krismë. Te pragu i derës, Lumja, kamerierja që tashmë s'ishte vajzë e re, u përkul me turp të mblidhte copërat e gotës së thyer. Rustemi qeshi. Mbështolli nofullën me pëllëmbën e njërës dorë që të mbante gazin.

— Me sa duket, ne të dy gjithmonë do të thyejmë gota te ky lokal, — tha ai. Ema K. bëri të buzëqeshte. Po kjo përpjekje ia shtoi edhe më trishtimin. I vuri duart mbi tryezë. Gishtërinjtë e saj përsëri kapërtheheshin me njëri-tjetrin. Pas pak ajo drejtoi trupin dhe u duk sikur në të u kthye një forcë e humbur përkohësisht. Ishte krenaria e femrës që s'e duron poshtërimin, krenari që, sido që të ndodhë, e ka të fshehur brenda qenies së saj.

— Ti shtiresh, Rustem, — tha ajo dhe e pa në sy. — Nuk ka sesi. Ti shtiresh. — Ai buzëqeshi dhe mblodhi buzët. — Ti më urren. — Sytë e tij dukeshin fare të zbutur. Zëri i vajzës kish-te një valëvitje nervozizmi që të bënte të mendojë se ja, ai do të ngrihej gjer në një klithmë. Rustemi uli çipin e buzës.

— Jo, — tha, — aspak. Ti gabohesh.

— Si gjithmonë. Unë jam ajo që gaboj.

— Nuk desha të thosha këtë. Por nuk kam pse të të urrej. Vetëm më vjen keq.

— Ah, keqardhje! — gati klithi ajo. Urrejtjen do ta preferoja më shumë.

— Nuk më kuptove... Po ç'ke kështu? — tha mësuesi qetë dhe ajo shprehja e tij ndikoi si një hipnozë në sjelljen e vajzës. Heshtën. Ai pa shkarazi tiparet e saj. Nuk deshi t'ia pranonte vetes që ajo s'ishte më e bukur si dikur. Është pjekuria e zakonshme që sjell moshën, tha. Kamerierja erdhi tek ata dhe po i shihte si me çudi.

— Lume, mos je gjë pa qejf? — tha Rustem Shima.

— Jo, çne! — u skuq gruaja. — Çka dëshironi?
— Ema K. kafshoi buzën e poshtme me sytë në kuadratet e mbulesës. Lumja u largua pasi mori porosinë.

— Dëgjova që je emëruar këtu, — tha Rustemi.

— Po, — tha vajza. — Pres të ikësh ti dhe të zë vendin tënd. — Ajo foli disi me mllëf. Dhe sytë nuk i hoqi nga sytë e saj. Mësuesi buzëqeshi.

— Pse, ku do të iki unë?

— Sigurisht, në Tiranë. Je bërë i shquar tani. Me siguri të ka informuar Nikolla. Atje të mbanin në gojë. Do të të ndihmojë edhe im atë, me sa duket, për këtë. Dikur të prishi punë, kurse tani shoku Vexhi është i interesuar që ti të ikësh, për t'i hapur vend së bijës. — Zëri i Emës u drodh. dhe mësuesi ndjeu atë inatin e saj të hershëm vajzëror.

— Qetësohu, Emë! — tha ai.

— Të qetësohem?!... Ja që s'jemi të gjithë si ti. Si mund të qetësohem unë?!... Ç'flas kështu?... Ka më të qetë se unë tani?... Jam më e qetë se një moçal. S'më lëviz asnjë dallgë në vet-vete. — Zëri i saj mori të ngrihej. Rustemi i preku dorën dhe ndjeu si u drodh dora e saj.

— Emë! — tha ai dhe s'foli dot më shumë. Po sytë e tij të qetë e bënë përsëri efektin.

— Do të nis punë pasnesër, — tha ajo shpejt e shpejt. — Në Kruçaj. — Dhe bëri me dorë nga mali. — Vërtet kujton se pres të zë vendin tënd?...

Kam sy e faqe unë për këtë? Shoku Vexhi-le të bëjë ç'të dojë. Unë pasnesër risem.

— Mirë, — tha ai dhe mblodhi duart me njëra-tjetrën. — Pije kafën! Mos i dramatizoj gjërat.

— O zot! — pëshpëriti Ema K. Dhe e pa në sy sikur të donte të zbulonte diçka prapartyre. — Po ti... Po ti më ke shkruar në letër pesë vjet të shkruar, një letër që unë s'e meritoja kurrë. — Ajo kafshoi me forcë buzën e poshtme, e cila u zbardh një çast, pastaj në të vërshoi përsëri gjaku.

— S'më vjen turp për të, — tha mësuesi. Ai u kollit. — Dëgjo, Emë! Jemi kolégë, por më lejo për herë të fundit të të flas si mësuesi yt. Në qoftë se provojmë një herë të fluturojmë dhe nuk ia dalim, kjo nuk m'ohor as mundësinë e fluturimit dhe as aftësitë tona për të fluturuar. — I gjithë trupi i saj u drodh. — Është absurde të mendosh se jeta jote s'ka asnjë perspektivë. Më ka folur Nikolla për ty dhe për shkollën. Ajo psherëtiu. Një çast sytë i mbetën në fletët e thara që fëshfërinë në anë të bordurës.

— Është i çuditshëm ai njeri, — tha me psherëtimë ajo. — Më ka indimuar mjaft vitin e fundit. Është i talentuar. Ë meritonte ta mbanin atje... — Ai e ndjeu që Ema K. ishte qetësuar disi. — Po edhe unë... edhe unë i di të gjitha për ty, — vazhdoi ajo. — Atë nuk e njoh... Është e bukur?... — Në sy të rrëzëllit një vështrim i çuditshëm, gati hakmarrës. Dhe zëri përsëri iu drodh. Rustem Shima uli buzën e poshtme.

— Yllka më do dhe e dua, — tha Buzëqeshi.

— Keni një vajzë, opo jo? — Ai tundi kokën.

— Si e quajnë?

— Arba.

— Emër i bukur. Ti ia zgjodhe?... — Gishtë-

rinjtë e saj lanë shënja tek shtrëngoheshin në shpinë të duarve. Ai e kuptoi që pyetjet e saj ishin thujtë të kota, ndoshta më tepër për të mbuluar një valë të re trazimi që po i ngjitej në gjoks. — Ke ndonjë fotografi të sajën?

— Të Yllkës?

— Jo. — Ajo u skuq. — Të vajzës. — Ai futi dorën në xhepin e brendshëm.

— Qenka e bukur! — tha Ema K.

— Të gjithë fëmijët në moshën e saj janë të bukur, — buzëqeshi ai.

— Të ngjan ty. — Vështroi atë e pastaj fotografinë.

— Oh!... Atëherë s'paska gjë në vijë, — tundi kokën buzagaz Rustem Shima, Ema K. psherëtiu. Ia ktheu fotografinë dhe piu kafën e ftohur. — Arbën isha nisur të merrja. E mbajmë në qerdhe, — tha ai.

— Atëhere çohemi. Ndoshta u vonove.

— Jo. Aspak. — Ai u çua. Njerëzit në lokal përsëri paktynen kokat. — Lume! — tha mësuesi dhe tregoi të hollat e lëna mbi tryezë. Ata zbritën në rrugë.

— Do fillosh pasnesër?

— Po. — Heshtën.

— Kuptoju nxënësit dhe jepu dhe atyre mundësinë të të kuptojnë ty, — tha ai. — Me siguri

do t'ia dalësh. Të kam pasur nxënësen më të mirë. — Ai i zgjati dorën. — Ah! — tha. — Po të duash, merre këtë. — Kërkoi në tufën e librave. — Është ditari im mësimor i asaj kohe kur ti ishe nxënëse. Këtu i shkruaja temat dhe komentet e orës. Ndoshta të hyn në punë. — Ajo e mori fletoren me duart e dridhura. Atë çast ai largohej, dhe ajo pas aq vitesh e ndjeu humbjen gjer thellë brenda eshtrave. Mjegulla e lotëve i zuri sytë. Por loti jo gjithmonë ka atë vlerë që duam t'i japim.

BISEDË ME KUKULLËN

Ti, Moza, e ke mirë, posi. I gjen të gjitha gati. Kur të jap unë për të ngrënë, ha. Kur të vë për të fjetur, fle. Asnjë fjalë nuk flet. As vjersha s'di të thuash. Hiç nuk e prish qejfin ti. Aty ku të lë unë kur shkoj për kopsht, aty të gjej. Asnjëri nuk nxehet me ty. Po mua e pe si më shau babi mbrëmë? Edhe mami më tha: «Je qullace, s'di të marrësh atë që të takon.» Babi u skuq nga inati dhe vente e vinte nëpër dhomë. Po ç'faj kisha unë, moj Moza, të thuaj ti, ç'faj kisha unë? Uu... më mirë të jesh kukull, kështu si ti, sesa fëmijë, kështu si unë. Mos m'i bëj sytë ashtu, dëgjove? Apo do të tallesh me mua?!... Na, kështu!... More vesh tani?... Moza, të dhe-mbi? Më fal! Fale Ilvën se të ka xhan. Hë, të keqen! Të vrava shumë? Ja, unë do të të

vesh si nuse tani dhe ti do të kënaqesh. Ja, ta shikosh! Po pse moj Moza, ç'faj kisha unë, ë?... Ti e pe që i mësova të dyja vjershat, dhe atë të fëmijëve dhe vjershën për Partinë... Një herë ma kontrolloi babi, një herë mami. Babi më vuri t'ia thosha dhe para se të flija. Edhe xhaxhi Fatosi, që na e mësoi, më tha: «Shumë mirë, ilva! Vetëm kokën ngrije pak lart kur të recitosh!» Po babin prapë nuk e zinte vendi. Më pyeti për të gjitha ç'kishim bërë. Si na morën nga kopshti, kë kishin zgjedhur tjetër, a na çuan atje ku do bëhej festa... «A ta caktuan te cili xhaxh do shkosh ti?» — më tha babi. «Jo, o babi, i thashë unë, vetëm na çuan atje te salla dhe na treguan se nga do të hyjmë... Pastaj na provuan t'i thoshim vjershat që mësuam.» «Po ti i the mirë apo t'u mbyll goja?» — tha babi. «I thashë o babi, xhaxhi Tosi më lavdëroi.» Babi u gëzua dhe më tha t'i thosha vjershat edhe një herë përpara tij. «Shiko, — tha babi, — ju, ilva, ju kanë zgjedhur që t'i jepni lule udhëheqjes së rrethit.» «Teta Lenës, babi?» «Ç'teta Lena, moj! Ç'thua kështu?» «Po ajo është udhëheqësja e shtëpisë së pionerit.» Babi vështroi mamin në sy. Atëherë mami tha: «Jo, moj ilva, të keqen, jo teta Lenës. Ç'punë ke, ti me teta Lenën? Ju do t'u jepni lule shokëve të udhëheqjes së rrethit tonë. Kupton apo jo? Ata do të rrinë atje te salla ku ju çuan ju.» «Ëhë, — bëra unë. — E di, mami, e di. Ashtu si në televizor.» «Po, tha babi, ke parë kur çojnë fëmijët lule me rastin e Një Majit

te shokët e udhëheqjes?» «E, po ne do të themi vjersha, babi,» — thashë unë. «Mirë, mirë. Ju do të thoni këto vjershat po do çoni edhe iulet. «Po lule nuk na dhanë, babi.» «Do t'jua japin. Para se të hyni në sallië do t'jua japin...» Pastaj babi u këthye nga mami dhe biseduan bashkë. «Kush është ky Fatosi, — tha ai. — E njeh ti këtë?» «Është një i ri, — tha mami. — Nuk e njoh!» «Po drejtori kush është?... mos është Thanasi? — tha babi. — Ta bisedojmë me Thanasin, atëherë.»

Ne përsëri na çuan për prova te salla. Unë u ngatërrova një çikë te vjersha e dytë dhe xhaxhi Tosi më përkëdheli faqen. Kurse Genta i tha shumë mirë të dyja vjershat e saj. Ajo kishte vënë një fiongo të bukur në flokë dhe shiste mend. Çfarë llastice është, moj Moza, ajo, ta dish ti! Kështu bën edhe në kopsht ajo... Po vjershat i tha shumë bukur, ama. Pastaj xhaxhi Tosi na tregoi ç'duhej të bënim. Ne kaluam me rradhë, siç na tha ai dhe ndenjëm pranë karrigeve ku do të rrinin shokët e udhëheqjes. «Ti, Ilva, do të rrih këtu, — tha ai. — E mban mend? Numëro katër karrige nga fundi! Beta! Ti këtu!... Entela, mos u largo!» Ai i thirri me radhë të gjithë fëmijët. Po Taqi Paço nuk e tha dot vjershën. Ai zuri të qante. Ta shikoje, ti Moza, si qante Taqi Paço! Mezi e pushuan. Xhaxhi Tosi e mbajti më vonë që t'ia mësonte. Kur erdha në shtëpi, babi e la gazetën. Ai sikur ishte i mër-zitur. Se unë e kuptoj babin, Moza, kur është

i mërzhitur. E kuptoj nga vetullat. Edhe nga buzët. Se i bën kështu. Ja, e shikon? «Po ti kaq budallaqe je, moj çupë?!»... Nga ke ngjarë kështu?» — tha ai dhe pa me inat nga mami. Po mami tundi dorën dhe iku më aneks. «Pse, o babi? — thashë unë. — Pse më thua budallaqe?» «Se i ngatërrove vjershat, ndaj të them!» «Nuk i ngatërrova o babi.» «Edhe gënjen, pale! Hë, moj... thuaj ti, i ngatërroi apo jo?» «E ngatërroi pak në fund, — tha mami. — Kur zgjata kokën unë te dera e ngatërroi.» «Po pak fare, moj mami! Edhe xhaxhi Tosi s'më tha gjë.» «Mirë, mirë, thuajti edhe një herë tani t'i dëgjoj unë!» I thashë të dyja vjershat. «Mos i vrenjt turinj të ashtu, — tha babi. — Pse, kështu do t'ia thash vjershat ti shokut Bashkim?!... Qesh një çikë! Dhe dëgjo, sot do flesh shpejt, ë?... Që nesër të jesh si artiste, të jesh. Ashtu! Hajde të të puthë një çikë babi ty! Artistja e babit!» Babit i ilku mërzhia fare. «Mos harrosh se ku duhet t'i çosh lulet, ë? Drejt e në mes të tavolinës së gjatë. Te shoku Bashkim.» «Po xhaxhi Tosi më tha të numëroj katër karrige nga fundi, o babi. Atje do t'i shpie lulet unë. «Si the, moj? — Babi u hodh përpjetë dhe e flaku gazetën. — Ç'katër nga fundi?!... Ti do t'ia çosh lulet shokut Bashkim. Dëgjon apo jo?» «Po, nuk di gjë, o babi! Xhaxhi Tosi, neve...» «E dëgjon, moj?» — iu kthye ai mami. — Po ti, bisedove apo jo?» — tha mami. «Si s'bisedova! I thashë Thanasit.» «E ç'të tha?» «Uu... të thoshte jo po të donte!... Ti

ë di që ka hallin e shtëpisë Thanasi.» Ai u kthye nga unë. «Dëgjo, xhan i babit!... Ai budallai, ai xhaxhi Tosi, le të thotë ç'të dojë! Ti...» «Xhaxhi Tosi nuk është budalla, o babi! Mos thuaj ashtu! Shumë i mirë është!» — thashë unë me zemërim. «Uu, pa shih, na u zemërua zonjusha!... Mirë, mirë, dëgjo këtu tani, Ilva! Dëgjon apo jo?... «Unë fshija sytë me grusht dhe babi mori frymë thellë. «Mirë, — tha ai pas pak, — nuk është i keq ai xhaxhi Tosi, xhaxhi derri, — tha ai ngadalë dhe e ktheu kokën nga mami. — Dëgjon tani, ti do shkosh drejt e në mes. Te shoku Bashkim, merr vesh apo jo? Ai është sekretari i parë i rrethit. More vesh?» «Po në mes do të shkoshë Genta, o babi! Atë caktoi xhaxhi Tosi.» «Xhaxhi derri thuaj! — thirri babi me inat. — Ç'është kjo Genta?» «Genta Myslimi, o babi.» «Çupa e Bakiut, — tha mami. — Uu! Na marrtë të keqen Bakiu me gjithë atë shtrembaniken e tij, atë që ka për grua! Pse, përpara familjes sonë do të dalë Bakiu?!... Ky është turp!» Mami përplasi pëllëmbët. Babi më shkundi mua nga dora. «Pra, u morëm vesh, xhan i babit? (Ti do të shkosh në mes. Te shoku Bashkim!» «Po mua, xhaxhi Tosi...» «Moj, po do të na lësh rehat me gjithë atë budalla që ju ngatërron ju atje?... Babi ka biseduar... Ashtu!... ka biseduar babi, merr vesh? Që ti t'ia shpiësh lulet shokut Bashkim... Uu! Çupa e Bakiut! Që Bakiu bën mëk-mëk në çdo diskutim kur e merr fjalën. Si të tha ty ai?... Katër karrige nga fundi? Dale... atje rri

ose Ademi ose shoku Risto. Jo, more! T'i çosh lule Ademit ti, apo atij, shokut Risto?!... Dhe çupa e Bakiut... Në asnjë mënyrë! Pa përsërite ç'të tha babi ty! Unë do të shkoj në mes të tavolinës së madhe, do t'ia jap lulet shokut Bashkim. Përsërite! «Unë do të shkoj në mes të tavolinës së madhe dhe do t'ia jap lulet shokut Bashkim,» — thashë dhe zëri m'u ngjir. «Bravo!» — tha babi. «Dhe hidhju në qafë shokut Bashkim, mos rri si guhake.» Dhe po të pyeti ai, thuaji, jam çupa e Kristos, shoku Bashkim, thuaji, e Kristo Sulkos... Se e njeh shoku Bashkim babin tënd. Posi!»

Në mëngjes, babi u kujdes vetë për veshjen time. Mami më hodhi nga ai deodoranti që i solli xhaxhi Beni. Ja, mbaji erë, Moza! E sheh?... Akoma mban erë të mirë ai. I thashë dhe një herë vjershat, se babi kishte frikë se mos i harroja. «Ika unë,» i tha ai mami. — Se mos bëhet vonë, çupa! Unë po shkoj të gjej atë Ganiun, se... atë të Televizionit të rrethit. T'i them Ganiut se mos nuk na e nxjerr çupën! Se... Edhe atij fotografit të komunales i kam thënë. T'i bëjmë Ilvës një fotografi të madhe që ta ketë. Me shokun Bashkim. Sa të rritet Ilva, shoku Bashkim s'është më këtu, jo... në Tiranë, lart fare, me siguri do shkojë shoku Bashkim. Është kuadër i zoti. Ika unë!» Babi më puthi e më porosi të përsëri. Mami më lidhi një fiongo të madhe dhe më përcolli gjer te pallati i pionierëve ku e kishim lënë për t'u mbledhur.

Kur shkuaam, salla ishte mbushur. Xhaxhi Tosi na kujtoi dhe një herë, radhën si duhej të hynim dhe kur duhej ta nisnim recitimin. Kur u futëm ne, të gjithë përplasën pëllëmbët. Taqi Paço ngeli në vend e nuk lëvizte. «Shko më përpara, Taqi!» i përshpërita unë dhe ai eci i hutuar. Pastaj thamë vjershat. Unë i thashë shumë mirë të dyja vjershat. Po për Gentën i përplasën më shumë duart. Pastaj xhaxhi Tosi na e bëri me shenjë. Shtrëngova lulet dhe u nisa me vrap te mesi i tavolinës. U përplasa me Gentën. «Ik, Ilva! — tha Genta. — Ti nuk je këtu!» «Ik ti, Genta! — thashë unë. — Unë do t'ia çoj lulet xhaxhi Bashkimit!» «Te xhaxhi Bashkimi jam caktuar unë!» «Po mua më tha babi që ka biseduar që...» Në sallë njerëzit zunë të qeshnin kokulur. Genta po më shtynte. Ai xhaxhi në mes, u zgjat. Duhej të ishte xhaxhi Bashkimi ai. Na mori të dyja. «Mos u zini! — tha. — Ja, ka këtu shumë që i meritojnë lulet tuaja.» Por ai vetë sepse u mërzit. U kthye nga shoku që kishte pranë dhe i tha: «Po i mësojmë jo mirë fëmijët!» Na përkëdheli flokët të dyjave dhe na la të iknim. Unë e vura re kokën e babit si zgjatej midis njerëzve. Nuk di pse u mërzita. Edhe Genta u mërzit. Ikëm të dyja kokulur. Po ç'faj kisha unë, moj Moza? Kurse babi më pa tërë inat kur u kthye në shtëpi. Edhe mami më tha: «Je qullace. S'di të marrësh atë që të takon!» «Po pse, moj mami, çfarë nuk mora unë që më takonte?... Unë vjershat i thashë, moj mami, dhe

lulet ia...» «Mirë, mirë, pusho tani, se s'di fare! Dhe në televizor kishe dalë e ngrysur sikur të kishte ngrënë derri bukën. E shëmtuar kishe dalë!» «E mirë, ashtu le të dal!» — thashë me inat dhe desh ia plasa të qarit. «Lëre, — tha babi. Lëre tani!... Po mirë, nuk i the xhaxhi Bashkim ti që je çupa e Kristo Sulkos, ë?» «Po ai nuk më pyeti, o babi!» «Hëm!» — babi mblodhi buzët i pakënaqur. «Po çfarë i tha shoku Bashkim kryetarit? Nuk i foli për ty?» «Kujt kryetari, o babi?» «Atij xhaxhit që kishte pranë.» «Nuk e di çfarë i tha,» — ula kokën unë. «Çudi, — tha babi, — çudi! Shoku Bashkim gëzohet shumë në këto raste, kurse sot... çudi!» «Hajde ti, — tha mami e nxehur, hajde ha bukë dhe bjer e fli! Ta kaloi dhe ajo shëmtaraqja e Bakiut, pale! Pika!» «S'është shëmtaraqe, mami. Ajo është e bukur! — thashë unë. — Të gjithë thonë që është e bukur.» «Oh, posi! E Bukura e Dheut! Ç'të të bëj ty, që je e humbur, unë, pa me këtë familje që ke ti ... të merr të keqen ajo Genta!»

Kur shkova të flija, qava. Nuk e dija pse qaja. Sa inat me këtë mamin dhe babin! Po ç'faj kisha unë, moj Moza?! Hë, thua j' ti, hë! Pooo!

ZHËNJIMI

Vjeshta i kishte ndezur flakë pyjet. Në çdo kthesë që merrte makina, shihje të shpaloseshin të tjera pamje. I gjeje të gjitha nuancat e ngjyrave, nga e verdha tek e kuuja. Ktheheshim nga një shërbim i gjatë, por kishim ende punë në ato anë. Udha na kishte lodhur. Dhe ja, tani, tek më buisi në shpirt një bollëk ndjenjash që ma shmangën përgjumjen dhe më ngjallën atë gëzimin e thjeshtë jetësor, shpesh të padukshëm e të pandjeshëm, por që është veti e domosdoshme e qenies njerëzore. E ndjeva që e gjithë kjo vinte nga ai peizazh vjeshtak që shpaloste rruga me kthesa gjer sipër, ku murrëtoheshim malet nëpër mjegull. Gjithmonë e kam dashur vjeshtën me shumë se çdo stinë. Më është dukur si një ripërtëritje që bën natyra, ringjallje që

e shfaq dobinë e saj në pranverë, pas letar-gjisë së gjatë dimërore. Ndaj nuk më ka trishtuar kurrë vdekja e gjetheve dhe zbehja e gjelbërimit, përderisa ato bëhen vetëm në emër të një ripërtëritjeje të përgjithshme. U afrova më pranë xhamit. Ishte pasdite e vrenjtur, por me dritë të bollshme, ku zverdhja e panjave dhe kuqëlimi i ahut e shfaqnin veten në ngjyrën e tyre natyrore, të patrazuara nga dielli ... Dhe m'u kujtuan befas vjershat e mia të para të kohës së shkollës, të harruara e të braktisura, ato vjersha që s'më bënë dot poet, por që prapë diçka të pazëvendësueshme i dhanë botës sime prej inxhinieri, që ndjek tutje-tëhu linjat e tensionit të lartë. Por këto çaste nuk e doja këtë trishtim sado të vogël. Sepse e njihja mirë atë. Ishte si një kokrrizë limontozi që, edhe pse e vogël, e lë shijen e vet në një gotë ujë. Tani doja të meditoja për këtë botë të madhe rreth meje, atë kombinim të përsosur ngjyrash e atë vitalitet që bëhej gati ta përgjumte përkohësisht dimri, i cili tashmë po i shfaqte kasnecët e tij horizonteve. Ajo inkandeshencë e pyjeve më flakëroi dhe mua diçka në thellësitë e mia. Atë çast, shoferi ynë, Rudi, një djalë i shkathët e që s'ia hante qerri shkopin, i thoshte Lirakut që të flinim në Lurzë, në hotelin e vogël malor ndër-tuar buzë rrugës.

— Është vend i bukur, — tha Rudi, — i qetë. Do rregullohemi mirë për sonte.

— Hëm, — bëri Liraku, — me çimka.

— Joo, — tundi kokën Rudi.

— Ee, se s'i di unë këto hotele. Janë për ibret. I zë halli ndonjë natë shoferët dhe flenë me gjithë këpucët. Ata çarçafë t'i nxjerrin ty pastaj.

— E ç'ke me shoferët? Fajin e kanë ata që s'i mbajnë mirë.

— Ua kanë varur shërbimeve, — shfryu Liraku.

Unë ia dua çiltërsinë dhe sinqeritetin Lirakut. Është pak kritizer, por ama i thotë gjërat açik dhe shpeshherë e keqkuptojnë.

— Nejtë, nejtë, — tha. — Po të dojë shoku Neritan, i cili do të denjojë të na përgjigjet sapo të mbarojë soditjen e thellë ku është zhytur, mund të rrimë dhe aty.

— Për mua, rrimë, — thashë. — Më pëlqen aty. S'kam qenë ndonjë natë. Se mos është më i mirë hoteli në qytet.

— E njeh ti atë hotelxhiun e Lurzës? — i tha Rudit Liraku. — Se, po s'pati ndonjë interes, ai s'na e var fare.

Liraku ishte vetëm pak më i madh se unë, po tregonte edhe më tepër. Ndoshta ngaqë qeshte pak, sepse, thonë që e qeshura është kozmetika natyrale e rinisë. Sidoqoftë unë e çmoja atë për ndershmërinë dhe aftësinë e tij profesionale.

— Pse je kaq nihilist? — thashë. — Pse, edhe këtu... edhe këtu u dashka miqësia e interesi, për të fjetur mirë në këtë hotel, ku rra-

llë natëron njeri?... S'duhen parë me këtë sy njerëzit.

— Oh... na habite! — bëri Liraku. — E vetmja gjë që më pëlqen në ato që the, qe fjala «natëron». — Jotja është apo e ke lexuar?

— E kam lexuar.

— Ehë.

— Po ti mos u tall.

— Nuk talem. Ti je naiv.

— Kurse ti s'ke besim te njerëzit.

— Ç'hyn besimi këtu?... Ka nga ata që edhe kur bëjnë thjesht detyrën, e konsiderojnë sikur të bëjnë nder.

— Ti e ekzagjeron.

— Kurse ti nuk do t'i shohësh fare.

— Shokë shefa! Vendosi si do bëjmë!.. Përpara jush hoteli i Lurzës, — tha teatralisht Rudi. Godina u duk në cep të kthesës. Çatia e pjerrët linte të dukej, vende-vende, llamarinina.

— Do rrimë?

— Po mirë, rrimë. — Rudi e nxori makinën nga rruga. Motori u shua me dy-tri kolpo, duke lënë pas një shurdhësi të beftë. Isha mpirë. Dola jashtë; mijëra gjilpëra më pickuan këmbën duke më bërë të shtembëroj fytyrën. Tejetej hapej qetësia. Vetëm ai ujë i ftohtë i bollshëm, që zbriste nga mali aty në krah, zhurmëronte butë.

— Shkoni freskoheni njëherë, sa të shoh unë si është gjendja këtu, — tha Rudi dhe përplasi derën. Liraku erdhi pas meje.

— Ama këtë ujë s'ke si e shan, ë? — i thashë unë me shpoti duke fërkuar duart.

— Unë nuk shaj ujërat, pyjet, vendet, zyrat, hotelet, restorantet e me radhë. Ti nuk më kupton. Shaj ata njerëz që s'e bëjnë mirë punën. — Ai i hodhi ujë fytyrës dhe në sy i vetëtiu kënaqësia. Pimë ujë.

— Mos pi shumë, — tha Liraku. — Të bën dëm.

— S'ngopem, — thashë dhe në mjekër më kulloi uji.

— Pi prapë më vonë! — Te hyrja doli Rudi. Rrinte me duart në bel. Një shytë me rimorkio, që kishte ndaluar aty, u nis atë çast duke lënë pas vetes një tym të zi të dendur.

— Në rregull! — tha Rudi. — Merrni çantat dhe ecni! Bisedova!

Kur po hynim ne, na doli përpara një burrë me një xhakëtë të bardhë pune.

— Urdhnoni! Urdhnoni! — tha ai. — Mirë se na keni ardhë! — Buzëqeshte me butësi, më cepat ë syve që i shkriheshin në ca rrudha të shumta të humbura gjer nën flokët e kuqërremtë. Kishte një hundë të gjerë e të sheshtë që kishte zënë vend në fytyrën e tij si një peshk i vogël. Kur mendova këtë, më erdhi të qeshja dhe kjo e shtoi edhe më dozën e buzëqeshjes së atij burri. Liraku shikonte përçark. Hoteli ishte i thjeshtë. Kishte katër dhoma në katin e dytë. Poshhtë ishte bufeja dhe restoranti. Ishin për-pjekur të përdornin drurin nëpër orendi dhe

mure, por e kishin bërë sa për të shkuar raddhën.

— Faleminderit!

— Uluhi e pushoni pak këtu, sa t'ju rregulloj dhomat. Mos u mërzitni. — Mua m'u duk sikur thotë: «Mos u mërzitni, ju lutem!» Liraku u kollit: Ai iu afrua pak.

— Mos ka çimka?

— Çfarë?! — Vuri dorën te veshi tjetri,

— Çimka ... tartabiqe. — Hotelxhiu bëri një fytyrë kaq të habitur, sikur Liraku ta kishte pyetur: «Mos ka gjë diversantë?»

— Ç'asht ajo fjalë?! ... Këtu të merr malli për një mizë shpije. — Unë qesha me zë. — S'keni më u ba pishman që erdhët. — Hotelxhiu tundi kokën me dinjitet. Ai u ngjiti sipër dhe në ndiem si kërciti dyshemeja e drunj-të mbi kokat tona.

Dhoma ishte e bukur, me gjysmën e tavanit të pjerrët, që binte gjer mbi dritaren me dopiokanate, nga ku dukej e gjithë lugina. Liraku vuri dorën në shtrat dhe e tundi. Shtrojat ishin të pastra. Ai tundi kokën si me vete. Me sa dukej, vetëm ne do të flinim aty atë natë. Rudi u mor një copë herë me makinën. Ne dolëm e hipëm në një pllajë mbi hotel, që na e tregoi Arifi, hotelxhiu. Ai erdhi me ne gjer aty. Thirri një djalë. I pëshpëriti diçka dhe ai solli pas pak një kavanoz me mjaltë e një qese me arra.

— Po këto ç'janë?...

— Janë prej shpije ... hajini pa merak.

— Pse ç'duheshin këto, bre Arif?!

— As që ban me u zanë në gojë. Ju shyqyr që na keni ardhë, se këtu te me rrallëkush ndalet. Veç ndonji shofer që e zen rruga. — Ai buzëqeshi dhe peshku i hundës së tij i hapi më shumë flegelat dhe u shtri në gjerësi. Djali ishte kokëqethur, me sandale llastiku dhe me shumë preka në fytyrë, thua se i kishin shkundur përpara hundës një furçë boje. I shikova dorën mbi kokë dhe flokët e tij më shpuan si gjemba.

— Hajini këto ngadalë, se jeni lodhë. Po të keni sy të fortë, mund të shifni dhe digën e hidrocentralit që po ngrihet. Ka kohë sa me ra m'bramja. Këtu asht bukur. Unë po shkoj me ju gatitë diçka me hangër. — Ai e uli zërin. — Ç'ka do të dëshironit? — Mua më erdhi e papritur kjo pyetje. U skuqta në fytyrë. Ky njeri po i kalonte parashikimet e mia.

— Keni mish? — tha Liraku. Arifi tundi kokën pa e lëvizur buzëqeshjen.

— Çfarë mishi?

— Mish viçit. Mos u bani merak! Çdo gja kemi. — Ai propozoi të na bënte biftek dhe ne, sigurisht, nuk e kundërshtuam. Kur po matejt të zbriste, Lirakut nuk iu durua.

— Ore Arif të gjithë klientët kështu i pyet ti për të ngrënë? — Ai e tha këtë gjysmë serioz e gjysmë me shaka.

— Jo, bre burrë, po s'janë të gjithë klientët

njëlloj... pastaj sot ju jeni të vetmit. Pse mos me ia ba qejfin tjetrit, ku i ke mundësitë? Hajd, mirë se të vini poshtë! — Tha kështu dhe zbriti. Liraku kishte mbetur. Unë e shikoja si me tallje.

Në mëngjes kishim qenë dyqind kilometra larg këtij vendi... Dhe ja tani ... Ç'njeri është ky Arifi? Me shtëpinë diku këtu pranë. Me këtë kontakt të përhershëm me njerëzit e rrugës. Me fëmijët që përpiqet t'i rritë kështu të urtë, të shtruar e bujarë si veter... Nuk flisnim. Ndiqja me sy përzierjen e ahut me pishën në atë zonë. Pisha rezistonte me këmbëngulje në ngjyrën e saj të gjelbër. Po kjo, megjithatë, s'ishte e gjelbra pranverore e saj. Faqja e malit po vrënjtej. Përrenjtë e shumtë, gati vertikale, që e çanin tejmbanë, tani fillonin të zgjoheshin. Lëviznin ende të qetë, sikur fshiheshin nëpër gurë e rrënjë pemësh, gjersa futeshin në tombinot e rrugës e binin poshtë në lumë. Prisinin vetëm një shi, që të hidheshin me vërtik, si të tërbuar.

— Unë nuk e shoh digën, — thashë.

— Ti je miop, — tha Liraku. — Vër syzet!... Ja, tek duket! Ndiq me sy luginën e lumit. Larg fare. Është pak mjegull. E shikon?

— Ah, po, — gënjeva unë, — tani e shoh. — M'u lotuan sytë nga përqendrimi. Liraku ndezi një duhan. Ajri i pastër e rrëmbeu tymin, e ngriti lart dhe e shpërndau me shpejtësi sikur

— Besa besë, asgja s'kam ba! — ma kthente ai me butësi.

Liraku pa orën.

— Çohemi! — tha. — Nesër do të nisemi herët. — Nxorëm të hollat të paguanim.

— Pijet i keni prej meje, — tha Arifi dhe lagu me gjuhë lapsin kopjativ.

— Jo, — tha Liraku. — Të gjitha. Bëj llogarinë! — Por Arifi buzëqeshte si gjithmonë. Ai na shoqëroi deri lart dhe nuk ikte derisa pa që ishim në rregull me gjithçka. Më merreshin pak mendtë. Po kur fikëm dritën, më shpërtheu një llafazanëri e paparë. Nuk e mbaj mend se përse e shaja Lirakun. I thosha se është kritizer, mizantrop, se duhet t'i duash njëherë njerëzit pastaj t'i çmosh.

— Hë, fol! Fol! Çfarë do të thuash? — i thërritja. Por ai nuk fliste. Kishte fjetur.

Në mëngjes po më tundte lehtë.

— Çohu, Neri! — tha. — Do ikim ... Mëgjithëse qenka e dhimbshme ta lësh këtë farë Arifi, po prapë duhet të ikim.

Arifi ishte poshtë në banak. Kur na pa, doli që aty.

— Si fjetët? A u gdhitë mirë?... E stakova frigoriferin e kuzhinës natën mos me ju prishë qetësinë. — Dukej po ashtu si të mbrëmshmen. Sikur s'kishte luajtur nga vendi. Pimë vetëm nga një kafe dhe s'hëngrëm mëngjes, me gjithë këmbënguljen e tij. Në rrugë nisën të dukeshin makinat. Hynin e dilnin njerëz. Arifi kishte punë.

Po prapë s'i ndante sytë nga ne. Rudi mori në banak një tog paketa të mbështjella me letër.

— Arif, — tha Liraku, — na i shkruaj ato faturat e fjetjes.

— Çfarë? — buzëqeshi Arifi.

— Ato vërtetimet e hotelit, të fjetjes. — Por Arifi mblodhi buzët dhe tundi dorën, atë dorë që mbante te doreza e ekspresit.

— Leni ato, bre burrë! Besa-besë që më mbetet hatri.

— Jo, — u hodha unë, — urdhëro të paguajmë. Ne me dietë jemi, me shërbim. Ç'kuptim ka kjo?!

— Mirë, si të dëshironi, — nuk e prishi qejfin ai dhe mori regjistrin e hotelit prapa tij. Ne nxorëm letërnjoftimet.

— Ja ku i keni të miat, — tha Rudi. — Po shoh një çikë makinën. — Dhe doli.

— Mos u mërzi, mos u mërzi, bre! Njitash, sa të mbaroj punë me këta shokët, — i thoshte Arifi me butësi dikujt që këmbëngulte. E hapi letërnjoftimin me buzëqeshje. Kaloi sytë nga aty në regjistrë. Pastaj prapë aty. Mbeti. Ngriti sytë. Diçka i lëvizti në atë buzëqeshjen karakteristike. Rudhat e vogla në periferi të syve iu thelluan. Ekspresi i kafes fishkëlleu.

— Çfarë, — thashë. — Ka ndonjë gjë që s'shkon?

— Po ju... nuk jeni ju...? — Arifit iu ngatërruan fjalët. Buza iu drodh lehtë dhe në të

kërcyen ca çërka pështyme. Ekspresi fishkëlleu përsëri. — Ju jeni ky?... — dhe tregoi me gisht emrin tim në letërnjoftim.

— Sigurisht, — thashë. — Ai jam. Pse?

— Jo, jo... hiç. — Ngriti sytë. Po ky ishte tjetër Arif. Buzëqeshja s'dukej gjëkund. Vështronte nëpër xhamin e jashtëm, andej nga makina jonë. Unë u pashë në sy me Lirakun, i cili po ndiqte me vëmendje veprimet e Arifit. S'po kuptoja asgjë.

— Po prit, të thashë! M'u hiq qafe që aty! — i thirri Arifi klientit që priste diçka te banaku duke mbuluar me britmën e tij zhurmën e ekspresit. Dukej më i kuq se ç'ishte. Sikur i kishte zbritur edhe në fytyrë e kuqja e flokëve. Shkroi shpejt e shpejt emrat. Na mbushi faturat. Nuk na shihte në sy.

— Ore Arif! — u afrua Liraku dhe vuri pëllëmbët mbi banak. — Dëgjo!

— Në rregull jeni. Merrini këto! Qe dhe kusuri!

— Jo, prit!...

— Më falni tash... Ju e shifni që kam punë... Hajde, ti tjetri. Çfarë deshe? — Unë s'ia hiqja sytë. Kisha hapur gojën dhe s'dija ç'të thosha. Liraku më hoqi nga krahu.

— Ikim, — tha. Për Arifin nuk ekzistonim më.

— Mirupafshim! — thashë unë. Por ai vetëm mërmëriti diçka dhe pa përsëri me inat

jashtë. Rudi e kishte ndezur makinën. Sa hipëm ne, u nis.

— Prit — thashë — çantat.

— I mora unë, — tha Rudi dhe shkeli gazin. Vështrova pas. Dhe m'u duk sikur ndjeva ata sytë e ftohtë të hotelxhiut në çastin kur ikëm.

— S'kuptoj asgjë, — thashë. — Mos e fyem me ndonjë gjë? — Liraku u ndeh e ndezi cigaren me të Rudit. Ai për diçka e pyeti.

— Si?!... — Liraku u përplas në ndenjësë dhe ia plasi të qeshurit. Më dhembti koka nga ajo e qeshur. Edhe Rudi qeshte me kokën për-kulur mbi timon.

— Ç'dreqin keni? — thashë me inat. — Ç'ka këtu për humor? — Po Liraku s'fliste. E mby-
tive qeshurë dhe duhani që ndezi. U kollita.

— Mbrëmë kemi fjetur me djalin e ministrit. — domethënë me ty, — nisi ai pënsëri të qeshte.

— Si?... Ç'domethënë kjo?

— Arifi e dinte se ti je djali i një ministri. Kurse sot bëri zbulimin e hidhur që ti je vetëm ky që je. Me letërnjoftim. Kështu u kish thënë ca klientëve. — Mua m'u drodh diçka në thellësi të vetes. U bë heshtje. Liraku s'qeshte më. Qe heshtja më e gjatë e asaj rruge.

DITË MARSË

Nëpër hapësirën që linde derë e hapur grua-ja pa të shoqin që rregullonte kravatën në pasqyrë. Lëvizjet e tij ishin të ngadalshme e të pavëmendshme. Kishte një jetë të tërë që i njihte ato lëvizje. Ajo mbylli sytë dhe iu bë sikur këtë çast e kishte parë qindra herë, mijëra herë. Ja, po ky Adnan kishte qenë, i hollë e thatim, me kravatën që s'e ndau kurrë e që i shtrëngonte qafën e dobët. Kurrë s'kishte qenë i shëndoshë ai njeri. Ndaj dhe pleqëria sikur s'i ra shumë në sy. Ah, jo. Ja, duart kanë zënë t'i dridhen, vështroi grua-ja me vëmendje. Dhe është kërrusur pak. Kurse flokët s'u mor vesh kur iu thinjën. [Kishte pasur ca flokë të rrallë e me ngjyrë të zbehtë dhe ato kishin qenë një nga minuset e tij kur

ajo, dyzet e ca vjet të shkuara, pranoi të bëhej grua e tij. Gjithë jetën ai mbajti kapelë «republikë», edhe atëherë kur ishte fare i ri dhe i thoshin «zoti mësues» dhe më pas, gjer sa doli në pension dhe i thanë «shoku mësues».

Burri hyri në kuzhinë. Këmisha e bardhë e tregonte më të hequr në fytyrë. Sytë e tij të butë e të hirtë, me kapakët e sipërm që prisnin gati pëngjysmë bebëzat, sikur qeshnin. «Në ka gjë që tamam s'ka ndryshuar në të edhe tani që u plak, është kjo shprehje e syve», mendoi e shoqja. Nëse sytë janë dritaret nga shihet shpirti njerëzor, këto dritare të ky burrë kishin qëlluar të mëdha e të gjera e që s'fshihnin asgjë ç'kishte brenda tij. Burri sikur i mbylli edhe më sytë nga drita që hynte në kuzhinë prej dritares.

— Mos më ka mbetur gjë kjo orë muaj? — tha ai dhe e afroi te veshi. E shoqja la mullirin e kafes dhe mblodhi buzët si me të qeshur e si me qortim. Ai gjithmonë ngrihej shpejt dhe kjo ishte pyetja e zakonshme që bënte kur hynte në kuzhinë.

— Po ata ç'bëjnë? Flenë akoma?... Uu! Janë dhe mësues, palë! Shko e thuaju, shko! — Po gruaja e kishte mendjen te syprina e kafes në xhezven e vënë mbi plitkë. Burri prapë këmbënguli me atë mënyrën e tij të butë që ishte vesh-tirë ta kundërshtojë.

— Aman, o Adnan, po s'ka vajtur ora shtatë. E diel është.

— E, po është shtatë marsi, moj! ... Ç'e do, s'mbajti moti. Ì doli llafi atij të Televizionit. — Ai mënjanoi perden dhe vështroi jashtë. Ishte vërenjtur. Gruaja hoqi me të shpejtë xhezven nga plitka dhe shkuma e saj u ul e u shua.

— Po ti ç'ke që s'të ka zënë gjumi? ... Ata kanë nxënë. Me siguri do t'u vijnë ... Po ti? — Gruaja hodhi kafën në filxhanë dhe atë me ajkë e shtyu nga ai.

— Uu! Edhe këtë fjalë ma the, moj Netë? — tundi kokën ai. Në dritare u ndien pikat e shiut. — Pse, dashke të më heqësh edhe festën mua?! — U ndie rrufitja e kafes.

— Festën nuk ta heq, por ... tani s'të vjen më njeri ty... U bënë kaq vjet ... Gjithkush ka punë e telashe.

— Kështu the dhe vjet, por më erdhën.

— Dy veta erdhën.

— Tre.

— Pse dhe Shabanin e zë ti? Shabani është i shtëpisë. — Qeshën të dy duke rrufitur kafet. — Apo s'qenka dhe shi sot.

Matanë u ndie zhurmë. U përplas dera. Goni i vogël hyri në kuzhinë me vrap. Ai fërkoj sytë me grushtet e mbledhura. Vajti tek Adrani dhe iu hodh në prehër.

— Gjyshi! Gëzuar festën! — thirri ai.

— Të keqen gjyshi! Pa hajde, hajde! — Burri i përkëdheli flokët e shkurtër dhe e puthi ngadalë në të dy sytë. — Po mamën e babin i urove ti?

— Ehtë, — bëri djali dhe iu hap goja përgjumësh.

— Pu, pu!... I prishët gjumin djalit! — Gruaja u ngrit dhe shkoi te soba. Pas pak erdhi Ylli me Linën. Edhe ata e përqafuan burrin.

— Gëzuar edhe ju! Gëzuar! — tha Adnani. Ylli qeshte dhe bënte shaka me të atin.

— Endeze me vrap ti?!... Po prit, o bir, të hash një kafshatë. Apo do kafe? — Neta tundi dorën të largonte tymin e duhanit.

— A, sot e dua edhe unë një kafe.

— E do nga unë apo nga jot shoqe? — buzëqeshi e ëma.

— Aa! Tani më vure në siklet, mama! — hapi duart Ylli.

— Bëja ti, mama. Unë po përgatit mëngjesin. Lina lëvizi nëpër aneks. Gruaja vëshroi nusen. Asaj i kishte rënë një nur i bukur.

Shiu jashtë binte shtruar. Megjithatë, aty nga ora dhjetë ja behën vizitorët e parë. Ata ishin nxënësit e Yllit. Ky jepte mësim në një shkollë ushtarake dhe Adnani bënte shaka me të që kishte, veç Shtatë Marsit, edhe festën e ushtrisë, Dhjetë Korrikun. Nxënësit ishin me uniforma të rregullta. Ata lanë pelerinat dhe korridorin u njom.

— Shko dhe ti! — i tha e shoqja Adnanit.

— U, posi, posi, — bëri ai dhe u ngrit nga divani e i uli pak zërin radios. Nga dhoma u ndien të qeshura.

— Hë, është nga pak i rreptë ky im bir, apo

jo? — thoshte Adnani dhe u rrihte supet djemve që kishte pranë. Lina vente e vinte me tabaka në duar. Erdhi një grup oficerësh të rinj. Edhe ata kishin qenë nxënës të Yllit. Ata ishin të shkathët e plot humor dhe shtëpia kumboi nga gazi i tyre.

— Profesor Ylli, është hera e fundit që ju vijmë kështu së bashku. Mot prit vetëm ndonjë kartolinë. Në qershor marrim emërimet dhe kushedi ku jemi.

— Ti me siguri je në Vermosh, — u hodh një djalosh me sy bojëqielli.

— E po, ty të kemi pasur si të kuadrit ne. — Kështu qeshën gjersa ikën. Erdhën më pas ca ish-nxënës të Linës, që sivjet ishin në klasa më të larta. Nuses iu mbushën duart me lule. Neta solli edhe një tjetër vazo qelqi për t'i vendosur ato.

Në drekë Ylli hapi dy shishe verë që i kishte ruajtur për këtë rast. Erdhi edhe vëllai i Adnanit, Iljazi, më i ri se ai e që ende s'kishte dalë në pension. Ishte mjek. Nuk ngjante me të vëllanë. Qe më i shkurtër e kishte vënë bark. Gruaja vështronte herë-herë të shoqin. Si s'i erdhi njeri vërtet! Pika mua që i thashë ashtu! — tha ajo. Ndoshta është dhe shiu... Të preket ai nga kjo?... Se ai s'e bën veten kurrë... Ndoqi lëvizjet e tij tek hante. Ai ishte i qetë. I qetë dhe i gëzuar. Verë piu pak, sa për të thënë. I vëllai seç i jepte ca këshilla.

— E, e... mos m'i thuaj mua, po thuaja ve-

tes ti, — i tundi kokën atij Adnanit. Gruaja u përtyp ngadalë dhe, me sytë tek i shoqi, u përpoq të kujtonte diçka nga jeta e tij si mësues, nga jeta e tyre e përbashkët. Por jo. Asgjë s'i vihej në fokus. Si në një film që i shfaqej me shpejtësi përpara syve e që asnjë kuadër s'i qëndronte që ta shihte me nge. Ajo vetë kishte bërë një punë të rëndomtë zyre, por ajo jetë e kaluar me Adnanin sikur i kishte dhënë dhe asaj përgjegjësinë e mësuesit, të paktën në sjelljet me të e fëmijët. Nga kujtimet e saj si nxënëse ajo kurrë nuk kishte pasur një këndvështrim të tillë, ashtu si pas njohjes e jetesës së saj me Adnanin, ndaj profesionit të mësuesit. Ky tjetërsim kishte qenë i fuqishëm e i dukshëm, aq sa në këtë moshë që ishte, kur njihej me dikë, ndodhte që ta pyesnin: «Mos keni qenë mësuese ju?»

Në tryezë ishin të gjithë. Ylli u ngrit dhe shtypi butonin e televizorit.

— Kemi ndeshje sot, — tha ai. Në ekran figura mori ndriçim. Lojtarët ndiqnin topin nëpër shi. Në shkallët e stadiumit nxinin çadrat.

— Pa shih, — tha Ylli, — e paska bërë të parin «Partizani». Ç'kohë qëlloi! — Adnani vërshetroi televizorin, pastaj jashtë dritares, në atë hapësirë që linin perdet.

— Vërtet, ç'kohë bëri kështu! — tha ai si i përhumbur dhe u ngrit prej tryezës.

— Po ha, baba... pse, kaq e pate ti?

— A... hëngra boll. Pse, mos nuk do ha prapë

tiesër? — Buzëqeshi. Në sytë e tij të hirtë, që herë-herë fshiheshin pas kapakëve të flashkët e të rrudhosur, Neta shqoi një nuancë që e njohi të mirë, një trishtim të hollë, që ai e maskonte gjithmonë me një buzëqeshje. Ndoshta jo trishtim. Melankoli. Të ishte ngaqë nuk i erdhi ndonjë nxënës? Jo. Ai burrë ishte aq i gjerë, sa të mos trishtohej për aq. Fundja në një ditë si kjo e me një jetë si të tijën, edhe pak trishtim do të kishte vendin e vet. Ishin kaq kujtime, ndjenja të jetuara... Neta psherëtiu dhe u fut në aneks. Ai s'psherëtin kurrë, mendoi ajo. Gjithmonë kam psherëtirë unë për të. I vuri duart nën çezmë dhe e la ujin të rridhte mbi to pa e parë.

— Mama, e mbledh unë tryezën, — tha Lina.

— Jo, jo... sot rri ti, se ke festë, — buzëqeshi gruaja.

— Festë ke dhe ti, mama. Me tre mësues në shtëpi, sigurisht që festa është dhe jotja. — Ylli e la grindjen që bënte me mjekun për punën e sportit dhe i shtrëngoi supet së ëmës.

Pasdite erdhën edhe më shumë njerëz. Duke i parë ata, Neta e kuptoi se edhe djali i saj, bashkë me të shoqen, nuk ishin tashmë mësues fare të rinj. Kishin krijuar edhe ata brezat e nxënësve të tyre. Dhe, duke menduar kështu, ajo kujtoi se sa i emocionuar ishin Adnani, madje më shumë se vetë Ylli, atë ditë kur ky do të hynte në orën e parë të mësimit. Ajo e mbante mend të birin si një çunak të druajtur

dhe fakti që nisi punën menjëherë me nxënës të së mesmes e bënte dikur të besonte se ai s'do të murdej kurrë të krijonte atë distancën e nevojshme me ta. Buzëqeshi. Ja, këtu përpara kësaj pasqyre i mësonte Adnani të birit të lidhte kravatën. Atë ditë ai e kishte përcjellë atë gjer pranë shkollës. Sa më i natyrshëm, thoshtë ai. Gjëja që nxënësi kupton më shpejt dhe nuk e honeps kurrë, është artificialiteti, sjellja false.

Erdhi e gjithë klasa e Linës. Ishin të vegjël dhe Netës i theri në zemër që ishin lagur ashtu nga shiu që vazhdonte të binte. Ata ishin shumë dhe rrinin nga dy në çdo karrige. E kaluan druajtjen e parë dhe filluan të gumëzhnin si koshere. Ajo kërkoi me sy të shoqin. S'ishtë në dhomë. Lina qeshte në mes të fëmijëve. Ajo po i qeraste. Ku shkoi ai, mendoi Neta. U ngrit. Lëvizi nëpër shtëpi. Mos kishte vajtur të shtrihet? Mos e lodhi dita e sotme? M'u thaftë gjuha, tha ajo përsëri. M'u thaftë gjuha që i thashë atë fjalë!

Adnani ishte në aneks. Kishte marrë dy nga nxënësit e Linës dhe po i thante pranë sobës. Ai nuk e vuiri re të shoqen.

— Ashtu; he!... Pë kthehu tani të thajmë këtë supin tjetër... Ashtu! — thoshte ai si me vete. Rrobat e fëmijëve avullonin. Neta buzëqeshi tek e shikonte atë të përkulur mbi fëmijët e vegjël e me atë kujdesin e tij karakteristik. Vështroi orën në mur. Pasditja po thyhej. Si nuk i erdhi atij asnjë ish-nxënës, mendoi ajo me shqetësim.

Të mërzhitet vallë ai nga kjo? Iu bënë më shumë se dhjetë vjet që ka dalë në pension. Një vit kështu do të ndodhte. Gruaja ktheu kokën. Ylli i vuri dorën mbi sup. Lina pranë tij shihte me mallëngjim vjehrrin. Po burri nuk i kishte vënë re. Ai i rrotullonte fëmijët te soba që t'i thante nga të gjitha anët. Dhe e bënte këtë punë i përpirë krejt prej saj. Të tre ata e vështronin pa folur. Befas, si të bënte shenjë dikush, sytë e të treve ndritën nga lotët. Lina ktheu shpinën dhe thau me shami sytë.

— Baba, — tha Ylli dhe bëri dy hapa e e zuri të atin nga krahu. — Ç'bën këtu ti?... Po hajde, hajde se e bëjmë ne atë punë.

— Ah... ja... ishin lagur shumë këta të dy. Janë më çamarrokë, me sa duket... Hë, jeni apo jo? — Ai vuri duart mbi kokat e ulura të fëmijëve që buzëqeshnin si me turp. I shtyu lehtë dhe ata vrapuan në dhomë, te shokët e tyre. Adnani drejtoi trupin si i lodhur. Një çast u bë heshtje.

— Baba, mos u mërzhite që s'të erdhi ndonjë nga ish nxënësit e tu? — tha me ngurrim se mos nuk po bënte mirë që po e pyeste kështu.

— Edhe këta nxënësit e mi janë, — tha ai dhe tregoi nga dhoma. Sytë e butë i qeshën. — Apo jo, moj Linë?

— Të tutë janë, baba... ashtu siç jemi dhe ne... — Dhe nusja u afrua dhe e përqafoi rrëmbimthi. Neta kafshoi buzën e poshtme.

— U, u... ç'është kështu?... Po ikni mata-

në, se i lamë fëmijët vetëm. Hajdeni! — Adnani hapi krahët dhe i vuri ata përpara. Duart e tij dridheshin pakëz. Neta u pa në sy me të dhe ndjeu se e kishte dashur shumë e shumë këtë burrë që ishte bërë strumbullari i jetës së saj. Dhe iu duk sikur edhe ajo vetë kishte qenë nxënësja e tij.

FTESË PËR NJË DASMË

Mbajta një çast këmbët. Gjithmonë kam pëlqyer të shoh daljet e nuseve nëpër dasma. Kanë diçka të bukur dhe më janë dukur kurdoherë si shi me diell. Është ai momenti kur rigat e shiut, tashmë të pafuqishme, ndritin si shufra metalike në diellin që sapo ka dalë. Edhe në dasma kështu përzihet gëzimi i madh me një trishtim, sidoqoftë jo dhe aq të madh, të ikjes së vajzës nga shtëpia. Nusja po dilte dhe unë buzëqesha me vete. Banorët e pallatit zgjateshin në dritare dhe ballkone. Fëmijët gëmëzhnin rreth e qark. Isha i lirë. Të gjitha ç'kisha në plan i kisha bërë. Të nesërmen do të mbaroja dhe ca porosi të gruas dhe do të nisesha me trenin e drekës. Ndeza një cigare dhe vështrova andej. Nusja ishte e bukur. E bu-

kur jo si nusë, se ato të gjitha të bukura duken. Por ajo ishte e bukur me të vërtetë. Bile gjithë ajo butafori që përdoret në këto raste sikur ia zbehte atë që natyra ia kishte dhënë bujarisht.

— Ai është i ati? ... Ku punon ai? Qenka goxha burrë! — thoshte dikush.

— Ky është Mestari Sotiri, — otha një tjetër. — Ka qenë kryetar komiteti. S'ka shumë që ka ardhur në Tiranë. Të afërmit që përcillnin nusën, ia morën këngës. Fytërat e tyre ndritnin nga djersa. Ca gra të shëndosha, me fustanet e lagura nën sqetulla në formë gjysmëhënë, hodhën oriz e karamelë mbi turmën që iu afrua nuses dhe taksisë. Kalamajtë brohoritën dhe orkesttra e shtoi volumin. I ati i nuses buzëqeshte i përmbajtur, kurse e ëma, të paktën kështu me dukej mua, lëvizte sa andej-këndej. Diçka i thoshte shoferit të taksisë, vinte prapë te nusja, i pëshpëriste ca fjalë në vesh, i mori diçka nga xhepi të shoqit, dëgjonte njërin, i përgjigjej një tjetri. Dhe i bënte të gjitha këto si një automat i kurdisur, më ca buzë të holla ngjyer me një të kuq të ndezur, në të cilat herë shfaqej buzëqeshja e herë një vëmendje e ndërrë ndaj ceremonisë. Dhëndri ishte një burrë trupmadh, me një dukje të vetëkënaquri. Xhaketën e mbante të shkopsitur dhe kravata i harkohej mbi barkun ku këmisha e bardhë dëborë nuk i bënte asnjë prurdhë. Shoferi hapi derën e makinës. Nusja filloi të ndahej me njerëzit. E ëma ruante me kujdes se mos i prishnin tualetin duke e pu-

thur e përçafuar. Ndërkaq, dhëndëri shikonte rreth e rrotull. Balli i tij i zmadhuar nga rënia e flokëve shkëlqente. Orkestra heshti. Dhëndri e morri nusen nga supi dhe tha me një zë të lartë:

— Shoku Mestan dhe ju, mama, — dhe vështrori nga e vjehrra, — nuk e humbët vajzën, po keni fituar edhe një djalë!

— Bravooo! — thirri dikush. Orkestra buçiti. Dhëndri u përçafua me vjehrrin e vjehrrën. Mua sepse nuk më pëlqyen fjalët e atij burri që martohej. Jo se tha ndonjë gjë që s'shkonte. Ndoshta ngaqë më kujtohej vetja ime në ato çaste, ashtu i djersitur, i hutuar, i sikletosur siç kam qenë e që më kujtonin të tjerët se ç'duhej të bëja. E kur unë po mendoja këto, ndërkaq që nuses po i mblidhnin me kujdes palat e varura të fustanit të gjatë nusëror për të hyrë në makinë, ndodhi diçka që e bëri këtë ceremoni të dilte nga e rëndomta e të tilla rasteve. Që nga hoteli përballë pallatit, hoteli ku zakonisht flija unë kur vija në Tiranë dhe ku kisha zënë vend edhe ato net, u hodh një turrë e madhe letrash të bardha që mbushën vendin. Ato u endën, nëpër atë ajër të rënduar e të nxehtë të asaj pasdite dhe ranë në obrin e pallatit, në rrugë, mbi syprinën bojëbi-zele të taksisë. Një çast kjo u duk si pjesë përbërëse e përcjelljes së nuses, diçka e veçantë, që mund t'i kishte shkuar ndër mend dikujt. Po shpejt u kuptua që s'ishte kjo. Fëmijët rend-

nin dhe i mblidhnin duke thirrur e qeshur. Befas u dëgjuan pëshpërime:

— Si, si?!... — thoshin njerëzit nga dritarja në dritare dhe nga ballkoni në ballkon duke vënë pëllëmën e hapur pas veshit apo ndanë gojës.

— Ua!... Ç'ishte kjo hata kështu! — nduku faqen një nga të shëndoshat e familjes, u struk shpejt dhe uli kokën nga hakërrimi që i bëri e ëma e nuses.

— S'është ky dhëndri, — tha dikush. — Këtu shkruhet ndryshe. — U bë zhurmë. Nuk po merrja vesh ç'po ndodhte. U përkula dhe ngrita një nga letrat e bardha. Ishin ftesa. Ftesa martesë. Të bukura e të palosura, me ornamente ngjyrë ari anëve:

FTESE MARTESE

Mynevere e Mestan Sotiri, kanë kënaqësinë e madhe t'i nderoni në ceremoninë e dasmës së vajzës së tyre, Harjeta, me shokun Luan Kraja, ditën e diel, datë 23 gusht 1985, kënaqësi që do t'ju shpërblejnë në gëzimet tuaja...

Më poshtë vinte adresa e shtëpisë dhe e lokalit të qytetit. E vështrova dhe një herë i habitur. Ndërkaq, dy burra me fytyra të inatosura vështruan në drejtim të dritareve të hotelit, kapërcyen rrugën dhe bënë për aty. E ëma e nuses i bëri shenjë shoferit, i pëshpëriti diçka

dhëndërit dhe e shtyu makinën me dorë sikur do ta niste ajo.

— Po ti, moj? — fishkëlleu ajo nëpër dhëmbë dhe i rrëmbeu nuses nga dora një nga ftesat. E grisi dhe e hodhi mënjanë. Nusja u turbullua.

— Nisuni! Nisuni! — tha dikush. Dhëndri u vrejt në fytyrë. Ai rëndoi në ndenjësë dhe makina u hepua në krahun e tij.

— Bjeruni, more ju! Ndaj ju paguajmë! — u thirri orkestrantëve një zë hysterik. Ata lëvizën sikur të ishin kujtuar befás. Makina u nis. Unë mbaja ende ftesën në dorë. Vërtet atë ditë ishim 21 gusht, po një vit më pas, jo 1985, po 1986. Po ky emër,... Luan Kraja... Ku e kam...? Ah, thashë, ky është ai që fjeti mbrëmë me mua. Dhe më ra cigarja nga dora. Ngrita kokën dhe pashë fasadën e hotelit. Po, janë hedhur nga dritarja e dhomës sime, thashë. Tamam. Orkestra buçiste. Fizarmonicisti me kitaristin shihnin njëri-tjetrin në sy dhe s'dinin në duhej të pushonin ose jo. Njerëzit e kishin shtuar zhurmën. Ca qeshnin me zë të lartë dhe zunë fytyrat me duar. E ëma e nuses, me të kuqin e buzëve që i dukej si një e çarë plage në fytyrën e vrenjtur, u dha një grusht karamеле fëmijëve të pallatit dhe ata zunë të mblidhnin ftesat që kishin zbardhur vendin.

— Teta Mynevere,... na edhe këto!

— Edhe këto, teta Mynevere,... edhe këto!

— thërrisnin fëmijët dhe ia mbushën duart me ftesa.

— Shpejt, shpejt! — thërriste gruaja me alarm.
— Mblidhini të gjitha!

Unë futja ftesën në xhеп dhe u drejtova për nga hyrja e hotelit. Dy burrat e dasmës i tunda në gishtin punonjësës së shërbimit. Ata ishin të acaruar. Kërkonin drejtorin. Drejtori nuk ishte.
— Ah, — tha gruaja ... ja, ky shokë është te 58 — a! — Burrat më panë me dyshim e inat nga koka gjër te këmbët.

— Si është puna? — thashë. — Kanë mbetur pa vend këta shokët?

— Qfarë flet?! — tha njëri me arrogancë. — Nga dritarja e dhomës sate janë hedhur ca ftesa dasme. Ku është ai që i hodhi?

— Ftesa dasme?... Po ç'të keqe ka? Aty jashtë dasmë po bëhej, — thashë me qetësi të shtirur. — Pastaj ftesa dasme janë... — Dhe buzëqeshja duke e ditur se kështu do t'i cinatosja me shumë. Burri tjetër turlulloi, tundi dorën dhe i tha shokut:

— Hajdëlikim!... E zgjidhim ndryshë këtë punë. Nuk do sqarojmë lloj-lloj... Edhe ju, edhe ju do përgjigjeni... keni përgjegjësi, posi, — thirri ai dhe i tundi gishtin punonjësës. U larguan dhe holliba hotelit: kumboi nga kërcitja e këpucëve të tyre të reja. Punonjësja e pranimit mblodhi buzet.

— S'e marr vesh, — tha.

— Ku është ai, — thashë, — shoku i dhomës sime?

— Sapo la çelësin dhe iku. Iku me gjithë çantë, pak përpara se të vinin këta të dy.

U ngjita në dhomë. Dritarja ishte e hapur. Në komodinën time ishte libri që ai më kishte marrë të shfletonte mbrëmë. Edhe një pjeshkë e madhe përmbi të. Luan Kraja, pëshpërita me zë aty në mes të dhomës. Ç'ishte kjo që bëre? Dhe solla ndër mend tiparet e atij djali biond, të gjatë e të hollë, me ca vetulla si kashtë gruri dhe me sy të bukur bojë qielli. Ai kishte ardhur të djeshmen. Ç'është e vërteta s'më pëlqeu që erdhi. Jo se ishte ai, po kushdo të ishte. Thjesht ngaqë doja të isha vetëm në dhomë. I thashë dhe asaj të hotelit. Po, me sa dukej, s'kishin pasur vende të tjera. I ndenja ftohtë atij. Ai e kuptoi dhe nuk e zgjati shumë bisedën. Më pyeti ato të zakonshmet, nga jam e ç'punë bëj. Unë i thashë pse kishte ardhur në Tiranë dhe ai ma ktheu shkurt: Kam një provim për të dhënë. Ah, thashë, duket. Dhe tregova me të qeshur çantën e tij të fryrë... A do kení ndonjë libër, tha. Është shpejt për të fjetur. Kam, thashë, po pse s'sheh ato të shkollës?... Jam përgatitur për këtë provim, tha. S'ma bën tërr syri. Dhe priti librin që i hodha unë. Po pas një çasti e pashë që sytë nuk i mbante aty, po diku jashtë dritares. U ngrit Shikoi përtej. Shikonte me vëmendje sikur donte të dallonte diçka. Duket fakulteti që aty thashë me të qeshur dhe e rrdjeva që tani s'kisha më zemërim me atë njeri. Duket, tha. Përgatitet për dasmë. Buzëqesha. Ai u këthye dhe unë i dallova në sy një merak të madh. Fshiu me gishtërinj rrëzët e djersitura të hundës. Eh, thashë, me vete.

Gënjen që thotë se s'ka frikë. Provimi është provim, s'bëhet shaka... Gjithë natën ai u përpëliti në krevat. Ishte vapë dhe dy tri herë më doli gjumi. Në mëngjes kishte dalë herët. Dhe tani... Një ftesë nga ato kishte mbetur në parvaz. E shtyva me gisht. Ftesa u hap e re ngadalë duke u sjellë vërdallë si një aeroplan letre.

— Ej, po hedhin prapë!... Shifri! Ej! — thirri një fëmijë dhe unë u hoqa pas nga dritarja si i trembur. U mendova. Luan Kraja, thashë, kushedi, ç'hall ke pasur edhe ti!... Mos vallë ke qenë martuar me këtë vajzë?... S'ka mundësi... Po si atëherë?...

Shoku Sokol! U mendova shumë në duhet t'jua shkruaja këtë letër. U mendova shumë edhe ca më pas në duhet t'jua dërgoja apo jo. Jam njeri i thjeshtë. Kurrë s'kam shkëlqyer përndonjë gjë. Në shkollë kam qenë mesatar. Nuk më doli e drejta e studimit. Punova ca kohë normist në minierë. Pastaj iu futa shkollës së lartë me korrespondencë. Mezi e përfundova. Kishte nja katër a pesë vjet që punoja si ekonomist i lartë në Komitetin Ekzekutiv, këtu, në qytetin tim. Përpiqesha të punoja mirë, po kurrë s'jam dalluar mbi të tjerët. Askujt nuk i binte ndër mend emri im ndërmjet emrave të kolegëve të tjerë. Zi-

nin disa emra me radhë, pastaj kujtoheshin: «Ah, thoshin, kemi dhe Luanin. Po, po ... s'është i keq ai.» Dhe ma ngarkonin mua një punë a një detyrë, bie fjala. Nuk isha qorr dhe shumë gjëra i vëreja si bëheshin, po ndoshta e kam natyrën kështu, që s'bëja fjalë e shihja punën time. Kemi qenë shumë fëmijë. Babai na vdiq shpejt dhe nëna hoqi keq sa na rriti. Unë jam djali i madh dhe kam pasur edhe detyrime ndaj familjes. Punën që kisha, e bëja pa ndonjë dëshirë të veçantë. Fundja për atë paguhesha dhe duhej ta bëja. Përpiqesha të isha korrekt, por e shihja që nuk shquhesha dot mbi të tjerët. Kjo ishte pak a shumë jeta ime kur u njoha me Harjetën. Ajo ishte e bija e kryetarit torë. U rrëzua në provime në vitin e parë në universitet. Humbi vitin. Bënë përpjekje vitin tjetër, po përsëri nuk e mori dot. Thoshin se kishte një zauriment nervor dhe mjekët e kishin këshilluar ta linte shkollën. Ca kohë në qytet pëshpëritën për një lidhje dashurie të saj me një teknik televizorësh. Ky ishte një bukurosh që vishej mirë dhe unë e mbaj mend atë që në gjimnaz, kur vinte rrotull shkollës me motor dhe «gjuante» ndonjë nga vajzat. Pas ca kohe atë e transferuan në thellësi të rrëthit. Nuk e pamë më të kapardisej rrugëve të qytetit. Tani më duket ka ardhur përsëri. Ca thoshin që Harjeta paskësh vënë këmbën në shtëpi: o atë, o s'ka! Ca të tjerë thoshin se Cufi, kështu e quanim atë, Isuf, nuk kishte ndër mend ta merrte, vetëm që kishte

mbajtur ca kohë lidhje dhe paskësh thënë se ai s'martohej me ato që nxjerr në breg deti i Tiranës, kurse të tjerë akoma mendonin se historia ishte fryrë kot e se asnjë lidhje midis tyre nuk kishte pasur. Në fakt, shumicën e historive të Cufit i hapte ai vetë, ose shokët e tij. Por e vërteta është që Harjeta nuk u pa ca kohë në qytet. Ndoshta kishte shkuar te halla e saj në Lezhë. Unë u njoha me të në mars. Isha nëpunës rojë atë ditë, në hyrje të komitetit. Nuk e njihja për fytyrë. Dhe ja, ajo u fut te dera si erë. Mbante një fustan të trikotuar që i puthitej pas trupit. Krenare, mospërfillëse, kaloi përpara xhamllëkut ku rrija unë dhe iu drejtua shkallëve.

— Shoqe! — thirra unë. — Ku shkoni ju?

Ajo qëndroi. Ktheu kokën dhe një qeshje ironike iu shfaq në cep të buzës.

— Te kryetari, — tha shkurt dhe m'i nguli sytë.

Unë i ula të mitë me turp. Duhet ta them dhe nuk e di pse jua them juve, mbase ndoshta se është më kollaj të thuhet kjo në letër, se deri atë kohë unë s'kisha pasur marrëdhënie me asnjë vajzë. Nuk e di si ndodhte, po ja që nuk e ndërtoja dot atë mirëkuptim që duhet në këto raste. Ndjeva një si gulç të më zinte grykën.

— Kryetari nuk pret njeri sot, — thashë me siklet. — Është i zënë.

— Po mua do të më presë, besoj, — tha ajo

dhe me atë shprehje që bëri u duk si vajzë shkolle.

— Kurse unë nuk e besoj, — thashë dhe bëra sikur shkruaja diçka në bllok. — Hajdeni të hënën, kur ka pritje.

— Do ta takoj pikërisht tani, — tha. — Dhe mos shkarravit kot në atë bllok, po merre në telefon kryetarin. — Lëpiu buzët e plota pa m'i hequr sytë. Unë u trondita. S'dija ç'të bëja. Vura dorën te telefoni dhe, pa e menduar mirë, (duhet ta them se ajo më hutoi fare), formova numrin e kryetarit.

— Po? — u dëgjua zëri.

— Alo!

— Thuaji që është Harjeta, — tha ajo. Unë shtanga dhe u kujtova.

— Kush është, more? — thirri kryetari në telefon.

— Shoku kryetar, jam Luani, nëpunësi i rojës... është vajza, është një vajzë këtu që do të vijë te ju, Harjeta, — thashë.

— Lëre, more, të vijë! — thirri kryetari dhe përplasi telefonin. Mua m'u drodh stilolapsi dhe më shkau duarsh. Ajo kukurisi dhe flokët i ranë mbi sy. Ktheu kokën prapë dhe ngjiti me vrap shkallët. Kur zbriti, unë pija cigare i tronditur. Kthina ishte mbushur me tym. Bëra sikur s'e pashë.

— Ngriji sytë, — tha, — se mos të të hyjë ndonjë brenda. — Buzëqesha për mirësjellje. Ajo prishi buzët. — Ç'i pi këto cigare, — tha, —

pse nuk pi me filtër? — Dhe turdi dorën përpara fytyrës.

— S'ka me filtër, — thashë. — Nuk gjen.

— Oo! — ngriti vetullat. Dhe sytë s'm'i hiqte. Më erdhi të mbulohesha i tëri me tym që të mos më shihte ajo. — Emrin e paske Luan, po nuk i ngjakërke hiç! — tha me një shprehje si të ishte mësuesja ime. Dhe iku. Iku, po mua më dukej sikur e shihja përsëri te dera, me atë buzëqeshjen tallëse dhe flokët që ia mernte era. Të nesërmen, kur shkova të merrja një paketë cigare në bufenë tonë, Meli, që është aty, më bëri një shenjë dhe më dha diçka të mbështjellë. Ishin paketa me filtër, «DS». Ngrita kokën, po Meli vuri gishtin te buzët. Disa ditë më pas e takova Harjetën në rrugë. Ajo ishte me një shogë. U nda dhe erdhi tek unë. M'u drodhën këmbët. Nuk mbaj mend ç'më tha e ç'i thashë. Ndoshta nuk kam folur asnjë fjalë.

— Mos i mbaj gjyzlykët e diellit, — tha ajo. — Sytë janë gjëja më e bukur që ke!

I hoqa gjyzlykët dhe tani e kam të vështirë t'i mbaj përsëri. Kur shkova në shtëpi, i pashë gjatë në pasqyrë sytë. M'u dukën si ca sy të trëmburi. Një nga ato ditë më kërkoi në telefon kryetari. Kolegët hapën sytë me habi. Ai donte një relacion. Por, zakonisht, atë ia çonte shefi. Vajta. Më shikoi me vërejtje.

— Ti je Luani? — tha. — Kam dëgjuar për ty... Sa vjet t'u bënë këtu?

Bobo, thashë me vete, do të më qarkullojë.

Por ai nuk e kishte për këtë... Që të mos e zgjat, pas një muaji u fejova me Harjetën. Qyteti ynë nuk është si Tirana, dhe kjo, sigurisht, bëri bujë. Pati shumë që më ngacmonin, më hidhnin fjalë, të tjerë më merrnin me të mirë, më miklonin. Por unë nuk i vija re. Shihja punën time dhe i gëzohesha fatit që më buzëqeshi. Nuk e kisha se u bëra dhëndër i kryetarit, më besoni. E kisha prej Harjetës. Ajo më ndryshoi krejt dhe më ngjalli tjetër jetë në shpirt. Edhe në shtëpi u gëzuan. Nuk e prisnin. Po nëna e kishte një merak. «Do ta heqë për hunde, të ziun djalë!» dëgjova një ditë që i pëshpëriste dhe i qahej hallës. Po mua s'më dukej ashtu. Furdja ata ishin njerëz më të ngritur se unë dhe dinin më shumë. Kryesorja ishte ajo magji e madhe që më bëri Harjeta. Them magji, se herë-herë më dukej vetja si në ëndërr. E ëma më dukej se më donte. Ajo është e ftohtë nga natyra, po me mua sillej mirë. E ndieja që më shihte me vëmendje nga koka te këmbët, kur nuk e shikoja unë. Disa herë e vija re që bënin fjalë të dyja dhe Harjeta vinte tek unë me sy të skuqur. Shumë gjëra ndryshuan rreth meje në mënyrë të çuditshme. Nuk shkoi shumë dhe në shtëpinë e Harjetës silleshin me mua sikur të isha lindur e rritur aty. Vjehrra tani vetëm më buzëqeshte. Kryetari sillej si një babai i mirë. Vetëm me Gencin, vëllanë e Harjetën sikur nuk na shkonte. Ai ishte në shkollën e mesme. Djalë i heshtur e i mbyllur në vetvete. Më shihte si me keqardhje. Pikturonte mirë ai djalë

dhe thoshin se ishte i talentuar. Mua ma kishte ngjitur: «goma e shpëtimit». Por unë s'ia merrja për keq.

— Pse më thua kështu? — i thashë një ditë me të qeshur. Ai më pa në sy, por urë vazhdoja të buzëqeshja.

— Se ashtu je, — tha.

— Po ç'kuptim ka kjo?

— Ja, — tha, — këtë kuptim ka.

Mori një fije letre dhe skicoi diçka. Ma la në dorë dhe iku. E kam akoma atë vizatim. Një vajzë që po fundoset në ujë dhe që zgjatet e tëra drejt një gome shpëtimi që i kanë hedhur. Ishte i çuditshëm ai Genci. Po më pas unë e kuptova sjelljen e tij. Ai qe i vetmi nga ata që më erdhi në spital.

Martesen e lamë në gusht. Premë dhe datën. Në qershor vajta në Tiranë për të porositur ftesat. Kisha me vete një letër për drejtorin e shtypshkronjës. M'i bënë të nesërmen. Pesëqind copë fitesa, që s'ishin parë në qytet. Të bukura sa s'bëhej. Porosita dhe një kostum të ri në Tiranë. Edhe te rrobaqepësi më kishte rekomanduar vjehrra. Kur u ktheva, dikush më hodhi një fjalë se, mesa dukej, do ikja nga ky qytet.

— Dëgjova se shoku Mestan transferohet në Tiranë, — tha. Ishte e vërtetë. Kryetari u transferua. S'dija në duhej të gëzohesha a jo për këtë. Nuk e kisha menduar Tiranën. Isha i dehur nga ajo dumturi që mendoja se gjeta duke njohur Harjetën. Po, sidoqoftë, kjo për mua

s'kishte për të qenë gëzim. Vjehrra ndryshoi be-
fas qëndrim ndaj meje. Më shihte ftohtë dhe
disa herë më fyente me ato që thoshte. Harjeta
heshtte. U bë si e hutuar. Herë shpërthente në
gaz, kur kujtonte Tiranën e herë më shihte mua
si me çudi, a thua se ç'doja aty pranë saj. I
hapja rrugë dhe nuk i ktheja fjalë. Le që kur i
kisha kthyer fjalë unë asaj? Nuk e dija ç'kish
që nuk donte të dilnim bashkë. Dy javë pasi
dëgjova për transferimin e vjehrrit dhe kur ky
tashmë kishte nisur punë në Tiranë, më thirri
vjehrra. S'po kuptoja gjë. Ishim të dy, në dhomën
e pritjes.

— Dëgjo, djalë, — tha ajo dhe mblodhi duart
në pëqi. — E menduam mirë këtë punën tënde
me Harjetën dhe e pamë që e mira është që secili
nga ju të shkojë në punën e vet. Të më kuptosh
drejt, se si Gencin të dua dhe ty, dhe dua të të
shoh mirë, po ju nuk jeni për njëri-tjetrin. Në fi-
llim s'thamë gjë, po tani... tani që u njohëm...
Edhe Harjeta kështu mendon. Fundja, ju një sho-
qëri patët, as celebrim, as... Më mirë tani, biri
im.

Mbeta i shtangur, me gojën gjysmë të hapur.
As e mbyllja e as flisja dot. E ndieja zemrën
të më rrihte kudo. Kërkova të takoja Harje-
tën.

— Është e sëmurë, — tha ajo, — Nuk ngrihet
dot. Kur të bëhet mirë, takoje. Po këtë punë
kështu ta lëmë, djalë... Ti, po të duash, edhe hajde

ndonjëherë te ne, se fundja ... je mik i familjes ...
— dhe u ngrit e shkoi te dera.

Kur dola në korridor, një fëshfërimë fustani u fsheh pas derës së dhomës tjetër. Po çmendsha. U vërtita aty të nesërmen se mos e takoja Harjetën. Më vinte turp nga njerëzit. Dy ditë më pas e pashë nga zyra. Lashë shkresat që mbaja më kot përpara dhe u lëshova shkallëve. E zura nga krahu.

— Je në vete?! — tha ajo. — Ç'bën kësh-tu?!... Ç'kërkon nga unë? T'i tha mamaja të gjitha...

Pastaj pa fytyrën time që dridhej.

— Nuk mundem, Luan, — tha. — Kujtoja që do të të doja, por e shoh që...

— Harjeta! Po nuk je ti që... — desh thirra sa kisha fuqi. — Ti po e bën se po ikën në Tiranë, — i thashë.

— Pusho! — tha dhe më vështroi me zemërim. — Mos më dil përpara!

Dhe më la aty, të hutuar, të lodhur, të dëshpëruar, gati për të qarë, për të ulëritur, për të çjerrë gurmazin, për të shkukur flokët, për të grisur rrobat e trupit. Por asnjë nga këto s'bëra. Të nesërmen më ndodhi ajo... Përmbysa tavolinën e zyrës dhe ia hodha në fytyrë evidencat shëfit, që më ngacmoi me ironi. S'më kujtohet ç'bëra tjetër. Kur erdha në vete, më kishin shtruar në spital. Diagnoza; Delirium tremens. Ndënja dy muaj aty. Vinte nëna dhe qante. Përpiquej të

fshihte sytë e njomur. Erdhi Genci. Atëherë e kisha marrë veten.

— Luan, — tha ai, — të isha unë në vendin tënd, do të gëzohesha, ta dish. Më mirë kështu!
E shihja në sy dhe s'flisja. Por e kuptova që ai djalë më donte. Kur dola unë, ata kishin ikur në Tiranë. Fillova punën në tetor. Pak kohë punova aty. Kërkoja të ikja dhe tani jam në një ndërmarrje. Jam mirë. Njerëzit më shikonin ca me keqardhje ca me ironi. Kishte që më thoshin se kisha shpëtuar nga një bela e madhe. Bëja sikur s'dëgjoja asgjë. Thanë për mua lloj-lloj gjërash. Që kam të meta fizike... që s'jam burrë... që jam skizofren etj. etj. Por unë i durova. Ç'të bëja?... Dhe ja... tani mora vesh se ajo do të martohet. Ishte po ajo datë e martesës sime që nuk u bë kurrë. Dhe erdha në Tiranë. I nxora ftesat që kishin mbetur të mbyllura në komodinën pranë shtratit tim. Të tjerat ju i dini vetë. Ndoshta gabova, por kështu e mendova atë çast. Ata më dëmtuan mua. Dhe unë mendova se kjo ishte e vetmja hakmarrje që mund t'u bëja atyre njerëzve. Më tej s'u dua të keqe. Thashë që ngurova në duhej t'jua dërgoja këtë letër apo jo. Po m'u duk se kisha edhe një detyrim ndaj jush, sepse me siguri që ju kam futur në ndonjë telash duke ikur atë ditë si hajdut nga hoteli. Nuk doja të ndodhte ndonjë skandal. Të më falni. Do të më vinte mirë nëse do të më takonit ndonjëherë po t'ju binte udha në qytetin tim. Kemi marrë shtëpi të re dhe unë tani shumë gjëra i kam

NJË LOJË SHAHU

Mbreti i zi shikonte fushën e betejës. Mbretëresha i rrinte përbri. Ushtarët u hapën ngadalë në formacion luftimi dhe një kalë qimendritur, me një galop të shpejtë e të zhdërvjelltë, zuri vend mes tyre duke kërcënuar pikat kyçe të armikut. Mbreti i zi qeshi nën hundë. Ai përfytyronte lëvizjet e ushtrisë së tij. Vija e parë e armikut po afrohej. Le të afrohej. Ai do ta linte të përparonte pak dhe pastaj... Vështroi tej me dylbi monarkun kundërshtar, që u këmbye atë çast me kalanë e krahut të majtë. Fshihu, fshihu, tha. S'ka vrimë që të shpëton! I pëshpëriti diçka oficerit që kishte në krah dhe ky u nis vrik e zuri vend në një kuadrat të largët. Po luftohej me mesfushën. Dy ushtarë ranë nga të dyja palët. Trupat e tyre pa jetë,

dolën nga luftimi. Spurdhjak! Do matesh me mua ti, more plesht! tha mbreti i zi më shumë me kënaqësi, sesa me inat dhe e kërcënoi që së largu kundërshtarin, që rrinte i qetë atje pranë qoshes së tij dhe dukej sikur s'kishte të bënte fare me atë ç'po ndodhte aty.

— Po mirë, qenke rregulluar mirë tani, o Teki! — tha shoku Xhevdet. — Shkollën e ke afër. Në qytet, the?

— Jo... në Bardhaj, këtu pranë. Është nja një orë larg.

— Oh, e ç'është një orë?... Të gjithë kemi nevojë të ecim një orë e dy në ditë. — Shoku Xhevdet u ndeh më mirë në kolltuk dhe vesh-troi me sy të picërruar fushën e shahut. Gusha e tij e bardhë i bënte pala mbi jakën e këmishës. — Vend i bukur është këtu te ju, — tha, — vend i bukur! Çlodhesh vërtet. — Dhe ndehu veshin të dëgjonte uturimën e lumit.

— Po luaj, o Teki — tha. — Luaj se na plake!

Tjetri buzëqeshi dhe shtyu përpara një ushtar. Burri i tretë, që rrinte në krah të shokut Xhevdet, shikonte herë atë e herë tabelën e shahut.

— Na plake vërtet, o Teki! — tha ai. — Sa ngadalë që luan!

— E paske mësuar dhe ti shahur, a? — tha Tekiu me buzëqeshje dhe si hoqi sytë nga fusha e lojës.

— Jo, po... kaq kuptohet, de, — tha burri i tretë. — Llafi që vjen.

— Ëë! — bëri si me vete shoku Xhevdet. — Aty luajte, domethënë.

Dhe vuri dorën në mjekër. Trupi i tij i madh lëvizi përpara dhe nyjat ku lidheshin gjymtyrët e kolltukut kërcitën. Sytë e tultë e si me yndyrë vëzhguan gjatë përpara vetes. Dora i zuri një gur. E la dhe lëvizi më tej kalin.

— Ëë! — bëri përsëri.

Burri i tretë e pa me kënaqësi dhe lëpiu buzët e thara. **Duart e tij u shtrënguan në mes të gjunjëve.**

— **S'luan dot me shokun Xhevdet, o Teki, jo!** — pëshpëriti ai. — **Kot e ke!** — Dhe tundi gjunjët me gjithë duart në to. Supet e tij të thata u mblodhën edhe më. — **Shoku Xhevdet hyn në kampionat kur të dojë.**

— Ee... kemi nge për kampionate ne! — tundi gushën shoku Xhevdet.

— Llafi që vjen, llafi që vjen... Se me punët tuaja... Është e natyrshme që... — Burri i tretë e hoqi njëren dorë nga foleja e gjunjëve dhe e lëvizi në ajër.

— Hajde, o Teki! Luaj, de! — tha shoku Xhevdet dhe u ngrit. — Ku është tualeti këtu?

— Ja këtej, shoku Xhevdet, — u hodh për-pjetë si me sustë burri i tretë! — Ja!

Dhe doli përpara e tregoi me dorë në anë të hollit.

Mbreti i zi tundi kokën. Nuk e priste atë ushtar të armikut të hynte kaq thellë në vijat e tij. Lufta tani ishte ndezur tamam. Një pjesë e ushtarëve luftonin trup me trup. Të dy kuaajt e tij kishin përparuar. Mbretëresha lëvizi dhe kërkoi një pozicion nga ku të godiste mbretin armik. Po më mundon, more matuf i bardhë! tha me vete mbreti i zi duke parë me kërcënim homologun e tij në anën tjetër të fushës. U vranë përsëri dy-tre ushtarë. Një kalë u mbërthye fy-tas me një oficer kundërshtar dhe të dy ranë pa jetë. Mbretëresha u ndez. Gjaku i luftës i ra në hundë dhe ajo zuri të hidhej si e hazdisur. Kundërshtarja e saj bënte lëvizje të matura në prapavijat e luftimit. Mbreti ngriti dylbitë dhe pa përsëri tuje. Intuuta e tij prej luftëtari të vjetër i tha diçka që e bëri të pakënaqur. Për-reth kërkonin udhëzime. Si të bëjmë? thoshin nga kalaja në të djathtë të tij. Mbreti i zi lëvizi një çap. Të asgjësohet ushtari që ka përparuar! urdhëroi ai dhe ngriti përsëri dylbitë.

— Po mirë, mirë... paske bërë përparime, o Teki, — tha shoku Xhevdet. — Nuk e ke luajtur kaq mirë më parë këtë.

Sytë e tij nuk i ndaheshin fushës. Gishtërinjtë e mbufatur u zgjatën e bënë një lëvizje.

— Paske mësuar mirë, vërtet, — bëri burri i tretë dhe i dha trupit përpara. Tekiu buzëqeshi. Ndezi një cigare. U kujtua dhe ia zgjati

paketën tjetrit. Po shoku Xhevdet, i përgendruar, siç ishte, tundi dorën. Nuk donte.

— Po më mundon ca, po më mundon! — tha shoku Xhevdet dhe qafa e bardhë i mori një nuancë purpuri.

— Po unë gjithmonë të kam mundur, o Xhevdet, — tha Tekiu dhe mblodhi buzët duke qeshur. Burri i tretë i ra me këmbë këmbës së tij nën tavolinë. Tekiu ktheu sytë nga ai. Sytë e tjetrit i bënë një shenjë. Shoku Xhevdet u kollit.

— Ama, ti mban mend që kur ishim studentë, tha ai i pakënaqur.

— E po ty s'të kanë lënë punët të luash që atë kohë. Ndaj mos prit të jesh bërë më i mirë. — Shoku Xhevdet u vrenjt edhe më nga këto fjalë.

— Ohu, jo po thuj që të kam mundur që në çerdhe! — tundi dorën burri i tretë si me duf.

— Hë, ashtu! — qeshi me zor shoku Xhevdet dhe barku iu drodh.

— Pse, që në çerdhe e ke njohur Xhevdetin ti? — tha Tekiu dhe hoqi cigaren nga buza. Një cullufe i binte ndanë ballit dhe ai e hidhte përpjetë me dorë vazhdimisht. Flokët i qenë thinjur.

— Llafi që vjen, llafi që vjen! — pëshpëriti burri i tretë.

— Mirë; mirë, po lëviz, o Teki, se na zuri nata, — tha si me siklet shoku Xhevdet. — Ta

dija, se nisnim këtë lojë... unë për një kafe thashë të kthehesha dhe...

— Po të kesh punë, e lëmë, — tha Tekiu i qetë. Ai lëvizi një figurë dhe vuri në buzë cigaren. — Si thua?

— Ah, jo, këtë lojë do ta mbarojmë! — Tjetri u përkul dhe mori figurën. — Do ta mbarojmë, posi! — tha i kënaqur.

— Oh!... Ishte një svisto, — tha Tekiu. — Nuk e pashë që ma merrje aty.

— Eh, shahun e luajnë shumë, por e dinë pak! — S'ia vuri veshin shoku Xhevdet.

— Llaf tamam! — ngriti dorën burri i tretë dhe bashkoi gishtin e madh me trëguesin.

Mbreti i zi lëvizi i kënaqur. Kundërshtarit nuk i kishte mbetur asnjë oficer. Ai e pa si e goditi nga pas dhe e shtriu përdhe mbretëresha e tij atë oficer të bardhë, që s'po e linte të qetë. Tani ai kishte epërsi numerike. Mbase i kapërcënte ato vështirësi që i shkaktonte depërtimi i kundërshtarit në të majtë. I la dylbitë t'i binin në gjoks dhe u mendua. Po. Duheshin këmbyer me të shpejtë figurat e tjera. Urdhëroi të hynte në luftim kalaja tjetër e tij. Ngriti dylbitë. Ç'bëhej kështu? Kundërshtari sikur s'e kishte mendjen fare tek ai. Ai bënte lëvizje në prapavijë. Ah, u trembe, o thinjoshi plak! tundi kokën ai. Po mendon të fshehësh kokën. Vrima e miut pesëqind groshë! Në sulm, tha dhe shtriu dorën përpara.

Dora i dridhej. Kopuk! shau ai me mllef mbretin e bardhë që ndiqte i qetë betejën. Mbreti i zi rrahu çizmen në shesh. Dhe e kuptoi se beteja po i shkiste duarsh, ashtu siç shket uji nga pëllëmbët e mbledhura.

— Teki, ti s'je në vete! — tha burri i tretë.
— Lëre, ore, të të mundë! Nuk e sheh që u mërzit shoku Xhevdet?! Dëgjon apo jo? — Burri u përkul nga tjetri dhe zëri i tij i hollë mori një nuancë lutëse. Tekiu buzëqeshi.

— E ç'kënaqësi ke, kur e di që ta lënë lojën?
— Itha ai. — Me Xhevdetin ne jemi shokë të vjetër. Ti e di.

— Me Xhevdetin, thotë! Bah! Ç'është kjo Xhevdet, more Teki vëllai?! Nuk e shihje si i kuqeshin veshët kur i thoshe kështu? ... Shoku Xhevdet thuaji, o t'u mbylltë, se nuk është ndonjë zahmet i madh.

— E pse t'i them shoku Xhevdet? Ai nuk më thotë «shoku Teki» mua, apo jo? — Sytë e tij e panë pafajësisht, sikur të tregonin diçka që s'kishte nevojë për shpjegim.

— More, qenke i çuditshëm fare! Dëgjo vëllanë, lërja lojën, Teki!

— Nuk ia lë! Po t'ia lë, ai do të zemërohet më shumë. E njoh unë atë.

— Po ti lërja që ai të mos e marrë vesh që ia le. E ke njohur ti vërtet, po ja që s'e njeh më, — fliste tjetri me pasion. Tekiu po ndizte

një cigare. Sytë e tij zunë lëvizjet e dorës së tjetrit.

— Lëre gurin! Lëre aty! — tha Tekiu. — Po të mundë, le të fitojë! — Dhe ia hoqi nga dora burrit të tretë atë gur që kishte marrë nga skakiera.

— Ç'keni, more, që grinderi? — tha shoku Xhevdet duke u afruar. Hë? Do ta lëmë barazim? — pyeti ai si me mospërfillje dhe u ul rëndë mbi kolltuk.

— Jo, — tha prerë Tekiu.

— Ashtu? ... — Buzët e shokut Xhevdet u mblodhën përsëri. Lart, përmbi to, bulëzoi djersa në ca pikëla të vogla që nuk dukeshin me sy, po që i jepnin shkëlqim fytyrës së skuqur. Ai bëri lëvizjen.

— Hajde, — tha, — luaj shpejt, se s'kam kohë. — Nxori krahun nga xhaketa që kishte hedhur supëve dhe pa orën. — Eë, — ia bëri ai. Burri i tretë ndiqte i vëmendshëm çdo lëvizje të tij, me një merak e shqetësim që e shfaqte hapur.

— Bah! — bëri shoku Xhevdet përsëri. — E prishë këtë qerrata lojë! Ai kalë ma prishi. Një lëvizje gabim dhe ... — Xhaketa i ra pas në kolltuk dhe këmisha e bardhë i nxori në pah trupin e shëndetshëm.

— Ktheje, — tha Tekiu. — E kthejmë prapë. E kam sinqerisht. Lojë po luajmë.

— Jo, jo, lëre tani! — tha shoku Xhevdet dhe

nën sjetulla ndjeu djersë. I treti shtangu dhe u gëlltit sikur të shkonte një aspirinë.

Mbreti i zi e ndjeu kërcënimin. Forcat armike tashmë e kishin syrin tek ai. Ai ikte dhe pelerina i hapej pas. Si e humba këtë luftë, si e humba?! i ushtonte në vesh. Pranë i erdhi mbretëresha. Ajo mezi mbahej në këmbë. Ç'bëre kështu?! Na e humbe luftën! iu shkreh ajo. Hesht! tha ai duke mbledhur fuqitë e fundit. Të paktën ta linim barabar, vazhdonte mbretëresha. Të ta punojë kështu ai kokëbardhi?! Kërkoji paqe! Kërkoji! përsëriste ajo me ngulm dhe e mbronte mbretin me trupin e saj. Ah, tha mbreti i zi dhe sytë iu venitën. Mori fund gjithçka. Atij i duhej kjo fitore. Ndiente përqark panikun e ushtrisë së tij dhe britmat e fitores së armikut. Ata i erdhën fare pranë duke e kërcënuar me ushtat e gjata. Mbreti i zi hodhi përdhe shpatën dhe sytë e lodhur

Shoku Xhevdet goditi me dorë gurët e shahut dhe u çua.

— Hëm! — bëri. — Të mërzit ti, Teki, të mërzit. Mendohesh shumë dhe ... Sidoqoftë këtë lojë kot e more. Bëra një gabim dhe ti ... — Tekiu buzëqeshi. Tymi i duhanit iu ngrit përmbi flokë dhe ata u dukën më të thinjur se ç'ishin.

— Po të dëshirosh, luajmë prapë, — tha ai butë, pa e prishur qejfin.

— Jo, bëri prapë shoku Xhevdet. — Pa shi-he atë shoferin ti! — i tha burrit të tretë, që u ngrit e humbi sakaq. — Do iki! ... E kështu ti, Teki ...

— Po pimë një kafe, o Xhevdet, si do ikësh?... Shkojmë nga shtëpia ...

— Jo, jo, — tundi kokën tjetri me sytë pak të mbyllur nga kapakët mishtorë. — Dhe ti, më me respekt të sillesh me njerëzit, se kam dëgjuar se je i parespektueshëm, i fyen, e... Se ja, e shoh vetë unë ... Xhevdet, Xhevdet! Nuk them se është ndonjë gjë, se ne shokë jemi ... kemi qenë, po... Pa mendo, sikur të gjithë të më thonë Xhevdet, Xhevdet? Jo, po, Xhodë, fare! Pa mendo! Ku shkon autoriteti im pastaj?! — Tekiu nuk qeshte më. Sytë e tij shihnin tjetrin si me habi. Ai mblodhi gurët e shahut në kuti dhe duart i dridheshin.

— Ja, mendo të të thonë nxënësit ty: O Teki! — vazhdoi shoku Xhevdet dhe fshiu me një shami të pastër djersën në mjekër e qafë.

— Po unë s'të erdha në zyrë, o Xhevdet shoku, — tha Tekiu dhe iu pre zëri. — Shah luajmë. Shokë jemi, ose kemi qenë, siç të pëlqen të thuash. Pastaj, ç'janë këto që flet? Unë s'jam nxënësi yt, që më bën ato krahasime.

— Mos u nxeh! Sidoqoftë, nuk ishim vetëm. Nuk them, por ... Tani për atë kërkesën tënde ...

— Lëre atë! Lëre fare! — tundi dorën tjetri.

Burri i tretë mbajti këmbët pak më tej si i çakërritur. — Vërtet nuk do pish një kafe?

— Jo, faleminderit. Është vapë këtu, Teki. Apo s'qënkam ca miza që ...

— Si të babëzitura qenkan, shoku Xhevdet, grerëza fare! — u hodh burri i tretë dhe përsëri rrahu dorën në ajër. — Shoferi është aty, shoku Xhevdet.

— Ë, ashtu?! ... — Ai u ngrit me një siklet të dukshëm në sy. Hodhi xhaketën krahëve dhe me duart në ijë dukej më i trashë se ç'ishte në të vërtetë.

— Bah, ç'miza! — bëri përsëri burri i tretë dhe shikonte si me qortim Tekiun. Ky u ngrit. Gurët e shahut në kuti zhurmuan.

— Nuk ju njohin, ndaj ... — bëri Tekiu.

— Cilat s'na njohin? — ktheu kokën shoku Xhevdet.

— Hiç. Për mizat thashë. — Dhe tregoi me gisht burrin e tretë Tekiu.

— Ah, mizat! ... — tha shoku Xhevdet. — Ke dhe humor, Teki, ke dhe humor!

U ndanë ftohtë në krye të shkallëve. Tekiu futi kutinë nën sqetull dhe eci udhëve të qytetit të tij.

Mbreti i zi u rrokullis e u ndodh pranë të bardhit. Ai shikonte ato ushtri që ishin përleshur aq ashpër njëra me tjetrën e që tani ishin përzier të çrregullta e të rrëmuishme në errë-

sirën e kutisë. Mbreti i bardhë buzëqeshte aty pranë. Ishte kaq e pushtetshme, e sinqertë dhe njëherësh e zakonshme ajo buzëqeshje, saqë iu ngjiti edhe atij. Buzëqeshi dhe ndjeu supin e tjetrit t'i mbështetej te supi. Ishte vetëm një lojë, mendoi ai. Një lojë. A ka kuptim ta marrim kaq seriozisht? Po nuk arriti ta mbaronte mendimin, se një lëvizje e beftë e kutisë e hodhi përmbys. «Obobo!» thirrën gjithandej. Nisi një troshitje e azdisur, që i hidhte ushtarët mbi njëri-tjetrin pa pyetur për grada e tituj. Ç'paskan kështu, që janë zemëruar ata jashtë? tha mbreti i zi duke mbajtur kokën me duar. Me siguri kanë arsye më të forta se ne për t'u zemëruar, rrokëzoi me mundim mbreti i bardhë.

LET RAT NGA KUFIRI

Kur ktheheshin nga një stërvitje në terren, mori vesh që e kishin kërkuar te porta.

— Kush ishte? — tha ai. Tjetri mblodhi supet.

— Ke një copë pusullë. Në postbllok.

Ai rendi atje. Kush mund të jetë veç tij, tha. S'e ndjeu më lodhjen. Më në fund, tha, më në fund!... Sheshi u mbush nga skënderbegasit.

— E, Koli? — thirri dikush. — Mos të erdhi nëna?

— Jo, — tha ai. Në kokë i gumëzhinë një mori mendimesh. Po si, qysh, kur ... pse nuk e kishte pritur? ... Hapi me padurim pusullën. Të pres pasdite në orën gjashtë tek ëmbëltore «Donika». Hidri. Zemra i gufoi, buzëqeshi dhe e lexoi prapë. Me siguri vendosi të vijë e të më takojë i detyruar nga letra ime e fundit, ku i

thosha se, nëse s'vjen ai, do të shkoj unë t̄a ta-koj, atje në qytezën e tij..

— Kush ishte? — tha Niku, shoku i tij i bankës.

— Hidri. Më pret pasdite.

— Vërtet?! ... Qenke për festë sot. Më në fund të erdhi, se na plase. — Sokoli e pa në sy, po mendjen e kishte gjetiu. — Ej, ty të them! — e shkundi Niku.

— Të dëgjova ... Më duket vërtet çudi. Kam tetë vjet që shkëmbej letra me të dhe ... Nuk besoj ta njoh as për fytyrë. Kam vetëm këtë fotografi, që ma dërgoi në letrat e para ... Ta kam treguar. — Ai shkopsiti xhepin e gjimnas-torkës dhe nxori një fotografi të vjetër. Në të ishte një ushtar fytyrëhequr, me vështrim të mprehtë, me buzët e holla që sikur donin të thoshin një fjalë. Në mollëzën e majtë nxinte një nishan sa një kokërr gruri. Pas fotografisë ishte shkruar:

Sokolit, shokut tim të vogël, me përshëndetje nga kufiri. Hidri.

— Po si s'të ka dërguar ndonjë fotografi më vonë?

— Nuk e di ... Më kishte premtuar se do të vinte te ne. I shkroi edhe nëna. Ndoshta ka shumë punë. Që kur kemi filluar shkollën këtu, më ka dërguar tri letra. Çdo dy muaj. Kështu më shkruante gjithmonë. Çdo dy muaj, në fund të muajit. — Niku ia mori përsëri fotografinë nga dora.

— Çudi, — i tha, — s'duket kaq i fortë sa të ketë zënë diversantë.

— Ka zënë, — tha Sokoli, — unë ia kërkoja me ngulm që të më tregonte dhe ai ma shkroi si kishte ndodhur,

— Sa vjeç ishte ti atëherë?

— Në klasën e parë, sapo mësova të shkruaja.

— Po kush ta dha adresën?

— Askush. E gjeta te dokumentet e babait.

Ai kishte qenë në atë postë kufitare para se të fillonin provokacionet, dhe kufitarët e saj, kur u vra babai, i shkruan letër nënës. Atë kohë sa isha ngritur në këmbë, siç thosh nëna. Tiparet e babait më humbasin si nëpër mjegull. Vetëm kur i shoh fotografitë më kujtohet diçka. Kishte një zakon që më hidhte përpjetë dhe mua sa s'më merrej fryma. Vite më pas, pra, në klasën e parë, unë shkrova letrën. Më kujtohet: *I dashur kufitar!* — shkruaja. — *A pranon të bëhemi shokë dhe të shkëmbejmë letra me njëri-tjetrin?* — Dhe pas dy javësh më erdhi letra e Hidrit. Kështu vazhdoi pastaj. — Vështroi edhe një herë fotografinë e kufitarit dhe e futi në xhep.

— Je i gëzuar?

— Nuk e di... Ndoshta. — Sytë e tij bojë qielli u bënë të kthjellët. — Vetëm nënën kam, as vëlla, as motër ... dhe çdo gjë që kam pasur, ia kam shkruar Hidrit. Edhe kur kisha ndonjë hall, kur nuk më ecte me mësimet, kur grindesha me

nënën e i mbaja ndonjëherë mëri, të gjitha ...

Në fjetore, pas drekës, u mbështet me duart nën kokë. Ja, aty mbi komodinë ishin të gjitha letrat e tij të disa vjetve. Me sytë në fluksin ylberor të diellit të pasmesditës, mendimi i tij fluturoi me flatrat e gëzimit që i kishte dhënë ajo ditë. Do ta takonte Hidrin dhe do t'i shkruante gjerë e gjatë nënës për të.

I dashur Sokol! Letra jote më ra mua në dorë. Jam nga Mirdita dhe ky është viti im i parë në kufi. Po të kesh dëshirë, mund të shkëmbejmë letra e të njihemi më mirë. Në postën tonë të gjithë e morën vesh për ty. Komisari më ka folur për babanë tënd dhe heroizmin e tij. Ç'të të them tjetër për vete? Kam mbaruar shkollën shtatëvjeçare dhe në fshat kam nënën, babanë, një vëlla e dy motra më të vogla. Në fillim e pata vështirë këtu, por tani u mësova me jetën e kufirit... Po ti a je nxënës i mirë? Shkrimin se paske fort të bukur, por s'ka gjë, do ta përmirësosh. Unë e kam pasur më të keq se ti. Fjalën «kufi» dhe «kufitar» mos i shkruaj me gërma të mëdha kur janë në mes të fjalisë. Tani marr shërbimin dhe po e mbyll këtë letër të parë. Suksese në mësim. Të përqafoj fort, kufitar Hidër Zani.

Ai e pa veten e tij fëmijë, tek vraponte drejt shtëpisë me letrën në dorë. Dhe nëna që i doli përpara te shkallët e gurta duke pritur të merrte vesh gëzimin e tij. «Nënë! Nënë!» thërriste ai dhe fja-

lët i humbisnin në atë rrëmbim frymëmarrës. Qyteti i tij i vogël ishte buzë detit. Nga shtëpia dëgjohej furia e dallgëve kur përplaseshin e vishnin me dantella shkume shkëmbinjtë e lagur. Syri të zinte pamjen e gjerë deri tej, ku uji me qiellin shkriheshin e bëheshin një...

I dashur Sokol! Letrat e tua ua lexoj edhe shokëve. Besoj nuk të vjen keq për këtë. Edhe ata gëzohen si unë që ti, vogëlush, shkon mirë me mësim. Asnjë gabim s'po të gjej tani nëpër letra. Na ka ardhur një qen i ri. E quajnë Sop. Thonë që ka qënë më i miri i klasës së tij në shkollën e instruksionit. Ti mos qesh, se ata vërtet kanë klasa e mësojnë atje. Këtu te ne e mban Bajrami, një shoku im. Tani na njeh të gjithë. Nuk ka gjurmë t'i shpëtojë. Kanë rënë në hall shkelësit e kufirit me të. Por edhe ne po u dalim hakut. Posta jonë u shpall këtë vit «Postë she-mbullore». Kushedi sa bukur është deti aty te ju! Është turp të ta them, po s'e kam parë ndonjëherë. S'më ka rastisur. Faleminderit ty dhe nanës sate që më keni ftuar. Kur ta kryej shërbimin, besoj do të vij t'ju takoj. Po ti ki kujdes me detin, se thonë që është i keq e ndonjëherë të mbyt...

Në klasën e tij të gjithë e dinin për Hidër Zanin. Fotografia e tij kalonte nëpër duart e fëmijëve dhe natën prehej atje, në komodinën pranë shtratit të Sokolit. Edhe mësuesja e din-

te. Njëherë, kur ai bëri një gabim, ajo i tha se do t'i shkruante letër atij kufitarit që ta merrte vesh se ç'shok kishte. Kjo e bëri djalin të qante dhe e ëma, e merakosur, e gjeti në breg të detit. Por jo. Mësuesja nuk do t'i shkruante Hidrit për gabimin e tij. Ai s'do ta përsëriste më.

Kot ngul këmbë që të ta tregoj më hollësisht atë çka ndodhi. Kurr gjë të veçantë s'ka këtu. Prandaj jemi kufitarë, se këtë detyrë kemi. Kushdo të ishte në patrullë atë natë, po ashtu si unë do të bënte. Shkelësi ishte shumë dinak. I armatosur mirë. I dëlëm në të dy krahët, Besniku në njërin, unë në tjetrin. Ai po vinte nga ana ime. Hoqa kapelën dhe kapotën. I vura në një hu dhe i lashë në shteg. U fsheha dhe prita. Kur bëri ballë, i thirra: «Ndal!» Ai kërceu rru-feshëm dhe ma bëri kapotën shoshë me plumba. Por tani unë ia pata vënë grykën e automatikut në shpinë. Ja, kjo ishte e gjitha. Mezi e kam lidhur bashkë me Besnikun...

Si i kalove pushimet e verës? Tani je bërë burrë dhe unë s'të quaj më shok të vogël, por shok tamam. Bëji të fala nanës. Të përqafoj fort, kufitar Hidër Zani.

Pse i kujtoheshin ashtu si nëpër diell të gjitha ditët e tij të shkollës fillore? Hidhej nëpër gurë e skërka, lagej në breg të detit, vinte në shtëpi gjunjëvrarë. Historinë e kapjes së diversantit nga Hidri e kishte treguar me dhjetra herë.

Pastaj u rrah me Hilmi Vathin, se ky e quajti gënjeshtar, në mes të shokëve. «Si e tregon një herë, s'e tregon herën tjetër», i kishte thënë ai me inat. Shokët i kishin ndarë dhe ata u pajtuan prapë. Dhe kishte marrë letrën e ia kishte dhënë Hilmiut ta lexonte. Si mund të ishte ajo postë e vogël kufitare atje në kodër? Mendonte shtegun për ku dilte çdo ditë njësitë në kufi, qenin Sop që shkonte përpara Bajramit, Besnikun, Gaqon... Si do të ishin ata? Po komandanti i postës ishte ashtu siç thoshte Hidri? Si kishte mundësi të ishte aq i ri?... Postës së kufirit i shkonte një komandant zëtrashë e me mustaqe...

Mos e lodh mendjen shumë duke menduar për mua, për postën tonë. Ndryshe s'të vë notë të mirë mësuesja, ashtu si herën e fundit, kur ti të gjitha fjalët i kishe bërë me «kufi» e «kufitarë». Do rritesh e do t'i mësosh të gjitha. Por tani mos i lër pas dore mësimet. Sa për piramidën, që je ngrënë me shokët, thua ju atyre se ajo është e vogël, sa unë në këmbë. Është e bardhë dhe ka në trup gërmat: RPSH. Ti e di ç'duan të thonë ato, apo jo? Mos u grind me shokët. Dhe atij Hilmi Vathit thua ju të mos mburret me vëllanë e vet marinar dhe thua ju se e ke dhe ti një vëlla... Tani është dimër dhe në kufi është vështirë. Fryma të del si tym i bardhë prej goje dhe një grimë të të zërë gjumi, ashtu mbështetur pas pemës, hundë, gojë e qerpikë t'i mbulon akulli krejt...

Njëherë atij i shkroi letër nëna, pak rreshta në fund të letrës së tij. Ajo e falëndëronte për gëzimin që i jepte të birit. Djali ishte lidhur shumë me kufirin e asaj poste të largët. Edhe pak muaj i kishin mbetur për t'u liruar. A do të vinte ai në qytetin e vogël bregdetar siç kishte premtuar? Po kur të shkonte në familjen e tij, atje në Mirditë, do të shkëmbente më letra me djalin?... Letra e asaj radhe u vonua shumë. Kaloi një muaj, dy... Sokoli dërgoi një letër tjetër. Si ishte e mundur? Mos nuk e kishte marrë Hidri tani letrën e tij? Ai e shfaqte hapur mërzinë që i shkaktonte vonesa e përgjigjes. Shokët nuk e ngacmonin. Ata e shihnin në sy dhe i pëshpëritnin njëri-tjetrit: «As sot nuk i ka ardhur.» «Bah, thoshte ndonjë, e mërzi Koli dhe ai s'çan më kokën për të. Ku ka nge ai të merret me kalamaj, burrat kanë punët e veta...» Por një mëngjes, kur ishin në oborr të shkollës, erdhi Hilmi Vathi duke thirrur me gëzim: «Ej, ej, gjejeni ç'kam sjellë?» — thoshte dhe fshihte dorën pas shpinës. Sokoli iu hodh në qafë. E hapi letrën ashtu i përlotur. Nuk iu duk si shkrimi i Hidrit: *I dashur Sokol...* lexoi. Ah, po, ai ishte, por ndoshta ashtu i dukej.

...E di që je bërë merak, se ta kam vonuar letrën. Më fal, por ashtu erdhi puna. Kam vrarë pak dorën e, sa m'u shëndosh, nuk mund të të shkruaja. Këtej nga ne vërtet ka ardhur pranvera, po tani kemi punë më shumë. Edhe pak

muaj e unë lirohem. Adresën tënde do t'ia lë një shoku të ri këtu në postë dhe ai do të të shkruajë ty, e ti atij...

Ah, ja pse nuk iu duk si shkrimi i Hidër Zanit. Mos vallë e kishte plagosur dorën? Pse nuk ia shkruante tamam? Kushedi ç'i kishte ndodhur atje në kufi. Djaloshi përfytyronte se si ishte përleshur me diversantët Hidër Zani. Me thikë a me plumb thua ta kishin plagosur? Me thikë, me siguri, thoshte Hilmi Vathi. Ata të poshtrit, diversantët, mbajnë thika. I mbajnë në qafat e çizmeve... Pastaj ç'ishte ajo që i thoshte se do ta lidhte me një kufitar tjetër? Jo. Ai s'donte tjetër. Tani ishin bërë shokë e vëllezër të dy. Unë do të të shkruaj. Vetëm më dërgo adresën e shtëpisë, i tha ai në letër. Ti, po deshe, mos më shkruaj. Por këtë herë Hidër Zani iu përgjigj shpejt. Nuk e përmendte më atë punën e ndërprerjes së korrespondencës. I fliste për Sopin dhe i tregonte se ky qen kishte dalë i pari në provimin e fundit në shkollën e instruksionit. Çudi, harronte ky Hidër që ia kishte thënë një herë këto?... Po dora akoma nuk i ishte shëruar mirë gjersa shkrimin nëpër letra nuk e kishte si më parë.

I dashur Sokol! Nesër iki prej këtej. Do të të shkruaj sapo të mbërrij në shtëpi. Njërën nga fotografitë e tua, atë që ke dalë në breg të detit, do të ta lë kujtim këtu në postë. Ty të njohin

të gjithë shokët. Ndoshta, kur të rritesh, mund të të sjellë jeta të vish ndonjëherë këtyre anëve. Atëherë mendo se pranë kësaj poste të vogël kufiri emri yt është përmendur shpesh, në biseda, me dashuri, me mall dhe me dëshirë që të bëhesh burrë e trim i vërtetë si babai yt. Ke qenë pranë nesh, gjithë ato ditë e net shërbimi të vështira. Na ke kujtuar të gjithëve shtëpitë tona, prindërit, vëllezërit e motrat...

Mbaroi klasa e dytë. Nisi e treta. Ditët rrokulliseshin të shtyra nga një gëzim i natyrshëm fëmijëror. Hidër Zani kishte filluar punë në minierën e re që ishte hapur atje. Po pse nuk erdhi, ashtu siç kishte thënë? Dhe pse nuk i dërgonte ndonjë fotografi? Një tjetër kureshtje e re ushqente tani ëndrrat e djaloshit. Si ishte kjo miniera? Ai s'kishte parë kurrë të tillë. Si nxirrej minerali? A ishte errësirë aty nën dhe? Po ftohtë a bënte? Po sikur të niseshe për atje, nëpër ç'rugë do të kaloje? Shihte hartën e madhe të varur në murin e klasës. Gjente qytetin e tij, pastaj atë qytezën e vogël të minatorëve në Veri. I bashkonte me sy. Sa ditë rrugë duheshin? Një ditë, dy, dhjetë?...

...Në rast se e bën atë gabim, shoqëria jonë merr fund. Ti tani je rritur dhe unë e di se kam një shok të vërtetë. Mos ia prish gjakun ashtu nënës. Vetëm një kokëshkretë niset rrugës të vijë gjer këtu në moshën tënde. Mos ki merak,

se ne do takohemi e do tregojmë shumë gjëra. Këtu në minierë nuk është më lehtë se në kafi. Vërtet s'ka shkelës kufiri, por, po nuk e realizove dot planin dhe nuk nxjerr mineral, u ke bërë qejfin shkelësve të kufirit...

Nuk e kuptoi si e bëri këtë gjë. I mërzhitur nga një grindje e zakonshme fëmijësh, ai veshi këpucët dhe u nis për te Hidër Zani. Në të ngrysur e gjeti makina e policisë tutje, përtej qytetit dhe e solli të rraskapitur në shtëpi. E ëma qante. Atëherë e kuptoi ç'kishte bërë. Dy ditë s'doli nga shtëpia, prej turpit e lodhjes. Nëna i tha se, kur të rritej edhe pak, do të shkonin bashkë në minierën e Hidrit, nëse gjer atëherë ai nuk do të kishitë ardhur në qytetin e tyre... Ai dilte në breg dhe numëronte dallgët e detit. Ato herë vinin butë e herë vinin me rrëmbim mbi bregun e thepisor. Nganjëherë i dukej sikur ditët shtyheshin tepër ngadalë e jo si dallgët. Herë-herë që nga gurët zhytej në ujë, mbante frymën dhe zinte zhurin e funddetit. Duhej të bëhej i fortë që, kur ta shihte Hidër Zanin, t'i thoshte: «Pa shih, me ç'djalë kam shkëmbyer letra!...» Do të shkontë vallë ndonjëherë atje në postën e largët?... Sa qejf do të ishte po të shkonte bashkë me Hidrin! Dhe ai do t'ia tregonte një nga një vendet që djali i përfytyronte nga letrat e tij. Ja, këtu kam zënë diversantin, do t'i thoshte Hidri. Këtu jam plagosur. Këtu zinin pusi me Sopin, kurse atje tej

ishte shtegu ku thëllimi i dimrit të ngrihte qerpikët. Po ajo pisha e djegur nga rrufeja, që dukej si njeri krahëhapur? — do ta pyeste Sokoli. Ah, edhe atë e mbake mend, do të qeshte Hidër Zani...

Urime për fletëlavdërimin, Sokol! Për pushimet e verës paske mbledhur një tog libra për të lexuar. Të lumtë! Ne tani jemi në valën e punës e nuk vij dot as këtë verë andej nga ju. Dua të të tregoj se jam bërë me djalë. I kam vënë emrin tënd, Sokol. Kur të rritet, ti do të shkëmbesh letra me të, si unë me ty.

Shkoi përsëri një dimër e një verë tjetër. Shkëmbi ku qëndronte ai në breg të detit kishte mbetur po ai, kurse Sokoli ishte rritur. U zgjat dhe sytë iu bënë më të thellë. Kështu kaloi dhe vera e fundit në qytetin e tij. Dhe në shtator u nis për në Tiranë, në shkollën e mesme ushtarake «Škënderbej». E ëma e përcolli gjer tutje. Dhe s' shkoi muaji dhe ajo erdhi ta takonte. Pastaj nëna u largua sypërlotur dhe ai kafshoi buzën që ajo të mos ia dallonte lotët, «Je gjallë yt atë me këto rroba», i tha ajo dhe e puthi. Po Hidër Zani nuk kishte ardhur ta shihte?... A shkëmbenin më letra? Mos u mërzit, ai do të vijë, tha nëna...» Dhe ja, ai kishte ardhur.

I lidhi përsëri letrat dhe i futi në komodinë. Nuk i pritej më. Jashtë po binte muzgu. Ai nisi të vishej.

E ndiente zemrën t'i rrihte. Dhe pa e vënë dorën aty ku ishte ajo, i dëgjonte shkoqur rrahjet e saj si një dybek i rëndë. Dum, dum, dum, dum. Hodhi sytë në lokal. Ku ishte ai, kufitari i tij?... Një dorë u ngrit lart nga një tryezë në krye të sallës. Sokoli bëri për atje. Kopsat e unifor-mës së tij vetëtinin nga dritat e sapondezura në lokal. U afrua. Në tryezë ishin tre burra të rinj që u ngritën sa u afrua ai. Ata shihnin atë dhe pastaj njëri-tjetrin në sy. Sokoli hoqi kapelën dhe e mbajti në dorë. Kush ishte nga këta Hidër Zani? Sytë e tij me një buzëqeshje fajtoje kaluan nga njëra fytyrë te tjetra. Askush nuk e kishte nishanin kokërr gruri në faqe. Njëri i zgjati dorën dhe e tërhoqi në përqaftim.

— Unë jam Besniku, Sokol, — i tha ai.

— Unë Gaqoja.

— Unë Bajrami.

— Ah, po, ti ke mbajtur Sopin. Po, e di.

— Sytë e skënderbegasit mbetën një çast të habitur. — Po Hidri? — tha ai.

— Hajde, Sokol, ulu, — i tha Besniku. E vunë në mes e duart e tyre e mbështollën të tërin. Dhe ashtu fjalë pas fjale, duke folur me dhimbje e vështirësi, një herë njëri e një herë tjetri, ai mori vesh gjithçka. Në pushin e faqeve i shkanë lotët, që ai i fshiu me shpinë të dorës. Kufitar Hidër Zani kishte rënë dëshmor në krye të detyrës. E çuan gjallë deri në spi-

talin e qytetit. «Mos i thoni gjë Sokolit, kishte thënë pak para se të mbaronte. Shkruajini ju në vendin tim.» Dhe kështu kishin vazhduar ato letra nga kufiri e më pas nga miniera. Sokoli kafshoi buzën.

— Kjo ka ndodhur atëherë kur u vonua letra dhe kishte ndryshuar shkrimi, apo jo? — tha zëulët dhe rrotulloi në duar kapelën. Besniku tundi kokën.

— Na beso, Sokol, ramë ngushtë e s'dinim ç'të bënim. Thamë se do ta thoshim shpejt. Por, sapo mateshim të ta shkruanim, ndienim se do të të shkaktonim një dhimbje të madhe. Edhe pak, thoshim. Të rritet edhe pak. Atëherë menduam se ty do të të pëlqente të lidheshe me shokët e rinj të postës, po ti nuk pranove.

— Ne jemi nga vende të ndryshme. Besniku është nga Mirdita, unë nga Librazhdi, Bajrami nga Kavaja, — tha Gaqoja, — letrat e tua ia dërgonim njëri-tjetrit dhe të shkruanim me radhë.

— Pastaj Besniku, që punon në postë, t'i dërgonte ty, — shtoi Bajrami.

— Po tani s'mund të ta fshihnim më. Ti je burrë tani, shoku ynë i vërtetë. — Besniku e pa me dashuri dhe e shtrëngoi pas vetes. Sokoli u përpoq ta mbante veten, po lotët ia turbullonin shikimin.

— Të tre ne kemi nga një djalë, Sokol, — tha Bajrami. — Dhe të tre kanë emrin tënd. Janë katër Sokola tani. — Djali dëgjonte fjalët

e tyre të ngrohta e të dashura, po një mall iu ngjit në gjoks për atë, të parin shok, atë njeri që i kishte ngjallur kaq forcë e ëndërrime, Hidër Zanin. Të tre e kuptuan ç'mendonte dhe heshtën.

— Ku është varrosur? — tha.

— Në fshatin e lindjes. Shkolla e fshatit mban tani emrin e tij.

— Ai ishte trim i vërtetë, Sokol. Posta jonë krenohet me të. Edhe ne.

— E di, — tha mbyturazi djali.

Copëra kujtimesh i lëvizën e iu përzien nëpër mend. Pa kuptuar, nxori nga xhepi fotografinë e tij. Të tre burrat u përplotën. Tani ishte radha e Sokolit t'i përmbante.

— Mosni, — u tha, — nuk bën!

Kur u ndanë, ai ndjeu se tani do t'i vinin tri palë letra. U përqaftua me ta. Dhe kur mendonte se ai do t'ia tregonte nënës së tij gjithë këtë histori, një zë i brëndshëm e i thellë i pëshpëriste emrin e atij njeriu, atij shoku e vëllai të madh, që iu bë yll i ditëve të fëmijërisë, që ishte aty, në veten e tij, e asgjë s'e shkulte dot. Me emrin e tij në buzë kapërceu postbllokun e hyri në shkollë.

MALL PËR NJERËZ

Ishim në lokalin veror të hotelit të madh. Në sytë tanë binin dritat e sheshit të qytetit. Mbaj mend që ashtu kot po flisnim për mallin, për mallin si një kategori psikologjike. Për mallin kur largohesh nga atdheu, nga familja, nga miqtë. Ndoshta kjo bisedë u hap ngaqë Hilmiu, një shoku ynë, sapo ishte kthyer nga Afrika, ku kishte vite që punonte në ambasadë. Hilmiu tundte kokën lehtë dhe buzëqeshte si të donte të thoshte se vetëm ai e dinte ç'ishte malli i vërtetë:

— A keni provuar të të marrë malli për njerëz? — tha befas Misto Xhajani dhe na pa në sy.

— Si për njerëzit? S'ju kuptoj ç'doni të thoni, shoku Misto? — foli Fatosi. — Për prindërit, shokët, gruan, fëmijët, të afërmit...

— Jo, jo, thjesht të të marrë malli për njerëz.

— Ai na shihte me buzëqeshjen e një burri të mençur. Unë qesha.

— Ne nuk jemi Robinsonë, — thashë. — As në pol, as në Sahara s'kemi shkuar. — Mblodha supet. Misto Xhajani vazhdoi të buzëqeshte me sytë gjysmë të mbyllur.

— Mirë e tha Hilmiu, kur je larg, të merr malli edhe për gurët e tokës sate, për një pemë. për një rrugë, për një mbrëmje... Por unë e kam gjetkë. Të jesh midis njerëzve të tu dhe të ndjesh se të merr malli për njerëz. — Ne vazhduam të buzëqeshnim ashtu kot. Fatosi kryqëzoi pëllëmbët e duarve. Misto Xhajani ishte miku im. Më saktë, ai ishte babai i një shokut tim, po nuk e di se si ndodhi që unë krijova një miqësi të ngushtë me të. Bile qëllonte që më shpesh pija kafe me të sesa me të birin, Bertin. Ai tani ishte në pension, njeri që kishte qenë në shumë poste e detyra. Ishte modest dhe sikur përpiquej që t'i shmangej respektit që tregonin të tjerët për të. Kishte punuar në shumë rrethe dhe gjithandej kish dalë me sukses.

Unë e hoqa vëmendjen nga sheshi, nga gjithë ajo mbrëmje e bukur tiranase, pamja e së cilës dukej e madhërishme që aty, nga ca mendime intime anësore që më shoqëronin gjatë bisedës që po bëhej gjer atë çast. Ia ngula sytë. Isha i bindur se ai do të tregonte diçka interesante dhe të mençur. Ai një hop s'foli. Mbushi llullën dhe e ngjeshi mirë duhanin në të. Pastaj e ndezi. Nga llulla gufoi tymi.

— E, kështu, — tha. — Qëllon të të marrë malli për njerëz tamam kur je në mes tyre. Dhe s'ka më keq. Kur je larg, e mposht apo e shuan mallin se e di që je larg, se është largësia, hapësira, po kësaj ç't'i bësh. Ky mall që them unë ka të tjera arsye. — Ai nxori përsëri një gufmë tymi nga vatra e llullës. — Më ka ndodhur kjo gjë dikur. Atë kohë u emërova sekretar i komitetit të partisë në një rreth të vogël. Në atë rreth kisha punuar disa vjet. E njihja punën, i njihja dhe njerëzit. Dihet që në një rreth sekretari është figurë numër një. Punës nuk iu tremba. Isha i ri atë kohë dhe kisha shumë mendime e plane. Kjo punë duhej bërë kështu, kjo tjetra ashtu. Me një fjalë, i hyra me gjoks. Dhe ç'është e vërteta, rrethi sikur zuri të vente më mirë. Patëm përmirësime të ndjeshme në disa sektorë që i kishim të prapambetur. Në shtëpi veja vonë. Rrallë bëja pushim ndonjë të diel. Përpiqesha të isha autoritar me njerëzit dhe i prerë në urdhra. Shumë nga ata i njihja mirë. Më shumë kisha shoqëri, venim e vinim në shtëpi, pinim nga një gotë. Se, ju thashë që disa vite kisha punuar aty si shef seksioni në komitetin ekzekutiv. E kështu... me të vërtetë që punët sikur po venin më mirë. Dhe unë nuk e vura re ç'po ndodhte me mua. Mes problemeve të shumta që sillnin njërin pas tjetrit ditët, në mbledhjet, kontaktet me vartësit e mi, në lëvizjet nëpër qytet e nëpër rreth, ngadalë-ngadalë po më bënte majë një mendim që s'po më pëlqente

aspak. Të them të drejtën, kaluan mjaft kohë derisa unë i dhashë rëndësinë e duhur dhe u për-menda. Për këtë u bë shkak një ngjarje që do ta rrëfej më poshtë. Po, ishte fakt: njerëzit sikur zunë të silleshin ndryshe me mua. Disa, po nuk ishin pak këta disa, sikur nuk më shfaqnin fytyrën e tyre të vërtetë, flisnin me mua si në raportet e mbledhjeve. Për këtë nuk gaboja. Sepse, ju thashë, një pjesë të tyre i njihja, i njihja mirë. U njihja pikat e dobëta dhe më the të thashë, njihja preferencat dhe antipatitë e tyre. Mos ishte, vallë, ky respekt që kishin tani për mua?... Nuk e kuptoja kështu respektin. Ata sesi silleshin tani... Bie fjala, ishin dy veta duke biseduar. Bisedonin lirshëm, qeshnin, i rrihnin kra-hët njëri-tjetrit, për diçka ngacmoheshin, bënin shaka. Veja unë, përnjëherësh toni i bisedës ndryshohej. Ata të dy rezervoheshin, nuk bënin shaka, por vetëm buzëqeshnin. Fjalët i thoshin me kujdes. Për çdo gjë më miratonin. Kisha një shok të vjetër. — Ai buzëqeshi dhe tundi kokën. Tymi nga llulla e tij ngrihej i dendur dhe shpërthente mbi kokat tona.

— Ai ishte ekonomist. Luanim tavllë me të. Ishte usta i madh dhe gjithmonë më kishte mundur. Do ti që tani shumë herë fitoja unë?! E kuptova se ai më bënte qejfin. Kur shkonim për gjah, ca bënin çmos që unë të vrisja më shumë, thua se do të më mbetej qejfi. Dhe ta dini që unë isha gjuetari më i keq nga të gjithë ata.

Sigurisht, nuk e bënin hapur këtë gjë dhe jo të tërë. Ata më ustallarët. Bënin sikur donin ta qëllonin derrin. — Ah,... ç'më shpëtoi, të shkretën! Bjeri ti, shoku Misto! — Eh... Me një sërë shokësh më parë ne kishim intimitetet tona dhe këto intimitete ia hapnin shoshokut. Për shembull, kishte punonjës që i kishin njerëzit në qytete të tjera, donin të iknin që andej. Njëri kishte këtë hall, tjetri këtë tjetrin. Kurse tani sikur i kisha të mbyllura portat e tyre. Ata s'ma qanin hallin si shok dhe s'e kisha tani atë komunikim shpirtëror që e bën njeriun të ndiejë se ka shokë, miq, njerëz që i do dhe e duan. Dhe, ç'ishte më e çuditshmja, një gjë e tillë po më ndodhte dhe në shtëpinë time. Fëmijët ishin të vegjël atë kohë. Ata luanin, hidheshin nëpër shtëpi. Kushedi se si i përpunonte e ëma se, sapo hyja unë, bëheshin qëngja.

— Shshsht, — thoshte ajo, — babai është i lodhur. Asnjë fjalë!

Dhe s'ndihej as miza. S'di se si mora vesh rastësisht se Berti s'shkonte mirë me mësime. Mua nuk më thoshin se, helbete, unë kisha shumë punë dhe s'duhej të shqetësohesha! Më parë, ndryshe sillej me mua dhe gruaja, dhe fëmijët. Çupat m'i tregonin edhe zënkat me shoqet dhe të tëra budallallëqet e tyre të fëmijërisë. Kurse tani... Ju thashë, më dukej sikur njerëzit më flisnin me fjalë raportesh e gazetash. A thua se unë isha një robot i vërtetë, i vënë në krye të

punës dhe d̄ija vetëm plane, shifra, tregues. U shqetësova. Se kjo s̄erë njerëzish s'kishin respekt për mua. Një gjë ishte e sigurt: Në qoftë se njeriu e ka shpirtin e tij si shtëpinë, ta zëmë me një kuzhinë dhe një dhomë të mirë për miqtë, unë tani në kuzhinë nuk hyja dot më. Dera e kuzhinës për mua ishte mbyllur. E shumta që mund të më bënë, ishte të më futnin në dhomën e pritjes. Po kjo s'më pëlqente. E ndieja që gjithsecili vinte një lloj mburoje kur dilte ballas me mua. E në këtë mënyrë sjelljeje nxirrte krye mos-sinqeriteti. Dhe kështu, o djem, erdhi një çast që shqetësimi u rrit dhe unë ndjeja me të vërtetë mall për njerëz. Për njerëz të vërtetë, që të më flisnin njerëzisht, që të më shanin e kritikonin, se edhe unë njeri isha, de, jo hero gazetash, që thoshin:

— Do ta realizojmë planin se s'bën, shoku sekretar!, «jo njerëz që kur të thosha unë në mes të vapës» mor po u ftoh koha sot!, — të mbërthënin kopsat dhe të mardhnin d̄he ata. U shqetësova me të vëretë. Një ngjarje më tronditi pa masë dhe më bëri t'i mendoj mirë të gjitha këto që thashë. Atë kohë ndodhi që bëmë një ballafaqim me një nga minierat kryesore të rrethit. Kishte disa muaj që ajo nuk e realizonte planin. Ç'është e vërteta, edhe ne të komitetit të partisë edhe komitetit ekzekutiv na kishte zënë gjumi mbi dafina, pasi më parë ajo kishte qenë nga ndërmarrjet pararojë. Turp ta them, po kisha gati gjashtë muaj që s'kisha shkëlur aty.

Materiali i përgatitur nga komiteti ekzekutiv godiste ashpër drejtorinë e minierës, të metat dhe dobësitë që viheshin re. Shumë nga minatorët rrinin kokulur. E ndjeva që u krijua një gjendje jo e mirë. Dilte që, po të ndihmohej sadopak organizata-bazë e partisë aty, drejtoria dhe i gjithë kolektivi, nga organet e partisë e të pushtetit në rreth, puna do të kishte shkuar siç duhet. Kurse aty i hidhej faji vetëm minierës. Filluan diskutimet. Më ka mbetur në mendje e s'e harroj atë çast. Dikush tha nga vendi se kishte dy muaj pa shkuar në shtëpi. Ishte një minator i vjetër.

— Çohu e diskuto! — i thashë ashpër. — Mos fol nëpër dhëmbë!

Ngurroi një hop, pastaj u çua. I mbërtheu duart në shpinën e karriges përpara tij. Një damar i regëtinte fort në qafë. Sytë i kishte me rremba gjaku.

— Po, — tha, — do të flas, por me leje, a mund ta di kush jeni ju?

— Si kush jam unë?! — u vrenjta edhe më. Në sallë u bë zhurmë. Nga presidiumi dikush i bëri shenjë të kishte kujdes.

— Po, po, ju... Unë nuk e di kush jeni. — Ai i zotëronte me vështirësi fjalët. M'u drodh trupi. Koka më buçiti me vrull. Thashë të përmbahesha.

— Sekretari i komitetit të partisë jam, — thashë qetë. — Pse, nuk e di ti?

— Jo, — tha. — Tani po ju shoh për herë të parë. — U bë përsëri zhurmë. — Jemi punëtorë

të vjetër dhe na vjen turp që plani s'po na ecën, o shoku sekretar, — vazhdoi punëtori. — Thashë që kam dy muaj pa shkuar në shtëpi. Ashtu është, dy muaj kam, unë dhe shokët. — Po përpigësja ende të qetësoja në vetvete logjikën e të menduarit. Ai punëtor më kishte vrarë rëndë. Por e meritoja.

— Këto nuk janë probleme të panjohura për ne, i kemi shtruar kaq herë, — thoshte punëtori. — Pajisjet e shpimit dhe të transportimit janë amortizuar. Kontigjenti i materialeve që prisnim s'na ka ardhur. Dhe, siç del, s'ka ardhur vetëm për neglizhencë. Dihej që më parë se në këtë periudhë do të binim në zonë të ngushtë minerali. Edhe shokët e komitetit ekzekutiv e dinin. Pse u harrua kjo gjë dhe pse nuk u morën masat? Duheshin avancuar galeritë e tjera, veç kryesores. Kjo kishte të bënte edhe me ministrinë. S'dua ta heq fajin nga vetja, nga udhëheqja e minierës, ja, të flasin edhe shokë të tjerë, por unë kam vërejtje se s'ju kemi parë fare ju dhe shokët e tjerë, o shoku sekretar...

— I ke ngritur këto probleme në organizatën-bazë? — thashë dhe ngrita lapsin nga blloku. — Je komunist?

— Jam, — tha. — Jam sekretar i organizatës-bazë të galerisë numër një.

— A, ashtu?! Dhe sot po e njeh sekretarin e komitetit të partisë të rrethit?! — E ngrita zërin. — E arsyeshme të duket kjo?

— Bile é turpshme, — tha prerë punëtori dhe ngriti kokën. Mbeta.

— Po atëherë?!

— T'i ndajmë gabimet, shoku sekretar. Ato që janë të miat, i mbaj unë, po tuajat mbajini vetë... Puna s'na ka lënë. Po këto që them këtu, kam dashur t'jua them disa herë.

— Dhe pse nuk m'i ke thënë?

— Ku t'ju gjeja t'jua thosha? Kam ardhur në komitetin e partisë dhe s'kam mundur t'ju takoj. I zënë, mbledhje, me shërbim, më thoshin. Ndaj dhe nuk ju njihja. Vërtet është turp. Pastaj edhe ne pa punë s'kemi qenë. Kuptojini dhe vështirësitë tona, shoku sekretar...

Ai punëtor më kishte dhënë një shuplakë të rëndë, dobinë e së cilës e ndjeva më pas. Në atë mbledhje u zberthyen shumë gjëra që mund të kishin kaluar pa u vënë re. Shaban Xhiani e quajnë atë minator. Ka dalë me kohë në pension. Më pas u bëmë miq. Kam qenë tek ai në fshat. Edhe ai s'më harron kurrë... Pra e gjithë kjo ngjarje ndodhi tamam atëherë kur duhej, kur unë kisha nisur të analizoja dhe të shqetësohesha për atë shkëputje nga njerëzit. Vrava mendjen se i kujt ishte faji. Ishte metoda e punës sime? Rutina që mund të kishte lënë paraardhësi? Sidoqoftë, i vura faj vetes. Unë duhej t'i mbaja lidhjet me njerëzit, që të mos më merrte më pas malli për ta. Njerëzit e thjeshtë, që ishin poshtë në bazë, të silleshin ashtu siç ishin dhe ta përplasnin fytyrës kur duhej, ashtu si Shaban

Xhihani. Në shtëpi i zgjidha punët kollaj. Mblodha gruan dhe fëmijët dhe u thashë: Kështu e kështu është puna. Ma keni bërë shtëpinë hotel, u thashë. Mos e dini se lodhem më shumë unë se ai punëtori që punon në minierë tetë orë nën tokë? Ç'paskam humbur që s'jam më ai që kam qenë për ju?! Fëmijët më shikonin në sy të çuditur. «Pse, edhe për ju sekretar i rrethit jam?» thashë dhe hapa krahet e ata m'u hodhën përsipër. «Hajde! Pa hipni të tre. Ju mbaj dot si dikur, apo jo?» thashë... E bisedova dhe me gruan. Dhe e ndjeva se edhe fëmijët donin më shumë kohë edhe nga unë. Po sidoqoftë në shtëpi ishte më ndryshe... Jashtë si do bëja?... Bisedova me shokët e Frontit të lagjes ku kisha shtëpinë. Bëjmë një aksion të dielën, u thashë. T'u rregullojmë një fushë volejboli fëmijëve. Dhe dola vetë të dielën e punova sa m'u këputën krahet. Fillova të rishikoja metodën time të punës, mënyrën si flisja e si komunikojta me njerëzit. E ngrita të gjithë shqetësimin tim në organizatën-bazë ku bëja pjesë. Unë kam fajin tim, thashë, me siguri këtu ka të bëjë metoda dhe stili im i punës, por ama dhe ju. Pse më veçuat kështu?... Ç'është kjo punë?... Ja, u fejuat shoku filan. Nuk mund të vija dhe unë për urim? Harroni se jam shoku juaj? Mos e dini se vetëm unë jam i zënë me punë dhe ju jo? Jo! Punët i kemi të gjithë tok. Punojmë, po nuk harrojmë që jemi njerëz. S'e kam fjalën për të tërë.

Të më kuptoni. Le ta analizojmë diskutimin e shokut Shaban Xihani në minierë... Sa të vërteta ka në fjalët e tij! Shikoni sa shpirtpastër e i ndërgjegjshëm është ky minator i thjeshtë. Sa guximtar. Sigurisht, përderisa ju, shteti, Partia, më keni vënë në këtë detyrë, unë për diçka jam i zoti. Jam i zoti për të udhëhequr punën e Partisë në rreth. Por nga kjo njerëzit kujtojnë se do të më mbetet hatri nëse do të më thonë një të vërtetë, nëse do të më kritikojnë kur gaboj. Ata tremben dhe i heqin me mua ato ura që lidhin njeriun me njeriun. Telefonat, shkresat, komunikimet verbale etj., të gjitha këto lidhje nuk vlejnë në qoftë se nuk funksionon një lidhje e brendshme midis njeriut dhe njeriut pavarësisht nga postet dhe funksionet që kanë... Kështu... Në fillim, kur fola unë, njerëzit mbetën dhe s'dinin ç'të thoshin. Po pastaj të gjithë u hapën. Pengesa e parë, druajtja ndaj personalitetit tim, ishte kapërcyer. «Vërtet, tha dikush, ç'është kjo punë, o shoku Misto, më parë qaja me ty çdo hall, kurse tani druhem të të ftoj edhe për një kafe. Do të më marrin për servil, them, apo vetë ai do të mendojë se po e komprometoj.» Folën shumë shokë. U bë tjetër atmosferë. Kështu kjo punë... Kam dyzet vjet anëtar partie. Më besoni se këtë mbledhje e quaj më me vlerë në gjithë jetën time në Parti. Dhe njerëzit dalëngadalë u mësuan me fizionominë time të vërtetë. Ndodhte pas kësaj, për shëmbull, që të më zinte në rrugë mësuesja kujdestare e Bertit

dhe të më thoshte: «Shoku Misto, Berti s'i ka punët në rregull në trigonometri. Bile edhe me mësuesen e lëndës është sjellë jo mirë.» E të tjera si këto... Vajta vetë në minierë. U ngula aty sa pashë që puna mori udhë për mirë. Vështa kominoshet dhe zbrita galerive. Shaban Xhahani më shihte e buzëqeshte i përmbajtur. Në minierë ishin ndërruar shpesh kuadrot. Me sa duket, shumë nga ata e kishin pasur mendjen të iknin që aty dhe nuk kishin punuar me nikoqirllëk. Edhe kur kishin realizuar planin, kishin prekur rezervat pa siguruar të tjera. Ndaj tani miniera ishte në gjëndje të vështirë. (Ai thithi disa herë llullën e fikur.)

Kur ika që andej, në çdo detyrë që kam vajtur, këtë ndërlidhje njerëzore e kam pasur shqetësimin e parë, për planin, për realizimin e detyrës. Se, po ta shohësh hollë, këtej vjen edhe realizimi i planit dhe sukcesi. Ai rrahu lehtë llullën pas tavllës së porcelanit. Ne të tre buzëqeshnim mendueshëm dhe bluanim ato që kishte thënë ai. Hilmiu mblodhi duart përpara mbi tryezë.

— Në të vërtetë, një farë ftohjeje, ose, si ta them,... një largim midis njerëzve dhe dikujt që ngrihet në përgjegjësi, është e natyrshme që të ekzistojë. Unë s'mund të flas me ministrin tim ashtu siç mund të flas me Tosin, me Lilon, me Bertin, apo jo?

— Po në qoftë se ministrin e ke pasur po aq shok sa Tosin, Lilon, Bertin? — Misto Xhahani qeshi. — Nuk e bën posti njeriun, po njeriu po-

stin, — vazhdoi menduar Misto Xhajani. — Është fatkeq ai kuadër që i bën njerëzit rreth tij të shkëputin lidhjet njerëzore me të.

Tani të gjithë ne kishim hyrë në temë. Filluam të flisnim me zjarr dhe të jepnim mendime. Misto Xhajani kishte mbushur përsëri llullën. Ai shikonte gjithsecilin me kënaqësi dhe herë-herë ndërhynte dhe vetë.

FIZARMONIKA

1

Ai nuk fliste. Rinte shtrirë në shtratin e drunjtë pranë dritares dhe përpiquej të deshifronte atë errësirë të butë që mbushte natën. Jashtë luante era. Gishtërinjtë e saj të padukshëm, preknin butë kordat e drurëve që buronin atë muzikë nanuritëse e të ëmbël. Ai u ngrit mbi bërryl, rdehu veshin nga xhami dhe e kapi atë murmurimë që bënte përroi. Gjithçka bën muzikë, mendoi ai. E gjithë bota bën muzikë. Dhe duke thënë kështu, u rrëqeth i tëri nga një dridhje lumturie. Sepse e ndiente të gjallë, të prekshme e të vjetër sa bota atë tërësi tingujsh që ngjizej rreth e rrotull. Gjithçka bën muzikë, tha përsëri. Ja, edhe yjet që pikojnë nëpër hapësirën

blu, edhe njolla e hënës në xham; toka që ftohet natën dhe mbledh rrënjët e bimëve, kërcenjtë ku fillon të lindë vesa, bulkthi, i pagjumë e gjer gërhima monotone e Hodos aty pranë. Ai buzëqeshi dhe u kthye andej. Krahbarori i Hodos ulej e ngrihej si një gjyryk i madh. Sa herë nxirrte frymën, buzët e trasha i bënë një «brrr» të lehtë. Gjithmonë kishte fjetur me të vëllanë. Ndihej i qetë kur ishte aty atë Hodo sa një katanà, të urtë e fjalëpak, me sytë të butë si të deles. Dhe mendja përsëri i shkoi jashtë, nëpër atë terr të madh e të pagjumë. E ndeh veshin dhe ndien diçka, e ndeh edhe më dhe ndien më tepër. Po sikur ta kishim veshin të hollë, aq të hollë; sa të ndienim edhe ata tinguj që bënë bleta kur hap buzët e thith nektarin e luleve, ose atë këngë që thur avulli i ngritur nga dheu, ose pëshpërimën e yjeve, ose shpërveshjen e gonxhes në degë, ose... Ai mbylli sytë i lodhur. Gjithë bota bën muzikë. Dhe i shkoi mendja te mësimi i asaj dite. Mësuesja, Lida, e kishte ngritur në orën e gjuhës. Lak e një emër, tha ajo, një emër frymor. Çfarë të duash. Sytë e tij të ndritur ndalën një hop. Muzika, tha ai. Ama dhe ti, Goni, vetëm te muzika e ke mendjen! Po muzika nuk është frymor. Është, mësuese! Mësuese Lida e pa si me habi. Mirë, tha ajo, lakoje muzikën. Dhe ai e lakoi. Mësuesja shikonte diku. Të ulem, mësuese? tha ai. Ulu, Goni! tha ajo si me vete dhe e pa me dashuri... Levizi në shtrat. Oh, tha, dhe sytë iu veshën

nga loti. I shtrëngoi dhe qerpikët iu njomën-
ja, kjo ishte shtepia e tij, ne atë fshat të vogël,
qy ore larg qytetit. Në dhomën tjetër flinte nëna,
kurse atje sipër, në varreza, flinte babai, që ai e
periytyronte nga një fotografi e vjetër e luftës.
Hodoja lëvizti. U kthye në krahun tjetër dhe gër-
nima e tij u shua. Kishte ardhur vonë atë natë.
Sullo fizarmonikën që bleu në qytet. Nënës s'ia
kishte qejti, por edhe Hodos nuk ia prishte dot.
Kishte vite që ai mbante shtëpinë. Ishte mësues
ne një fshat përtej. I numëruan paratë një për
një me nënën. Korba, thoshte ajo, gjithë këto
para! ... Lek-lek i kishte kursyer Hodoja ato.
Dhe e solli fizarmonikën. Asaj kishte mësuar t'i
binte në ushtri. Fizarmonika shkëlqente. Hodoja
e përkëdhelte me sy e me duar. Mos, tha ai kur
Goni zgjati dorën e preku tastierën. Dhe dëgjoi!
Mos të shoh të ma prekësh, more vesh? Eshtë de-
likate. S'bën për ty. Je i vogël. Po bjeri një
herë, o bir, tha nëna. Dale! — tundi kokën Ho-
doja. Do t'i biem, këtu e kemi. Eshtë jona tani.
Dhe mbërtheu rripin. E futi në kuti me kujdes
dhe e vuri mbi raft.

Djali psherëtiu. Ai ndjeu një mëri të lehtë
për ato fjalë të të vëllait. Ai e qortonte gjithmonë
se nuk ua vinte veshin mësimeve. Pse të mos
ma mësojë dhe mua? ... I bie vallë Hodoja më
mirë se Sulo Evgjiti? Jo. Sulo Evgjiti është më
i miri i gjithë krahinës. Të gjithë atë marrin
nëpër dasma. Ai vë kokën mbi palat e fizar-
monikës dhe sikur flet me të duke dredhur gish-

të rinjtë mbi tasta. Dhe sa shumë që di për muzikën ai Sulo Evgjiti! ... E pëlqen Gonin dhe e mban pas vetes. Ty do të ta mësojë ustai fizarmonikën, i thotë. Ah, bëri djali. Krahu iu mpi. E lëshoi atë dhe koka i ra mbi jastëk. Nesër, pëshpëriti, nesër ...

2.

Sulo Evgjiti kishte dalë e rrinte nën shëlgjishten e përroit. Ai futi këmbët në ujë. Pastaj i nxori dhe i fshiu me shami. Rënkonte.

— Ç'ke, usta? ... Je sëmurë? — i tha Goni me sytë tërë merak.

— Sëmurë, posi, — tha Sulo Evgjiti dhe shtrembëroi fytyrën. Gromësinte dhe një erë thartire ndihej përreth. — Hajde, pa merre, merre, të shkretën, se mezi po pret! — Goni u hodh e zuri fizarmonikën. Sulo Evgjiti u mbështet në bar dhe vuri xhaketën ushtarake nën kokë. Vështroi djalin që hidhte me rëmbim kraheve rripat e fizarmonikës dhe i qeshi mustaqja.

— E, qerrata, o qerrata! ... Ja, do ta mësosh dhe ku të kam parë, o usta Sulo, pastaj! — Ai tundi kokën si me vete. — Kështu është kjo botë jallane ...

— Jo, usta, unë ...

— Mirë, mirë! Pa bjeri tani, hë! ... Bjeri Minushit, pastaj asaj valles që të mësova njëditëzaj ... — Djaloshi u skuq nga kënaqësia. Rregulloi rripat, uli kokën dhe nisi t'i binte.

— Ashtu! ... Mos e shtrëngo të djathtën!... Ashtu!... Hape! Hape kacakun gjer në fund!
— Pastaj heshti dhe e pa i kënaqur. Goni ishte përpirë nga muzika. Ai shikonte gishtërinjtë e tij të vegjël që lëviznin lart e poshtë nëpër tasta.

— O! .. Improvizo po na bën, a?... Lëri, lëri improvizot tani! Mëso atë që të them unë ... Do të të bëj të famshëm, për nder, si ai Moxari i Gjermanisë do të të bëj.

— Jo Moxari, po Moxarti, xha Sulo ... Në e kemi bërë në mësim.

— Pika mësimëve të tua! Ç'më gjeti mua që s'kam bërë mësim?! ... Këtë virane ma mësoi ustai i madh, Hamdi Tërkuza. Shiti shtëpi e katandi sa e bleu një të tillë. Vajti gjer në Gjermani. Në fillim s'e hiqte vendi këtë, po pastaj ia ndien lezetin njerëzia. Eh, more Hamdi Tërkuza, të bëftë shpirti dritë!

— Po kjo, jotja është, usta?

— Çne!... Është e shtëpisë së kulturës ... Po bjeri ti, bjeri... Të famshëm do të të bëj, për shpirt të usta Hamdiut, të famshëm. Që të thonë të gjithë: Pa shihni nxënësin e usta Sulos si i bie ... Hë, lëvizi mirë gishtërinjtë... Mos i shih tastot me sy. Thonë që ai vëllai ytë ka blerë një si kjo. Vërtet? — Djali tundi kokën.

— Eë, paski para ju ... Hë, jua lumsha! Dhe unë, të mësoj pa para unë ty!

— Pse, ai ustai yt me parâ ta ka mësuar ty?

— Djali ngriti kokën.

— Qysh?... Hamdi Tërkuza?... Pa para ma mësoi vërtet, po unë i rrija pas si çirak atij. I mbushja ujë, i pastroja këpucët kur shkante në sebepe, bëja ujë tog, punë. — Djali u skuq në fytyrë.

— Po të duash, edhe unë të mbush ujë ty, usta ... Edhe këpucët t'i fshij ... edhe ...

— Shih, shih! .. Mirë, mirë ... nuk më duhen mua ato, jo ... Unë të mbajta pas se më pëlqeve. Edhe talentin e ke. Po ç'fizarmonikë mori yt vëlla? «Vesmiser?».

— Jo, ka një fjalë tjetër. — Djali rrudhi ballin. — Është e zezë.

— Ehtë ... Vesmiseri është mbret i këtyrë, thotë. Po ta lë ty ai, apo jo?

— Jo, s'e zë dot me dorë atë, — uli kokën Goni!

— Ha, ha! Pse? ... S'ta lë, ë?... Shiko, shiko! I vëllai s'ia lë ta zërë me dorë dhe Suloja i varfër i thotë: Bjeri!... Ehtë, dynja, dynja, si je ndërtuar! — Ai gogësiu dhe mustaqet iu hapën anash si krahë zogu. — Po a i bie ai një çikë apo jo?... — Djali s'foli. — S'ia thotë, ë? E po s'do mend. S'është kushdo për këtë, apo jo? S'është kushdo, or, jo! Duhet ta kesh këtu! Ja, këtu! — Dhe Sulo Evgjiti i ra fort kockës së

kraharonit me pëllëmbën e mbledhur. — Pa hë, bëj ushtrime tani, ushtrime. Kaloi tastot dy nga dy... Ashtu! Kthehu prapë! Hape, hape krahun!... Hë!... — Atij iu shua ngadalë zëri dhe pas një kohe, kur djali e pa, ai flinte dhe mustaqet i dridheshin mbi buzë. Djali vuri duart mbi fizarmonikën dhe s'levizi. E vështroi Sulo Evgjiti. Fytyra e tij e zeshkët ndriste nën atë copë diell që linte të dukej Mali i Gërnjarit. Ndjeu një pështjellim në zemër. Ai e donte këtë njeri që i binte krahinës kryq e tërthor me fizarmonikën në krahë. Në dasma e gëzime, në festa e në lëmenjtë e drithit Sulo Evgjiti s'lodhej kurrë. Kullonte djersë i tëri, i bëheshin supet plagë, por fizarmonikën s'e lëshonte. Kishte që e lëvdonin. Kishte që e shanin se ishte qen i parasë. Por Agroni nuk i vinte re këto. Ai ishte mësuesi i tij, njeriu që e futi në një botë tjetër, të panjohur për të, në muzikën që ai vetë e bënte tani me gishtërinjtë e tij, me krahët e tij, me shpirtin e tij ...

Ai hapi krahët dhe fizarmonika mori frymë si njeri i gjallë. I lëvizte gishtërinjtë shkathëtishtë dhe nga basot kumbuan ca tinguj të trashë. E ngriti kokën lart dhe pa majën e Gërnjarit që po errej. Duhet secila dorë të punojë më vete. Ja, kështu!... Ai u ra tastave nga kreu në fund. Pastaj, zuri të bënte kalime më të mëdha. Kafshoi buzën dhe filloi përsëri. Kur do ta mësonte aq mirë, sa që të riprodhonte me të çdo tingull e muzikë që dëgjonte përreth? Për-

shembull të bënte me të siç bën era me barin e fushës ose siç gurgullon përroi nëpër gurët e shtratit të tij... Gjithçka bën muzikë. Dhe e përkuli kokën duke u rënë lehtë tastave. Tingujt u endën nëpër muzg si zogj që fluturonin.

Vonë, vonë, Sulo Evgjiti lëvizi dhe u përmend. Po ndiente të ftohtë. Fërkoi sytë.

— More, — tha, — ç'bëhet?... Pse, akoma këtu je ti, a?... — Ai pa në terr djalin e mbledhur kruspull mbi fizarmonikë. Lart ndrinin yjet. — Hajde! Lëre tani dhe ngrehu! — Iu hap goja dhe u çua me përtim. — Kam dy orë udhë për të bërë, — tha. Hë? I re një çikë apo fjete dhe ti? — Djali nuk fliste, — Ç'ke kështu? Të dhemb gjë?

— Jo!

— Po hë, de! Ngrehu!... Hajde, se ata të tutë do çojnë fshatin në këmbë... More, po ç'ke kështu, ti?!

— Hic.

— Nuk ia thua ustait?... — dhe ia ngatërroi flokët me pëllëmbë.

— Nuk e di, po ... më duket se s'do të arrij kurrë të mësoj siç duhet, usta, t'i them të gjitha ç'mendon njeriu me të. — Sytë e djalit shikonin si ndryshe. Sulo Evgjiti mbeti më këmbë.

— Hëm! — bëri ai pas ca. — Hëm! — bëri prapë. Përtej ndihej bulkthi. Uji i përroit llo-motiste pa pushim. Sulo Evgjiti u kollit si për të thënë diçka. U nisën të dy... Ishte terr dhe

djali, nuk e vinte re se si ustai e shikonte kohë më kohë. Në ato vështime kishte një lloj turpi e nderimi të përzier së bashku.

3

Hodoja mbajti këmbët. Ç'ishte kështu?... Fizarmonika e tij kjo?... Ai u vrenjt. Jo, tha, s'është Gonia ky. Ditka t'i bjerë! Shtyu deriçkën e oborrit dhe doli nga pas. Përkuli trupin e madh dhe ndenji përbri dritares. Ditka t'i bjerë tamam ky, tha. Nga dhoma vinte një melodi e shpejtë, plot variacione të vështira. Ishte një dorë e shkathët dhe e sigurt. Lëvizi pak dhe vështroi në xham pasqyrimin e dhomës. Shqeu sytë. Oo, bëri ai më vete. Po kur e mësoi ky qerrata?!... Ëë, ndaj thoshin që i vete pas Sulo Evgjinit ky... Ndenji një hop. Dhe, tek ndiente si vibronte nëpër ajër melodia e fizarmonikës, iu shua ngadalë mëria dhe sytë e më pas tërë fytyra morën atë shprehjen e urtë e babaxhane që kishte zakonisht. U ul në bisht e i vuri kurrizin qerpiçit të murit, në të cilin dielli kishte lënë ngrohtësi. Dhe me veshin te muzika mendoi një copë herë për hallët e veta. Po i shkonte vakti për martesë. Duhej bërë ajo punë, s'mbante më. Ja, mot i rritej pakëz rroga ... Pëmët duhen krasitur një çikë. Do ndrequr dhe çatia në krahun e përtejme. Pa do t'i hynte dhe shkollës me korres-

pondencë... U ngrit dhe gjunjët i krisën. Vështroi përsëri në xham. Koka e të vëllait mezi dilte mbi palat e fizarmonikës. Ai kishte humbur i tëri në atë që bënte. Hodoja e dëgjonte e s'i besohej. ... Ku e mësoi, xhanëm?... Dhe u skuq kur kujtoi përpjekjet e tij rë ushtri e këtu për ta mësuar atë vegël ... Shiko, shiko! Ç'të rënë i bën, se! Vëllai kishte kaluar tani në një meloditjetër. U binte ca akordeve të buta, minore, që dukeshin sikur ishin vetë zëri i asaj pasditeje që shuhej dalëngadalë në muzg. Dhe Hodoja se përse ndjeu një trishtim ta prekte e ta lëndonte thellë vetes, atje ku edhe mendja e njeriut e ka të ndaluar e të pamundur të hyjë. Psherëtiu dhe lëvizi që aty. Kur doli përpara, pa të ëmën që vinte për në shtëpi. Sa është plakur, tha ai, si të bënte ndonjë zbulim. Apo dukej ashtu nga çemberi i zi?

— U, paske ardhur, Hodo? — tha ajo. — Thashë se do vijë vonë ... Hë, a e pe si ka rënë ai krahu i çatisë?... Ashtu do ta lëmë?

— Mirë, mirë, o nuni! Do ta ndreqim! ... — Gruaja e pa më dhimbshuri.

— Ç'them edhe unë!... Ndrëq atë çatinë tënde ti, pa... Po pse, mor Hodo, pak çupa ka që ... Po ja, mor, ajo ë Nastës ... ti e ke parë ...

— Lëre, nuni, tashiti! — bëri Hodoja me një lëvizje të bezdisur të dorës.

— Ah! — rënkoi e ëma. — Uu! Ç'është këshitu, more! — tha ajo duke mbyllur deriçkën e jashtme. — Kush i bie kësaj?... Ai firauni?... —

Dhe ktheu sytë nga djali i madh. Po Hodoja ishte i qetë. Kur ata shtynë derën e hynë brenda, muzika heshti. Dërrasat e odës kërcitën. Diçka ra dhe u përplas. Një zhurmë e madhe e pasoi. Hodoja hapi derën e odës me nxitim. Agroni kishte rënë në shesh me fizarmonikën mbi vete. Një karrige e përmbysur ishte pranë tij. Ka dashur ta vërë në vend atë, tha Hodoja. Vëllai mënd qante.

— Hodo, unë... Nuk ka pësuar gjë, ja ... Shikoje! ... Asgjë, për kokën e nunusë, që ...

— Mos u vrave gjë ti? — tha Hodoja dhe e ngriti me një dorë atë e me tjetrën fizarmonikën.

— Po pse, more bir?... Po yt vëlla të ka thënë. S'është për ty ajo... — thoshte nëna dhe hiqte faqet e rreshkura me gishtërinj. Djali u përlot. E gjithë dhoma sikur iu vesh me mjegull. Po Hodoja sikur nuk ishte zemëruar me të. Apo ashtu bën ai?... Po ja, ai nuk më ka rrahur kurrë ...

— Hodo ... unë, për kokën e nunusë që sa e preka. Nuk ka pësuar asgjë, ja, shihe!... — Ai fliste shpejt, sikur të kishte frikë se mos e ndërpritnin. Po Hodoja s'thoshte gjë. E kishte vënë dorën mbi fizarmonikë dhe po e shihte sikur vërtet donte ta kontrollonte në ishte dëmtuar apo jo. Sytë e tij shihnin thellë, më thellë brenda saj. Me ca lëvizje të ngadalta, ai e ngriti dhe ia vuri atë në gjoks vëllait të vogël.

— Luaj! — tha. Djali fërkoj sytë me grushte. — Hë, dë, bjeri! — Dhe ia shkoi rripat në

sup. Djali mbeti një çast. Buzët iu drodhën. Vështroi të vëllanë. Pastaj nënën, që rrinte te pragu si e habitur. Sytë e Hodos ishin të butë, si uji i qetë. Goni preku tastierën. Lëvizti në ca akorde, të kota dhe pastaj ra në një melodi të njohur që e kishte dëgjuar në radio, në të vetmen radio me vajguri që kishte fshati. Hodoja ktheu kokën dhe pa të ëmën që buzëqeshte. Hodoja s'levizte. Rrinte më këmbë. Goni mbaroi. Shihte të vëllanë në sy. E lëshoi fizarmonikën ngadalë, sikur të kishte frikë se mos e lëndonte.

— E, ë ... — bëri Hodoja. — Hajde, merre matanë!

— Hodo, po unë sa ...

— More, merre matanë, të thashë! ... Mbaje ti ... Ta ... ta kam falur. Unë... ku kam nge unë për të, ja... dhe shkollën do ta nis sivjet dhe ...

— Agronit iu drodh trupi. Zëri iu mek dhe në faqe i shkanë dy currila të nxehtë lotësh. Ai i fshinte me pëllëmbë, me bërryl, me grusht dhe rënkonte. — Ee, de, ... mjaft! ... Unë për ty e bleva, të thashë ... të rritesh dhe ca, thashë ...

— Hodoja i ngriti kokën të vëllait.

— Hodo, po pse, mor bir?! — tha nëna. — E mirë, mirë e shtëpisë është, tok e keni.

— Jo, jo ... ta marrë! Është e tij që sot,

tha Hodoja. — Di ti bjerë më mirë se unë ai ...

Po të rritet edhe ca... Se do vuxhüt fizarmonikë.

Kur isha në divizion unë, Vangjeli, që i binte te

ne, u këput. Ishte festa e Dhjetë Korrikut. E një

të marrë i bëj unë! Tri orë s'e lëshova. Vu e

vu! More, tha komandanti, po ku e pskemi pasur këtë Hodon?!... Ky ta mbajë fizarmonikën, jo Vangjeli. ... Po shiko! Ta kesh kujdes, ë?... Do hyzmet kjo. Edhe kafsha që është kafshë do hyzmet, jo kjo ... Hajde! Lëre tani dhe vëre në vend! — Po djali dëneste akoma.

Kur nëna ndezi llambën e madhe mbi oxhak dhe shtroi bukën në tryezë, në faqet e Agronit dukeshin të ngrirë përrenjtë e lotëve. Ai s'kishte thënë asnjë fjalë. Vetëm herë pas here ia zinte dorën të vëllait. Ia shtrëngonte. Kur vajtën të binin, e puthi fizarmonikën aty ku e kishte lënë, pranë shtratit të tij. Nuk thoshte gjë, por e gjithë genia e tij fluturonte nga gëzimi.

— Lëre tani! Tënden e ke! ... Po mësimëve mos u vësh ferrën! Ta mora, për nder! — Hodoja i uli fitilin llambës dhe i fryu me të dyja bulçitë. Dhoma ra në terr. Tej u dëgjua zhurma e enëve që lante nëna. Ngadalë hënëza po rrëshqiste mbi xham. Një re lëvizti dhe ja, vetulla e saj doli e tëra. Djali nuk flinte nga gëzimi. U soll rrotull disa herë. I bëhej të ngrihej e t'i hidhej të vëllait në shtrat. O Hodo, Hodo! Sa i mirë je ti, i thosh me vete. Tani, tani do ta mësoj ashtu si duhet atë ... S'më ndan më njeri prej saj ... Sa do të gëzohet usta Suloja. Dhe ai priste që Hodoja ta shante ... Apo dhe ta rrihte ... Pse, vërtet ta kishte blerë për të fizarmonikën Hodoja? Jo. Të gjithë e dinin që ai çmendej pas saj. Po ç'e do! Për të rënë s'i binte gjë. Edhe mësuese Lida i kishte thënë: «S'e qull

hiç Hodoja yt. fizarmonikën. Një avazi i bie. I rroftë që e bleul!»

U ndie një kërcitje. Hodoja largoi jorganin.

— Goni! ... Fjete, more?... O Goni! — pëshpëriti ai. Vëllai nuk lëvizi. E kishte gjoksin plot, po s'i vinte mbarë të ndërpriste mendimet e tij që bridhnin të lira, frelëshuara e të hazdisura. — Dëgjo! Të gënjeva për atë qëparë...

— Më gënjeve?! ... Si?... Kh, kh! — u mbyt Goni dhe e zuri kolla.

— Shsh! Jo për atë, mor, jo!.. Të gënjeva kur të thashë se e kam blerë për ty. Për vete e kisha blerë... Ja, kështu është e vërteta. Edhe për atë të divizionit të gënjeva. Tri orë i rashë vërtet... po komandanti tha që unë vetëm ta mbaja fizarmonikën, ta mbaja për hamall, po Vangjeli t'i binte... Ja, kështu është. Hë, fli tani!.. — Po vëllai u vërvit nga shtrati e iu bodh aty. — Ik, more! Ç'bën kështu?!... Hajde ik! Dhe mbaje mendjen te mësimet, se më tha ajo Lida ca fjalë që...

Por Agroni s'flinte dot. Ishte bërë i tëri tan-gull e i jepte zë kupës së qiellit.

4.

U gdhi dhe Sulo Evgjiti nuk ia solli fizarmonikën. Djali u bë merak. Pu, pu! Mos e marrë vesh Hodoja, tha. Nuk i rrihej në shtëpi. Ishte një e diel e vrenjtur, me re të larta po që s'kishin

sy ta lëshonin qiellin. Veshi këpucët, këpucët e vjetra të Hodos, që tani i bënin atij dhe u lëshua nga vahu. Andej e priste ustanë. Ai kishte vajtur në një dasmë në fshatin fqinj. Fizarmonikën e shtëpisë së kulturës s'ia kishin lënë dhe ai kishte marrë atë të Gonit. Djalin e zuri turpi dhe ia dha, se Sulo Evgjiti i kujtoi ditët e shkuara, kur i pati vënë në krahë fizarmonikën e vet.

Përroi vinte i turbull. Shkulmet e ujit hidheshin përpara me një si alarm të fshehtë në vet-vete. Djali ndenji ca me sytë në vrapin e tyre marramendës e duke dëgjuar atë buçimë që vinte nga gryka, atje ku përroi ngushtohej e binte në guva të thella. Maja e Gërnjarit dukej e zhdukej mes mjegullës. Sulo Evgjiti po zbriste tatëpjetën. Djali e pa që lang. Psherëtiu i lehtësuar. Ustai ecte duke u tundur dhe fizarmonikën e mbante varur në njërin sup. Ai këndonte. Kur u afrua edhe më, Agroni dëgjoi fjalët e këngës: «Asa-man, moj rrunxa e lalës, hallit tim m'i bëj der-man!»

— Ee! — bëri ai kur pa djalin. — Paske dalë të më presësh, ë? — dhe shikoi përroin.

— Usta! Më mirë kaloje tek ura, — tha me merak Goni. — Ka ardhur shumë.

— Bah! — bëri Sulo Evgjiti. — Ashtu dua dhe një orë, more bir. Bah! — U ul në shesh. Zbathi këpucët dhe përveshi kilotat e leshta gjer mbi gju. Dhe këndonte me vete. — E mirë kjo jotja, e mirë, — tha. — Më nderoi. Po më të mira se Vesmisrat nuk ka, ta dish, ta thotë usta

Suloja ty. — U ngrit në këmbë. Kërcenjtë e zinj e të hollë dukej sikur s'do ta mbanin. — Ashtu! — bëri dhe hodhi fizarmonikën në krah. U fut në përrua. U lëkund. — Ah, more! Ah! — bënte dhe hidhte këmbën tjetër.

— Kujdes, usta! — thirri Goni. Uji i turbullt i erdhi përmbi gju dhe i lagu pantallonat. Ai shau dhe pështyu. Djali bëri dy hapa përpara dhe u fut në ujë me gjithë këpucë. I zgjati dorën. Sulo Evgjiti doli duke rënkuar. E lëshoi fizarmonikën pa kujdes në shesh. Goni iu ngritën flokët për-pjetë.

— Po si e paske bërë kështu këtë ti?! — klithi dhe fytyra iu skuq.

— Po ç'e gjeti atë?... Top fare është. Mos ki dert! Për të forta, janë të forta këto, më të forta se Vesmisrat... Dale, pa dale të marr unë këto të miat dhe pastaj shpjerre në shtëpi ti. — Rënkoj dhe u përkul mbi të. I futi dorën kacekut nga pas dhe e hapi. Nxori një shishe raki dhe një letër të madhe e të lyrosur të mbushur me mish. Djali kishte ngrirë si përpara një pamjeje që s'donte ta besonte dhe gjithë trupi i dridhej. Iu bë sikur fizarmonika po rënkonte dhe sytë iu mbushën me lot.

— S'ta jap prapë fizarmonikën! — tha ai.

— Oo! ... E pse kështu?... Apo që të më shpërblesh mësimet e mia?... — rënkoj Sulo Evgjiti. — E mirë, ... hajde, se s'prishemi, jo! — zgjati krahun ai, po djali i iku më larg. — Kot merakosesh, se nuk e ka gjetur gjë. E di zanatin

usta Suloja. Hajde ... pa do të të marr dhe ty nëpër dasma. Do të të marr. T'i biem të dy e të guditim miletin. Nuk do të dalim keq, jo. Pjesën tënde do të ta jap. S'ka gjë se të kam mësuar përpara. Hë, si thua? ... Hajde, pusho tani! — Djali fshiu sytë dhe ndolli fort hundët. E mbërtheu fizarmonikën. Rënkonte vetë dhe i dukej sikur rënkonte ajo, fizarmonika. Ngriti sytë. Sulo Evgjiti po mbathte këpucët. Nga çorapja e leshtë dukej gishiti i madh i këmbës si një copë kongjill i shuar. Ai e pa me vëmendje atë burrë. I lig, mendoi, i lig. Dhe iu duk i shëmtuar, i largët, ashtu i parruar e flokëpaqethur siç ishte. Dhe ishte ai, Sulo Evgjiti, ustai i tij, për të cilin ishte rrahur me grushte me Skëndon e Malajve, që ia kishte sharë.

— Hë, — bëri Sulo Evgjiti, — u qetësove?... E pe që s'ka gjë apo jo?... Na, do një çikë mish?... — Djali s'foli. Tjetri futi një copë në gojë dhe u mbllaçit. Mustaqet pis të zeza rrahën krahet. Ngriti shishen e rakisë dhe hodhi ca gllënjka. — Oho! — bëri. — Ç'thua? Do vish me mua në dasma?... Ku ta gjesh! Ta kesh për nder t'i biesh me usta Sulon. Do vish, more?

— Jo, — tha djali dhe nuk e pa në sy.

— Uu! S'dashke?!... Apo do t'ia nisim me dasmën e tët vëllai?... Ç'bën ai? Apo i ka vetëm dashuricka ato me atë mësueskën, atë Lidkën?

— Hodon mos e zër në gojë! — ndehi djali qafën e skuqur, ku kërcyen damarët e fryrë nga inati. Sulo Evgjiti iu shua buzëqeshja. Ai e

ngadalësoi për typjen. Djali u ngrit rrëmbimthi në këmbë. — Ti, ti je i lig!... Ti nuk e do këtë! rrahu me pëllëmbë fizarmonikën. — As muzikën nuk e do ti. Më ke gënjer ... — Atij iu mor goja dhe çërka pështyme iu hapën përreth.

— Na, more spurdhjak!... Mos m'i thuaj mua ato fjalë ti! — tundi kokën Sulo Evgjiti dhe mustaqet iu varën poshtë. — Pas Hamdi Tërkuzës s'i ka rënë njeri si unë kësaj ane.

— Bjeri sa të duash!... Ti prapë nuk e do atë. Do paranë që del prej saj ... Po, po ... kurse muzika është tjetër ... — Djali u përlot përsëri. Rrëmbeu fizarmonikën dhe i përkulur nga pesha e saj, rendi në zabel.

— Dae, more! ... Ku vete? ... O Gone! Goneee! — thirri pas tij Sulo Evgjiti. U ngrit në këmbë e bëri dy — tri çape. — Ah, po e dija unë, more, e dija ... Sa ta mësoje dhe ... Sukëshkalë! ... Gone! Mos ik! Goneee! Zëri i tij u përzie me dëshpërimin e përroit. Ra në gjunjë dhe e goditi dheun fort me pëllëmbë. — Ah, ah! — bënte dhe tundte kokën. Djali kishte ikur larg. Gulçonte. Gjithçka për qark i bëhej sikur e shihte që pas një xhami të lagur. E megjithatë në vesh ndiente përsëri një muzikë. Iu duk sikur ajo e kishte rritur edhe më dhe s'ishte veç ai djaloshi i vogël dymbëdhjetëvjeçar.

NËNTË MALE KAPTUAR

1.

— Tani... mos u tallni me ne amatorët ju që jeni të zanatit! Se aq dimë. Popullorçe. Ama, ç'na e thotë zemra, e themi. Ja... se mos më de-tyron njeri mua t'i bëj ato?... S'më rrihet, ndaj. Sëmure janë, me stomak, me një veshkë mos më keq, tensionin po, dhe prapë... do til!

Ai fliste me zë të ulët dhe, kur buzëqeshte, i dukeshin ca dhëmbë të verdhë si masër hibrid dhe lëkura e zbehtë i ndehej në mollëzat e dala sikur të mbàhej vetëm aty.

Se mos jemi shkrimtarë ne! Të shohësh këto shkresa që kam përpara unë në tavolinën time, të zien koka. Po s'më rrihet, bre! Nuk më rrihet. Më thotë çupa: «Po ç'ke, mor babi,

pse e vret mendjen? Pse nuk rri rehat?» Dhe merr vesh shumë ajo shejtane! Mot shkon në universitet. Brisk është. Ç'heqin ata mësuesit me të! Ua nxjerr shkumën. I zë në fjalë një më një. E ... ta kisha llaftin këtu te këto... Se mos i kemi për të botuar ne... Po ja, hidhu një sy ti si usta! Se ke shkruar shumë këto kohë. I ke mbushur gazetat. Po ndonjë libër nuk do bësh? Se...

— Kam edhe libra, shoku Bashar. Ky i fundit ishte i nënti.

— Oo!... Po, po, ata i di... po them të tjerë unë, të tjerë. Se ju zë rehati nganjëherë ju shkrimtarët dhe e vini festen mbi sy. Se... të rrimë shtrembër e të flasim drejt, mor po gjer në qiell ta ngrini ju shkrimtarët siranë e librave, këtij pushteti e kësaj Partie s'ua shpërbleni dot kurrë ato që bëjnë për ju. Apo s'është kështu?... Popullorçe! T'i themi gjërat siç janë.

— Ai ndreqi kombin e vogël të kravatës së hollë që i shkiste herë në njërin krah e herë në tjetrin. — Po shihi këto ... shihi me kujdes. Se e kemi pasur edhe ne në soj këtë... Ime gjyshe, ndjesë pastë, si i thonë, kërrente vjersha. Po i qante ama! I mbante një fshat i tërë në gojë. E merrnin në vdekje dhe të bënte të të ngriheshin leshtë e kokës. Po kur u bëra unë... domethënë kur erdha këtu, ia preva. «Më nëpër morte, i thashë, të mos të shoh! Zakone prapanike!» E, e... ja që e kemi në gjak. Po se mos dimë tamam. Nuk dimë zanat ne, i themi ashtu

siç na vjen. Popullorçe. Po ti, shikoji. Shikoji më nge... Jo, jo, s'ka nevojë këtu. Merri me vete. Merri, ore, merri! Kur të gjesh kohë, hidhu nga një sy. Jepu edhe vetë nga një dorë. Se penën e ke të fortë ti. E kam dëgjuar një herë nga shoku Mirosh. Të lavdëroi. Ishim nja katër shokë që e dëgjuam. Të njihte mirë shoku Mirosh. E njeh ti?

— Shokun Mirosh?... E njoh, sigurisht, si...

— Jo, jo, them a e njeh personalisht. Thashë se mos...

— Jo, ashtu nuk e njoh.

— E... thashë se... Nejse. Po ai të lavdëroi. Mbase nuk bëj mirë që ta them, por e di që je nga ata që nuk e ngrenë hundën përpjetë, ndaj dhe unë... E, domosdo, gjersa tha ashtu shoku Mirosh... Është me horizont e kulturë të madhe ai, ndryshe nuk e shpinin atje ku e shpunë. E mori shoku Stefan. Ja, kam edhe një këtu që e kërreva për shokun Stefan. Ai më ka bërë komunist mua. Ai ma ka dhënë tesserën. Një pëllëmbë isha unë. Po qemë zjarr fare, qemë... Eh, more! Më mbushen sytë me lot kur e kujtoj atë kohë. Po ç'burrë që ishte ky shoku Stefan! Vetë e ngriti brigadën, vetë e ngriti krahinën në këmbë. Barut! Barut i vërtetë! Barut e trëndelinë, siç thotë ajo kënga. Trëndelinë me popullin. Ah, more shoku Stefan!... Ndaj e kërreva atë vjershë. Po se mos... Për vete e kërreva. Se, ta shohë ai!... Të vret, për ideal, të vret. S'do ai nga këto. E ja, ... shi-

hi ti njëherë dhe ujdisi një çikë. Se s'dimë nga këto ne, vargjera e punëra, rimëra e këto të zanatit. Ne me këtë zemër, ja, i kërrejmë dhe ... Çëkër, çëkër. E sëmurë kjo e shkretë zemër, po ja që s'i rrihet ... Tani dhe shumë nuk do t'i vonosh ti. Ja, kur të vish prapë... Se do vish ti, do vish. Dhe për djalin mos ki merak. Ne s'e kemi zakon të japim premtime, por do të interesohem. Do jap porosi. E shënova këtu... Ah, ah, ç'të bëjmë! Keni ca pretendime ju shkrimtarët, artistët, keni. Po unë jam i gjerë... Do interesohem vetë. Mos ki merak! Më thotë ime bijë: «Ti dhe vetë je artist, babi!» E ç'artist ziu jam unë! Ku të lënë këto të jesh artist!... Pa shikoji! Të rrish dy ditë ti këtu, çmendesh. Atëherë... kështu pra. Ndonjë rregullim që do kesh, bëje përmbi to ti, se i shtyp prapë ato unë. Ua jap këtyre çupave dhe i shtypin. Suksese! Dhe futju këtyre temave të ditës! Se sikur po i harroni ju shkrimtarët këto temat e ditës. Aa... kjo s'ju lejohet. Se pashë ca vjersha të njërit në gazetë. Yje, hënë, dashuriçka... Po as vrullin e ditëve tona, as heroizmin, atë ... si i thonë ... Hiç fare. Po ti jepi, forca! — Ai u ngrit në këmbë dhe fikthi i kërceu lart në grykën e dobët, ku damarët dukeshin si pas një xhami të veshur me avull. Tjetri mablodhi letrat me kujdes.

— Dale! Do t'i futësh në një dosje? Ja ... të jap një dosje. Apo do dy? ... Ja dy. Ta kesh dhe një për vete. Edhe po të të duhen letra,

hajde merr këtu tek unë... Po do përpiqemi për atë të djalit, mos ki merak! Se më pëlqeve. Nuk je si ca të tjerë. Je i urtë, kokulur. Kështu! Tani njatjeta dhe mirë se të vish! — Bëri dy çape për nga dera. Shtrënguan duart. Shoku Bashar buzëqeshte me atë buzëqeshjen e tij si të vrrarë. Shkrimtari e vuri dosjen nën sqetull. Ajo i shkau dhe ai e ngriti prapë. Dora e shokut Bashar ishte e nxehtë.

— Digjeni, shoku Bashar, — tha shkrimtari.
— Mos keni ethe?

— Ç'pyet?! — tha shoku Bashar. — Ethe gjithë jetën. Kam tre vjet që s'e marr lejen. Thotë çupa: «I ke mësuar keq, babi. Si do bëjnë kur të dalësh ti në pension?» — Eh... nejse! Edhe në punojmë e robtohemi, për shtetin tonë, për veten tonë i kemi. S'ia bëjmë hasmit. Hallall të gjitha! Njatjeta! ... M'i ki kujdes këto! Nuk them t'i mbash sekret, mor, jo ... Po dhe në i paktë njeri, t'i shohin njerëz për të qenë. Se të keqkuptojnë, bre! Ja, thonë, i bën për ... Se mos ia dinë zemrën tjetrit. Shëndet!

Shkrimtari zbriti shkallët. Ah, sikur të ma bëjë, tha. E bën ai, po të dojë, e bën. I shkon fjala. Le që ç'fjalë? Vetë e ka në dorë. Po për shkrimtarët kishte dobësi. Është fat që qëlloi kështu. Të bie ndonjë zyrtar që s'të çmon fare. Domethënë shoku Mirosh paska folur mirë për mua. Pra, qenka e vërtetë ajo që i kishte thënë Zenepja Merit ... Ai nuk e ndjeu më atë plogështi që të ngjallte moti, një vapë të la-

gësht që të zinte frymën. Hyri në lulishte, E hoqi xhakëtën dhe e hodhi në krah. Është fat që bën vetë vjersha, tha. Me siguri do të më ndihmojë. Do ta rregulloj Mirvanin ... Hapi dosjen. Vjershat ishin shtypur në letër të bardhë, importi. Fletët i fëshfërinë nëpër gishta. Ai hodhi sytë në njërën. Ah, ajo për shokun Stefan, tha. Dhe e lexoi strofën: **Shoku Stefan, u ngrit në këmbë,/ Gjermanët, seç u zgurdulluan!/ Nagantin ç'e shtrëngon me dhëmbë,/ dhe bomba kishte nëpër duar. Shkrimtari buzëqeshi, Lexoi më tej. Bejte, tha. Kishte shumë emra të shokëve të udhëheqjes dhe të njerëzve të njohur nëpër ato vjersha. Sidoqoftë, tha shkrimtari, atë duf që ka e nxjerr. Kjo ka rëndësi.**

Atë çast shoku Bashar ishte përkulur mbi tryezë. Kishte vënë syzet dhe gishtin e mbante mbi fjalëkryqin e faqes së fundit të revistës. Ky është kyçi, tha. Po s'u gjet kjo fjalë, nuk ecën. «Bëni si them unë e mos bëni si bëj unë!» Bah! Ç'të jetë kjo?!... Trokiti dera. Hyri Luçi. Ajo solli materialet e shtypura. Shoku, Bashar vuri një relacion mbi revistën.

— I solle, Luçi?

— Si urdhëron, shoku Bashar!

— I shtype mirë?

— Mirë, shoku Bashar!

— Nesër bëhet mbledhja e kryesisë. I dua dhe ato të tjerat. More vesh, Luçi? Dhe dëgjo, çupë, se mos i flet lart e poshtë korridoreve këto që të jap unë. Se e kupton vetë ti, je vajzë e

mençur ... janë punë kuadri këto, s'bëhet shaka.

— Ç'është ajo fjalë, shoku Bashar... Unë ...

— Vajzës' iu prushit fytyra.

— Mirë, mirë, po ki kujdes. Se ta them, s'bëj keq. — Zëri i tij ishte i butë. Dhe në fytyrë i doli përsëri ajo buzëqeshja e vakët dhe pak e trishtuar. I hoqi syzet dhe i vuri përsëri. — Ìk tani! ...

Luçi doli. Shoku Bashar vështroi përsëri fjalëkryqin. Duhet të ketë më shumë germa, tha. Po hoxhallarë? ... Jo, as hoxhallarë s'del. I kokolepsin këto fjalëkryqe që ... Sikur i bëjnë për ta mërzitur njeriun e jo për ta zbavitur ... A thua t'i bjerë në dorë ajo vjershë shokut Stefan? ... Se shokut Misto i kishte vajtur në vesh. Ja, këtë herën e fundit më foli shumë i përzemërt. Me siguri i ka vajtur. Nuk gënjen hallë Xhurxhia. Ajo hyn e del në shtëpinë e tij... I hoqi syzet dhe mendoi diçka me sytë nëpër shkresa. Ndjeu frymëmarrjen e tij, një si gërvimë të lehtë e monotone dhe për një çast nuk e njohu e për një çast iu duk si një zhurmë e huaj e diçkaje jashtë tij.

2.

Kishte vdekur plaka e madhe e Mulajve. Ish-te mbi njëqind vjeçe. Kishte qenë plakë e mençur dhe shkrimtari e mbante mend. Ata binin

fis me njëri-tjetrin. Në varrim kërkoj me sy se mos shihet shokun Bashar. Nuk ishte. Ka punë ai, tha, ku vjen dot këtu! Te Mulajt hynin e dilnin njerëz. Ai u ul në dhomën ku prisnin gratë, se tjetra ishte plot. Gratë ishin të gjitha plaka. Ato e kujtuan nja dy herë të ngratën e vdekur dhe ia krisën muhabetit me zë të lartë. Më shumë fliste një plakë e shëndoshë. Ajo vërtitej majtas e djathtas dhe bënte fresk me një kuletë të vogël që mbante në dorë. Buzët i kishte të holla për atë fytyrë të shëndetshme. Ajo shfrynte me siklet herë pas here dhe dhëmbët e bardhë, të vënë, i kërcitnin lehtë.

— Po këta të sotmit janë tjetër, moj të keqen, s'janë si ne, de! E ku i lë puna këta! I mbyti. Po mirë e kanë, se ndryshe s'bëhej kështu kjo Shqipëri, de! ... Ja, shoh tim nip unë, Bashon. E shoh them! E ç'e shoh zeza! Një herë në senë e shoh. Ku ta shoh?!... Ai u tret në zyrë. Apo s'është gjysmë njeriu. Me mëlçi e me zemër sëmurë e ... Po janë me rëndësi ato të shkreta punë ...

— Ashtu është, moj Xhurxhi, ashtu, — tundi kokën një plakë e kërrusur. — Po mos ua qaj hallin, moj, jo! Dinë të rrojnë më mirë se ne këta!

— Uu! ... Po nashti që u bë vendi dritë? Po do rrojnë, posi! ... Po ca e ca lodhen më shumë, lodhen më shumë ca e ca. E kanë merak, moj të keqen... Po rri, o i uruar, i them Ba-

— Vërtet?! Uu! Po kjo, ç'thotë kjo, moj?!

— Ehë, mor i biri i Esmasë. Ja ... thuaj ti ... Se më tha Bashoja që ia kishe kërkuar t'ia shihje ato vjershërat. Po, po, tha, mbeti pa mend ai shkrimtari, tha, kur i këndoi. Hë, pa thuaj ti!

— Ashtu është, — tundi kokën burri. — Ashtu! I ka shkruar me ndjenjë, me frymëzim i ka shkruar. Edhe profesionistët mund të marrin shembull prej tij. — Duart iu vërtitën të djersitura te njëra-tjetra.

— Ashtu, të keqen. Më rrofsh! ... E sheh? — Plakën e trashë nuk e mbante vendi. — Thashë unë! — tha me duf dhe hodhi një cullufe të flokëve të bardhë prapa veshit. Plakat gumëzhinë një hop me gojët në vesh të njëra-tjetrës.

— Po ai Bashoja yt e ka në soj, moj Xhurxhi, — tha një plakë që s'kishte folur fare. Ajo ishte me sharp të zi, me fytyrë të zbehtë eshtake dhe me kapakët e syve si dy cipa që i varreshin. — Edhe Rahime hanëmi ka qenë me nam. Gjyshe e kishte ky apo rrodha unë?

— Gjyshe, posi! Mirë e ke, zonja Feruze ... Bashoja edhe për tèt bir ka bërë vjershë. Kanë qenë shokë, duket. Të mbytin lotët ta këndosh. — Ajo nxori përsëri shaminë dhe e afroi te sytë.

— Ç'shokë, moj?!... Ku e njihte ai të ziun djalë?! Pëh! — bëri plaka me sytë në mur. Të tjerat pëshpëritën. Xhurxhia u bë flakë dhe dhëmbët e vënë i luajtën.

— Ika unë, moj shoqeni, — tha. — Do vete një çikë dhe për Salikon. Bën vitin Salikoja dhe presin atje sot. Mirëmbetshi! — U përshëndosh me të shtëpisë dhe iku ashtu e madhe sa një gjemi. Plakat pëshpëritën.

— Iku! — tha si me vete plaka me sharpin e zi. Të tjerat kthyen kokat nga ajo.

— Pse, mos të mbeti merak gjë, Feruze motër? — tha një tjetër përbri saj.

— E, e... më mbeti, — tha ajo qetë. Sytë e saj si të zbardhur nga drita lëvizën ngadalë. Një trishtim i lehtë të vihej përballë kur vështroje thellë në ata sy. — Po ja, moj... — tha plaka përsëri si me vete. — T'i thosha që Rahime hanëmi bënte bejte dhe i këndonte në konakët e bejlerëve të Podgoricës ... Po ky mayteber, ç'bën ky, që na i paska marrë me radhë e na u bëka këngë? ...

— Uuu! — bënë plakat. Shkrimtari djersiti edhe më. Ai shikonte një nga një ato fytyra, ato duar, ata sy të atyre grave që kishin rrojtur një jetë të tërë. Dhe ndjeu një si turp. Një si bezdi. Ja, tamam si ajo që ndiente kur shih-te në vitrinat e librarive të qyteteve ku shkon-te, librat e tij të pluhurosur në rafte. Nëntë libra! Nëntë male kaptuar! S'diti pse i erdhi në kokë ky asociacion.

Shiu nisi papritur dhe ai u detyrua t'i ngjiste dy nga dy shkallët e jashtme. Ishte një shi me pika të mëdha. Fletët e pemëve kërkëllinë si teneqe. Në korridor u bë pak errët. Diku ndihe-shin trokitjet ritmike të makinës së shkrimit. Shkrimtari eci gjer në fund. Nga dera e hapur, në korridor binte drita. Mbajti hapat dhe kaloi çantën në dorën tjetër. «Shoku Bashar! U bënë kaq kohë që vij vërdallë për këtë problem. Do ma zgjidhni, apo jo? Thuamëni, ta di. Nëse jo, atëherë t'i drejtohem vetë shokut Mirosh. Edhe durimi ka një kufi.» Këto fjalë i kishte sjellë e risjellë në mend tërë rrugës. Mos nxi-tohej... Mos tingëllonin ashpër?... Fundja, shoku Bashar e kishte predispozitën ta ndihmonte... Apo t'ia thoshte ndryshe? Ta hapte bisedën me vjershat. T'i thoshte atë, që poetët e rinj, që shkruanin sot, nuk e kishin atë patos, atë zjarr që kanë vjershat e tij, ato vjersha që ishin she-një dashurie dhe besnikërie ndaj një brezi të të-rë, ndaj një ideali.

— Shoko, cilin kërkon ti? — Te dera u duk një grua e shkurtër topolake, me flokët pakëz të thinjur mbledhur në shami dhe me fshesë në dorë.

— Unë?... Shokun Bashar desha, shokun Ba-shtar Ndriza.

— Ohu! Iku Bashari. Fiu! — bëri gruaja me mospërfillje. — Boll mo!

— Si?!... Mos është sëmurë shoku Bashar?

— Mor po prej smundjes s'e gjen gjë atë, jo. Po iku fare prej knej. E hoqën. Ka ardhë një tjetër imë. — Dhe ajo nxori një tog letra dhe i hodhi te pragu i derës. Shkrimtari mbeti si i topitur. I dogjën rrënjët e flokëve dhe çanta i rëndoi në krah. Si? Tani të fillonte nga e para?...

— Po kur?... Si? — pëshpëriti me sytë në atë tog letrash që hodhi pastruesja. Por ajo nuk i ktheu më përgjigje. Po fshinte pranë dritareve dhe këndonte me vete një këngë. Shkrimtarit i mbetën sytë në një fletë reviste. Në fjalëkryqin e saj ishte shkruar vertikalisht, me shkronja të theksuara: **Demagog**. Ah, ja, prandaj e paska dashur ky Bashari këtë fjalë, kur e kishte pyetur herën e fundit. Për këtë e paska dashur.

— Po ti kishe punë me Basharin apo me këtë të riun?... Po ke punë me këtë, prite se vjen ky, vjen. — Gruaja hodhi te dera edhe një turrë tjetër shkresurinash. Shkrimtari uli kokën. U kthye dhe eci në korridor. Diku u hap një derë dhe një korent ajri u ndie në shpatullat e tij. Një fletë letre, një fletë e bardhë me shkëlqim fluturoi pas tij, iu përplas ndër këmbë, e kaloi dhe zhurmoi anëve të maurit. Ai u përkul dhe e mori në dorë pa vetëdije. Hëm, tha. Vjershat e atij ... Dhe lexoi: **Shoku Mirosh u ngrit në këmbë/ gjermanët seç u zgurdulluan./ Nagantin ç'e shtërëngon me dhëmbë,/ dhe bomba kishte nëpër duar. ... Bah! — bëri**

me vete shkrimtari. Po shoku Mirosh është mo-
shatar me mua! Si ka mundësi që ...

Jashtë binde shi. Ai bëri një hap larg stre-
hës dhe pastaj e tërhoqi përsëri dhe priti me
kokën e turbullt që zhurmonte sikur aty pranë
të kishte rënë me rrapëllimë diçka. «Nëntë li-
bra botuar, nëntë male kaptuar!» — i erdhi
përsëri ai asociacioni disi absurd që e mërziste
dhe ia ngacmonte edhe më hallet që kishte.

TË JESH NJERI

— Atë kohë shkoja shumë në bibliotekë, — tha ai. — Punoja me qejf. Shfletoja libra, llogaritja, shkruaja. Më kishin përfshirë në grupin e punës për një projekt të rëndësishëm. Sigurisht, ky ishte nder për mua. Dy vjet kisha që isha diplomuar. Punëtor i thjeshtë kisha qenë. Shkollën e bëra natën. Ti e di. Dhe pikërisht këtu në bibliotekë më ndodhi një ngjarje e çuditshme. — Ai buzëqeshi i menduar. — Dëgjoje ... kemi kohë pa u parë dhe s'ta kam treguar. Kështu pra. Më kishin shkëputur nga puna dhe unë vija aty pothuajse përditë. O në Institut, o aty. Punoja, zakonisht, në një qoshe në fund të sallës. S'vija re fare kë kisha majtas e djathtas. Rrallëherë dilja të pija ndonjë cigare. Puna ecte. Isha në përfundim dhe ato

ditë do të shkruaja materialin që më takonte mua. S'më kujtohet ç'ditë që. Kisha diskutuar me shokët diçka në Institut dhe erdha më vonë në bibliotekë. U ula te vendi im i zakonshëm. Hapa çantën dhe nxora materialet. Do të kisha filluar punën dhe s'do të vija re gjë. Dhe atëherë... Po, nejtse. Më shkuan sytë në të ndarën e poshtme të tavolinës. Ishin disa fije letrë. Të shkruara e të pashkruara. Gjëja që më ra në sy ishte kreu! «E dashur Sandra!» Djalë i ri isha, ti e kupton. Gjëja e parë që më shkoi në mend ishte se kam të bëj me një letër dashurie. Dhe një e tillë kurdoherë të intrigon me diçka. Ç'është kjo letër, thashë. Mos është ndonjë fatkeq që i drejtohet vajzës që s'ia var? Apo letër e zakonshme e një djali që i ka vënë në vijë punët? Pashë rreth e rrotull. Sytë më lëvizën mbi kokat e ulura të njerëzve. Qetësi. Askush nuk shihte nga unë. Po të mos kisha parë atë drejtim të letrës në krye, «E dashur Sandra!», sigurisht që as do merrja mundimin të merresha me të. Po të thashë, duke lexuar atë, diçka më ngacmoi. I kalova fijet nëpër duar. Ishte letër e gjatë, Shkrimi që i bukur, por kishte mjaft korrigjime, prishje. I hodha një sy me mospërfillje.

E dashur Sandra! Dua të ta them që në fillim që, nëse çdo njeri ka një rreth njerëzish që e duan me shpirt, për ty, në këtë rreth njerëzish, hyj edhe unë.

Kureshtja ime u nxit më shumë nga kjo shpre-

hje. Shtyva mënjanë materialet e mia dhe nisa ta lexoja letrën. Të thashë që shkrimi ishte i bukur dhe i kuptueshëm. Dëgjoje, ja, kjo është ajo letër. — Ai lëvizi fletët para tij.

Të më falni ti dhe Albi që nuk erdha dot në ditën e fejesës suaj. Duhet të kisha ardhur me çdo kusht. Do të përpiqem ta sqaroj tani. Gjithë këtë histori ti mund të mos e merrje vesh kurrë, as Albi. Unë mund ta mbyllja atë përgjithmonë me një kyç harrese thellë në shpirt, mund të vija edhe në fejesën tuaj dhe... Po nuk ma lejon vetja të bëj kështu. Bile dhe për kaq më duket sikur kam bërë krim që jua kam fshehur ty dhe Albit këtë gjë. Ju keni dy vjet që duheni. Keni qenë dhe jeni shokët e mi të mirë. Ti më ke shfaqur çdo skutë të fshehtë të shpirtit dhe unë tmerrohem nga mendimi se si shoqja jote kam qenë e pasinqertë me ty. S'ia fal vetes që s'erdha ditën e fejesës. E di që ti je mërzitur nga kjo. S'kisha asnjë arsye nga ato që të dërgova fjalë. Shkakū ishte ky që po përpiqem që ta them tani. Albin unë e kam njohur përpara teje. Ne pothuajse jemi rritur bashkë. Në shkollë ai ishte dy vjet përpara meje. Kishte shoqëri me tim vëlla dhe vinte shpesh në shtëpi. Mua më pëlqente natyra e tij. Ishte i çiltër dhe shprehej natyrshëm për çdo gjë. Kur i thoshte mamaja ime. «Të të nxjerr një gliko?», ai thoshte: «Nga ajo me ftua?... Ou... Më pëlqen shumë!» Qëllonte që i thoshim të rrinte për drekë, «Të rri?» thoshte. «Çfarë ke për drekë, teto Tina?» Dhe po të kishte ndonjë gjë që i pëlqente, tho-

shte: «Mirë, po rri.» Gjellën me bamje nuk e hante. E mbaj mend. Kur ata mbledheshin dhe diskutonin me shokë, mua më dukej Albi më i zoti dhe më i mençuri. Më pëlqente t'i dëgjoja zërin, të ishte atje ku isha edhe unë. Kjo ishte në fillim. Kur ata ishin në maturë, unë fillova ta ndieja se e dashuroja Albin. Ne të dyja atë kohë nuk njiheshim bashkë. Fjalën «dashuri» e përdorin shumë, po jo të gjithë e ndiejnë atë plotësisht. Kur them që ndjeva se e dashuroja Albin, ky nuk ishte një pasion i përkohshëm, një trill rinie. Jo. Nuk zgjati me ditë, me javë, me muaj. Pushtoi gjithë jetën time. Mërzitesha po të mos e shija atë dhe më hipte një eufori dhe gëzim kur e kisha pranë. Kur vinte te ne, vija veshin në dhomën tjetër që të dëgjoja zërin e tij. Prekja në korridor pulovrin apo xhaketën që kishte lënë aty. Por ai sillej me mua si me një shoqe më të vogël. Më ngacmonte shpeshherë. Ca kohë u dashurua pas pikturës. Më bëri dhe një portret, të cilin e kam dhe sot. Nuk flija e qetë. Edhe me mësimë atë kohë rashë disi. Mendova t'i bëja një letër. Pastaj ndërrova mendje. M'u duk vetja si një Tatjanë e mjeruar. E ç'duhej e gjithë kjo? Unë nuk vija re tek ai asnjë shenjë që të kuptoja se ai mendonte për mua si për diçka të veçantë. Atë kohë thuhej se ai dashurohej me Mirela Ketrin. U bëra kurreshtare. U njoha me të. Ajo ishte në një klasë me Albin. E bukur. Po pse, unë nuk isha?.. Të paktën kështu më mbanin. E kuptova që ata

s'kishin asgjë midis tyre. E ndjeva këtë siç mund ta ndiejë një femër. Ishin vetëm thashetheme. Më pas Mirela u fejua me tjetërkënd. Ti e di historinë e saj. Dhe unë mbeta përsëri në hallin tim. U liga. Në shtëpi u bënë merak. Qaja netve me fytyrën në jastëk. Po qeshë e kujdesshme dhe asnjëherë nuk u dhashë shkas as prindërve, as Gonit, tim vëllai, të kuptonin gjë nga vuajtja ime. Vuajtje?... Po, ishte vërtet një vuajtje. Një vuajtje e gjatë, të cilën kam vite që e heq. Një vuajtje që s'do t'ia dëshiroja as femrës që do të urreja më shumë në botë. Nuk ka gjë më të tmershme, Sandra! E gënjeja veten me mendimin se ai do të më donte. Më dukej e çuditshme se si nuk e vinte re ndjenjën time. Si nuk e shihte ai? Si nuk e vinte re? Më pas thosha se e gjithë kjo do të ishte kalimtarë dhe për mua. Jam e re, thosha. Jeta është e madhe. Do të njoh të tjera shoqe e shokë, të tjerë njerëz, të tjera gëzime. Por jo. Gjithçka që kishte të bënte me këtë dashuri më rritej e merrte përmasa më të gjera. Lexoja shumë. Kërkoja nëpër libra të gjeja një fat të ngjashëm me timin. Dhe, sigurisht, gjeja. Këto heroina ishin për mua më të dashurat. Me ato flisja netve, kur s'më zinte gjumi, si me shoqet më të mira. Vetëm ato e dinin të fshehtën time. Vetëm atyre ua qaja hallin. Ti s'e ke ndier këtë, Sandra. Sa e tmerrshme ishte! Pa dyshim që dashuria e dyanshme është nga gëzimet më të mëdha që ka jeta. Por ta dish që, kur dashuron

dhe e ndien që nuk dashurohesh, nuk ka vuajtje më të madhe për një shpirt. Ndoshta për femrën kjo është akoma më e dhimbshme. Kaluan kohë. Në shtëpi u mësuan me gjendjen time. Ata s'kërkonin më ndonjë shkak. U bindën se kishin të bënë me një natyrë me tipare dhe veçori psikologjike të fituara gjatë rritjes. U mësuan të më shihnin shpesh melankonike, disi të hutuar, që kisha qejf të rrija vetëm. Dhe e gjithë kjo s'vazhdoi një muaj, dy... po vite të tëra. Asnjë djalë tjetër s'më hynte në sy. Dhe nuk qe se s'kishte që më vinin rrotull. Ishin plot djem të mirë. Po do ti, unë shihja tek ata vetëm ç'kishin të keqe dhe më shpërfytyroheshin. Në çdo gjë që bënë, mendoja se si do ta bënte Albi këtë gjë. Më kupto. Albi nuk ka genë i jashtëzakonshëm, po për mua i tillë ishte. Çdo gjë që njeriu shikon me sy dhe dëgjon me veshë, me sa duket, i kalon nëpër zemër. Ti më njeh, Sandra. Besoj më njeh mirë. Kafshoja jastëkun me dhëmbë netve dhe betohesha se askush s'do të ma dinte këtë gjë. Dhe vërtet, askush nuk e kuptoi që unë e doja Albin. As edhe ti, kur u njohëm bashkë. Ai mbaroi gjimnazin. Punoi dy vjet në minierë. Me Gonin kishin ende shoqëri. Kishte marrë një shprehje tjetër tani. «Pse e ke kaq të nxehtë dorën?» më thoshte. «Lum si ti. Kjo është rinia.» Dhe qeshte. Më vinte dorën në sup, më zinte krahun dhe më tregonte diçka. Unë dridhesha. Më merrej goja. Diskutonim për libra, për gjë-

ra të ndryshme. Kishte që s'isha dakord me të. Po kur debatonim, harroja argumentet dhe më dukeshin ato që thoshte ai si gjërat më të mençura të botës. Ishte po aq i qeshur dhe i çiltër. Në shtëpinë tonë ngjallte kurdoherë hare. Ai i organizonte të gjitha pikniqet nga liqeni të dielave, vajtjet në Dajt e në plazh. Dhe kurrë nuk e ndjeu se kishte pranë një zemër që përgjerohej për të, një zemër që, po t'i thoshte të heshte, do të heshte dhe po t'i thoshte të bëhej zog, do të bëhej zog. Më dëshpëronte sa s'bëhej e gjithë kjo. Nuk isha vajzë sentimentale. Kurrë nuk kam qenë kështu. E ndieja veten të aftë për shumë gjëra. Po kjo ndjenjë e mundimshme po më hante shumë nga energjitë e mia intelektuale. Nuk është se nuk u përpoqa ta mposhtja. Shumë herë provova të nxitja në vetvete sedrën e vajzës së fyer, bile egoiste, për ta konsideruar atë të pavëmendshëm, të pamërituar për dashurinë time. Gjithçka që e kotë. Ai ishte i paprekshëm. Hynte e dilte nëpër en-drrat e mia si më i miri, më i bukur, më i mençuri. Edhe sot është në fletoret e mia të shkollës emri i tij i shkruar dhjetëra herë nëpër qoshë e i prishur përsëri. Në bankat tona të shkollës nën shtresën e bojërave të reja me të cilat janë lyer ato patjetër është emri i tij. Në dhomë, pasditeve të dimrit, kur xhamin e mbulonte avulli, unë shkruaja me gishtin e dridhur gërmat e emrit të tij dhe shihja, para se të kaloja pëllëmbën mbi to, se si lotonin gërmat.

Goni kërkonte më kot fotografitë ku kishte dalë me të, me shokët. Ato i fshihja unë për të parë e vetmuar figurën e tij. Mbajta ditar, e shfryja gjithçka ndieja për të. I shkruaja dhjetra letra, të cilat nuk i nisa kurrë. Pastaj i zhduka të gjitha: ditarin, letrat. E kam dashur Albin; Sandra. Të lutem, mos u fyej e mos u indinjo për këtë. E kam dashur me një dashuri të singertë e të pastër... Ashtu sikurse ti... Pastaj ne u njohëm bashkë në fakultet. Atë vit edhe Albit i doli e drejta e studimit. Takohehim shpesh.

Shoku im mori frymë thellë. — Ja, deri këtu kisha lexuar. Po përpigësja të merrja vesh këtë radhën disi të shuar këtu në letër. Po ndieja të më rritej një lloj emocioni i çuditshëm. Dhe, befas, ndieva si diçka të brendshme, instinktive se dikush po më shikonte. Ngrita kokën. Në sallë vetëm koka të ulura. U ktheva pas. Po. Nuk kisha gabuar. Ishte ajo. Vija bast jetën time se ishte ajo, letërshkruesja. Mbajta mend vetëm sytë. Ca sy të mëdhenj e të bukur me një mërzi që i lëvizti si re nëpër ta. Vetëm kaq. Ajo u kthye dhe u largua me vrap midis njerëzve, pas derës me xhama. U ngrita. Karrigia më ra pas. U lëshova te dera. Shumë më shikuan me habi. Dola në korridor, në holl. Ajo nuk ishte. E kuptova që s'kisha asnjë të drejtë ta ndiqja. Pastaj ç'do ti thosha?... T'i kërkoja të falur? Të falur pse pa dashje kisha hyrë në botën e saj të brendshme, intime? Apo ta

ngushëlloja për dashurinë e saj fatkeqe?... Dola jashtë te shkallët e bibliotekës. Jeta buiste. Njerëz. Autobusë. Zhurmë. Vështrova rreth e rrotull dhe u ndjeva befas si njeriu më i vetnuar i botës. Piva një cigare dhe e shtrova veten. U përpoqa t'i rikrijoja tiparet. Ishte e kotë. Vetëm sytë i mbaja mend. Vetëm dy sy në gjithë atë hapësirë. U ktheva në sallë. Ndenja një çast i menduar, me bërrylat mbështetur mbi tavolinë. Kush mund të ketë qënë ajo? Ktheva fijet e letrës në fund. Nuk kishte emër. Kalova nëpër mend fytyrat e vajzave që kisha parë rastësisht në bibliotekë. Tek asnjëra s'më dilnin sytë e saj. Psherëtiva dhe kërkova ku e kisha lënë letrën. Vazhdova përsëri. Ja... — Shoku im u li përsëri kokën mbi letër dhe lexoi ...*Dhe erdhi momenti kur unë ju prezantova. Të kujtohet? Ishim në aksion. Në hekurudhë. Edhe Albi me fakultetin e tij ishte aty. Ti vrave dorën atë ditë. E mbaj mend atë çast deri në hollësira. Sa frikacake ke qënë! U trembe dhe bëje si fëmijë i vogël. Kur pashë gjakun, të them të drejtën, u tremba dhe unë. I thirra Albit. Nuk e di pse i thirra atij. Ne kishim shokët tanë më afër. Gjer në atë çast, dy-tri herë që unë kisha folur me të, ty ai nuk të kishte bërë përshtypje. Ai erdhi me vrap. Si gjithmonë, i gjendur që di ç'bën. Grisi shaminë e aksionit dhe ta lidhi dorën si një infermier i vërtetë. Pastaj unë ju prezantova: «Njihuni, thashë, ky është Albi, kjo Sandra.» Dhe qeshëm të tre. Ti i dhe*

dorën dhe mua m'u duke shumë e bukur atë çast, me kokën e anuar pakëz dhe sytë që t'i vriste dielli. E mbaj mend shprehjen tënde, buzët, sytë, lojën e vetullave përmbi ta. Kështu u njohe ti me Albin. Pastaj erdhi mbrëmja e vallëzimit ku ti kërceve me të dy herë. «Kërcen mirë Albi?» të pyeta unë. Ti mblodhe buzët. «Më copëtoi këmbët», më the ti. Vërtet, kështu kërcente ai, me vrull, sikur fluturonte. Kur kërceva me të, ai më pyeti për moshën tënde. Nuk e besoi se qemë moshatare. «Duket sikur ka ardhur në fakultet nga tetëvjeçarja», tha. Ne rrinim shpesh të tre. Edhe pas aksionit ndodhi që Albin e takonim shpesh. Dikur unë nisa të vija re se ti më pyesje mua për të. Interesoheshe për gjëra që i përkisnin rinisë së hershme. Ndodhte që, kur unë të tregoja diçka nga e kaluara, ti më pyesje: «Po Albi, ishte atje?»... Ose: «Po Albi ç'bëri?» Unë përsëri e dashuroja atë. Po tashmë isha mësuar me këtë dhimbje. E ndieja veten të rritur tani. Në shtëpi bëheshin shpesh biseda fejesash e martesash. Kishte mendime dhe për mua. A mendoja vallë se çdo gjë kishte marrë fund? Jo. Megjithëse shumë herë ia pohoja vetes se gjithçka ishte e kotë, qenka e vërtetë se njeriu heshtas shpreson shumë më tepër se ç'guxon të pohojë qoftë edhe me vete. Ti për mua ke qenë dhe je shoqja më e mirë dhe më e afërt, Sandra. Ndoshta nuk t'u hapa ty se ndjenja ime ishte më e vjetër se njohja jonë. Kështu, e dashur, rrodhën kohët

gjer atë ditë kur ti erdhe dhe më the. Ishe e zbehtë në fytyrë. E zbehtë sikur të të kishin marrë gjak. Dhe pakëz e hutuar. Dhe më the se ju me Albin duheshit. Nganjëherë të ndodh që gjënë më të papritur ta presësh si më të zakonshmen e gjërave. Unë heshta. «Duhemi, the ti, më dëgjon?»... «Po... që kur?» pëshpërita unë. «Që sot... që sot në mëngjes», the ti si fëmijë e vogël, sikur të më kishe thënë: që një shekull më parë. Sytë t'u mbushën me lot. Atëherë unë qava. Buzëqeshja dhe qaja. Dhe ti po ashtu. E mban mend? Të putha dhe vazhdova të qaja. Ti kujtoje se qaja për ty. Më fal! Qaja për veten time. Egoiste, e shava veten. S'ta ka fajin njeri. Ja, tani gjithçka u zgjidh. Në mbrëmje më erdhi Albi në shtëpi. Ai s'e dinte se ti ma kishe thënë. Erdhi të ma thoshte vetë. E përqafova dhe atë dhe e urova. Hipokrizi? Ndoshta. Po... jo, jo. Nuk e di ç'i thashë për ty, por ai më tha ashtu, me mënyrën e vet: «Mos e mburr kaq... gjithmonë i ke ekzagjyeruar gjërat.» Kanë kaluar më shumë se dy vjet që nga ajo ditë. Unë përsëri isha shoqja jote dhe e Albit. Ishte e natyrshme që ju tani të kishit më pak kohë për mua. Dhe unë e kisha të vështirë. Bëhesha nervoze. Luftoja me veten. Më dukej sikur herë-herë në veten time po triumfonte e liga. Sille-sha në mënyrë të çuditshme me njerëzit përreth. Shumë më quanin cinike. Kurse me ju përpiqesha të isha siç më njihnit. Ditën e festës pata një krizë. Pra, qe e vërtetë se u së-

PËRMBAJTJA

GUR NJË	3
MË SHIKO NË SY	34
GARË ME BIÇIKLETA	52
SHAKA E VOGËL	61
VROJTUESI I FEJSËS	74
KA VDEKUR NJË NJERI	89
NJË DHEMBJE E HARRUAR	102
BISEDË ME KUKULLËN	164
ZHGËNJIMI	172
DITË MARSË	186
FTESË PËR NJË DASMË	196
NJË LOJË SHAHU	214
LETRAT NGA KUFIRI	223
MALL PËR NJERËZ	243
FIZARMONIKA	256
NËNTË MALE KAPTUAR	274
TË JESH NJERI	283